

वय धर्म ५० ते १०० या वर्षांत प्रकृण ११ शांती करल्यात असे या श्रंशत दिलेले आहे. सर्वसामान्यपणे सर्व शांती सारल्याच प्रकारच्या असतात. प्रामुख्याने संकल्प करताना वयाचा उल्लेख वदलतो. तसेच शांतीची देवता, मंत्र, हवनरीय इत्ये, हवनमंत्रा, उपदेवता, नक्षत्रदेवता इत्यादी बदलतात.

यजमानाने स्वतः (पनीसिंह) वसून संकल्प सोढावयाचा असतो. गणपती पूजन आणि गुण्याहवाचनादि श्राव्यावर शांतिकर्म चालविण्यासाठी आपल्या गुरुजींना सुपारी म्हणजे अधिकार वाचव्याचा असतो. यालाच याज्ञिकामध्ये 'वर्ण' देणे असे म्हणतात. पुढील कार्य गुरुजी आणि त्यांचे ४/५ माहाय्यक गुरुजी हे करतात.

प्रथम पंचगव्य, मोहनी इत्यादीकांनी शांतीच्या जागेची शुद्धी व पुरुषभूक्त इत्यादीकांनी आपल्या, म्हणजे स्वतः गुरुजींच्या, देहाची शुद्धी करतात. नंतर देवतास्थापना, अग्निस्थापना, (या शांतिमय्ये व्याप्रमाणे समितिले असेल त्याप्रमाणे तसे) करतात. देवतापूजन इत्यादी करून मग हवनाला प्रारंभ करतात. हवन झाल्यावर यजमानाला काही वैदिक मंत्र, सूक्ते आयुष्य धर्नामार्थ व अरोप्यासाठी ऐकवतात. ही सूक्ते वेगवेगळ्या शांतीच्या वेळी वेगवेगळी नाहीत. यानंतर काही हविर्दिव्यातून जो थोडा थोडा शिष्टक टोकलेला भाग असतो तो सर्व ऐकवित करून गुरुजी त्याची एक आहुती देतात. यालाच रिचष्टकृत असे म्हणतात. कोणत्या हविर्दिव्यातून शिष्टक भाग देवायचा व कोणत्यात देवायचा नाही हे पूर्व्याचार्यांनी ठरवून दिलेले आहे. यानंतर प्रायश्चित्तहोम करण्यात येतो. तो झाल्यावर यजमानाला वसवून व अन्य देवता प्रीत्यर्थ क्षेत्रपालवळी देऊन व त्याची पूजा करवून कुटुंबातील मंडळींच्या अंगावरून ओवाळून काढला जातो. मग शांती सूक्त म्हणतात. ते झाल्यावर यजमानाच्या हातून पूर्णाहुती दिली जाते. ती देऊन झाल्यावर होमाचे राहिलेले उत्तरांग, स्थापितदेवतांची उत्तरपूजा इत्यादी झाल्यावर गुरुजी त्या देवतांच्या कलशादेकांतो व इतर अभिमंत्रित केलेल्या जलानी यजमान व सर्व कुटुंबीय यांच्यावर अभिमंत्रित करतात. अभिमंत्रित संपल्यानंतर यजमानाने नूतनवस्त्र धारण करून (दुसरे वस्त्र नेसून) होमाजवळ वसतो.

अग्निदेवता इत्यादींची प्रार्थना करून होमविषूती धारण करावी. आयुष्याच्या वाढीसाठी आणि आरोग्य मिळवे म्हणून दूध प्यावे. आय-कांस्थापनात (काशाच्या वाढीत पातळ तूप घेऊन) स्वतःचे मुखावळोकेन करावे. नंतर गुरुजींना पीठदान, दशदान इत्यादी दाने द्यावीत. नंतर यजमानाच्या मुलांनी अथवा मुलांनी यजमानांना पुष्पमाला, वस्त्रे, भेटी इत्यादी देऊन त्यांचा सन्मान करावा व ५, ७ अथवा १० सुवासिनींनी जितकी वय वर्षे तितके दीप घेऊन ओवाळवे. यजमानाला सर्वानी दीर्घायुष्य आणि अखंड आरोग्य चित्तून शांतीची समाप्ती करावी. ब्राह्मण-भोजनाचा संकल्प करून नंतर दक्षिण घावी व आशीर्वाद घ्यावा. सर्व कर्म पूर्ण झाल्यावर यजमानाने श्रीविष्णूचे तीन वेळ स्मरण करावे. (प्रार्थना करावी.)

अनुक्रमणिका

देवतास्तवनम् निवेदनं च ।	३
अत्यनिवेदन	५
वयोऽवस्थाशान्तिविचारः ।	७
यो यच्छृङ्खः स एव सः ।	९
सर्वं शान्तिं चा सर्वसामान्य विधी	१२
सर्वं शान्तिं चा सर्वसामान्य सामानाची यादी	१३
नक्षत्र, नक्षत्रदेवता व त्यांचे नाममंत्र	१४
वैष्णवी शान्तिः ।	५० व्या वर्षी
वारुणी शान्तिः ।	५५ व्या वर्षी
उग्रथ-शान्तिः ।	६० व्या वर्षी
ब्रह्मादि मंडल देवता पूजास्थाने	३१
मृत्युंजय-महारथी शान्तिः ।	६५ व्या वर्षी
भैरवरी शान्तिः ।	७० व्या वर्षी
ऐन्द्री शान्तिः ।	७५ व्या वर्षी
सहस्रचंद्रदर्शन-शान्तिः ।	८० व्या वर्षी
शैवी शान्तिः ।	८५ व्या वर्षी
कालव्यरूपसौरी शान्तिः ।	९० व्या वर्षी
श्रृंगकमहारथी शान्तिः ।	९५ व्या वर्षी
शताब्दी-महामृत्युंजय-शान्तिः ।	१०० व्या वर्षी
ब्रह्मादि मंडल देवता	३१
सप्तचिंजीव-प्रार्थना-श्लोकः ।	७२
श्रवणीयसूक्तानि ।	७३
अभिषेकसूक्तानि ।	७८
आज्यावलेकन मंत्रः ।	८८

© केसव भिकाजी ठवले

पहिली आवृत्ती : १९८३

मुद्रण : १९९०, १९९४, १९९९, २००२, २००५. सातवी आवृत्ती : २००८

प्रकाशक

मुद्रक

ज्योती धनंजय ठवले, केसव भिकाजी ठवले,
पहिली भटवाडी, गिरगाव, मुंबई ४००००४.

आजमेय धनंजय ठवले, समर्थ मुद्रणालय,
१३२-अण्णती रोड. इस्टेड, ना.म.जोशी मार्ग, मुंबई ११

॥ देवता-स्तवनम् निवेदनम् च ॥

॥ देवता-स्तवनम् ॥

ॐ देवीं वार्चमज्जयन्त देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति ।
सा नो मन्द्रेषमूर्जं दुर्हाना येनुर्वाणस्मातृषुसुष्टुतैतु ॥

ॐ भुद्रं कणैभिः शृणुयाम देवाः भुद्रं पश्येमाक्षभिर्वचनाः ।
रिथैरंगैरनुषुवांसस्तनूभिर्बभौम देवहितं यदायुः ॥

ॐ त्र्यंबकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।
उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥

श्रीलक्ष्मीकेशवं नौमि दन्नात्रेयज्जनादनी ।
शेषां कृपाप्रसादेन साफल्यं जन्मनो मम ॥ १ ॥
जोशी नारायणख्योऽहं वामनिश्चितपावनः ।
आं जल्लेयप्रामवासी रत्नानिर्याख्यमण्डले ॥ २ ॥
ब्रह्मणस्पतिसूक्तस्य विधानं प्राक् कृतं मया ।
श्रीसूक्तस्य विधानं च श्रीलक्ष्मीशस्य तुष्टये ॥ ३ ॥
गणपत्यथर्वशीर्षस्य पुरश्चर्याविधिस्तथा ।
वयोऽवस्थाऽख्यशान्तिनां संप्रहोऽयमुदीर्यते ॥ ४ ॥
अत्रातुक्तं दुरुक्तं वा मतेर्मार्थात् शुक्तस्य च ।
यद्भक्तेत्पूरणीयं च तद्विशोध्यं दयालुभिः ॥ ५ ॥

अल्पनिवेदन

शातायुर्वै पुरुषः । शतसंवत्सरं दीर्घमायुः ।

आयुष्य म्हणजे इहलोकात राहाण्याची काळमर्यादा, जीवनमर्यादा. ती पूर्वजन्मातील सुकृत-दुष्कृत कर्मासुसार विधात्या परमेश्वराने गर्भावस्थेत असतानाच नियमित केलेली असते.

“आयुः कर्म च वित्तं च अन्नं मरणमेव च ।

पञ्चैतानि हि सृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः ॥”

अर्थ-१ आयुः=आयुष्य, २ कर्म=उद्योगावदा, ३ वित्तं=संपत्ती, द्रव्यलाभ, ४ अन्नं=अन्नक्रणानुबंध, ५ मरण. या पाच गोष्टी गर्भावस्थेतच कोठे, कशा व केव्हा त्या ठरल्या आहेत. यालाच ललाटेपा वा दैव म्हटले जाते. वेदाने मनुष्याची कलियुगातील आयुर्मर्यादा १०० वर्षे मानली आहे. तर काही ज्योतिषशास्त्रज्ञांनी १०८-१२० आयुर्मर्यादा ठरवून दशापद्धती लिहिली आहे. बृहज्जातककार-ब्राह्मिहिराचार्य म्हणतो—

“समाः षष्टिद्विधाः मनुजकरिणां पञ्च च निशा ।

हयानां द्वात्रिंशत् खरकरभयोः पञ्चकह्वरिः ॥

विरूपा साय्ययुर्वर्षममहिषोर्द्वादश शुना ।

स्मृतं ज्ञागादीनां दशकसंहिताः षट् परवयः ॥ १ ॥

अर्थ—मनुष्य व हत्ती वय	१२० वर्षे
अश्व-घोडा वय	३२ ”
खर-गर्दभ-उंट वय	२५ ”
गायी-महिषी वय	२४ ”
श्वान-कुत्रा वय	१२ ”
ज्ञाग-शेळ्या-मेंढ्या वय	१०+६=१६ ”

ही जास्तीत जास्त क्योमर्यादा दिलेली आहे. वेदवचनांनी प्रत्येक युगातील क्योमर्यादा भिन्न भिन्न सांगितली आहे. कलियुगातील मर्यादा शंभर वर्षे; पण ती सुद्धा उत्तरोत्तर कमी होत कलियुगाच्या चतुर्थ चरणात मनुष्याची जास्तीत जास्त २०-२५ वर्षे असेल असे भागवताच्या द्वादशस्कंधात सांगितले आहे. तत्पर्य, आयुष्य ही अपरूप्य वस्तू आहे. “न लभ्यते कोटिभिः कापि ।” कोट्यवधी रुपये

देऊन एक क्षणही कोठे मिळणार नाही. कच्च्या मातीच्या भांड्यात ठेवलेल्या पाण्याच्या नकळत होणाऱ्या पाझराप्रमाणे आयुष्याचा प्रत्येक क्षण नष्ट होत आहे हे मनुष्य विसरतो. म्हणूनच संतसज्जन-“घटका गेली, फळे गेली, तास वाजे झणाणा । आयुष्याचा नाश होतो राम कां रे म्हणना ॥” असा सावधपणाचा उपदेश करतात, ईश्वरभक्ती करण्याचा उपदेश करतात. तर ऋषिमुनींनी सत्कर्म-सदाचरणाचा मार्ग सांगितला आहे. आयुष्याच्या बाल्य, तारुण्य, बार्धक्य अशा तीन अवस्था मुख्य कक्षित्या आहेत. जन्मतः वय २५ पर्यंत बाल्य, ५० पर्यंत तारुण्य व पुढील आयुष्य बार्धक्य मानले तर काही ऋषिमुनींनी ३० वर्षांपर्यंत बाल्य, ६० पर्यंत तारुण्य व पुढील बार्धक्य मानले आहे. या तृतीयावस्थेत शरीराच्या ठिकाणी अनेक आघात-आजार, इंद्रिय-वैफल्य होण्याचा संभव असतो तो टाळावा. उर्वरित आयुष्य सुखाने जावे म्हणून वय पन्नासपासून दर पाच वर्षांनी तर काही ऋषींनी वय ६० पासून दर दहा वर्षांनी शांती सांगितल्या आहेत. त्यांना—

“वयोऽवस्थाशांति” असे शौनकादिकांनी नाव दिले आहे. त्या अशा-वय ५० व्या वर्षी-वैष्णवी, ५५ व्या वर्षी-चारुणी, ६० व्या वर्षी-उग्रय, तिलाच “साठीशांती” असे म्हणतात. ६५ व्या वर्षी मृत्युंजय-महारथी, ७० व्या वर्षी-भैरवथी, ७५ व्या वर्षी-ऐन्द्री, ८० व्या वर्षी-चांद्री, म्हणजे सहस्रचंद्रदर्शनशांती, ८५ व्या वर्षी-रौद्री, ९० व्या वर्षी-सौरी, ९५ व्या वर्षी-ज्यंबक महारथी, १०० व्या वर्षी-महामृत्युंजय.

अशा पूर्ण वय ५० पासून १०० व्या वर्षांपर्यंत दर पाच वर्षांनी अकरा शांती-भद्रभस्कर व शौनकादिकांनी सांगितल्या आहेत. साठान्या वर्षी केव्हा जाणाऱ्या उग्रय शांतीचा प्रयोग ऋग्वेदी ब्रह्मकर्मांमध्ये आहे; पण वैष्णवी आदि-शांतीचा प्रयोग कोठेही छापलेला उपाख्य नसल्यामुळे पौरोहित्य करणाऱ्या पुरोहित-वर्गाची फार कुचंबणा होते. सुबई-गुण्यासारख्या शहरांतून या शांतीची माहिती असणारे-देणारे विद्वान कमी होत आहेत, हे लक्षात घेऊन “वयोऽवस्थाभिध-प्रकाराश्च-शान्तिसमुच्चयः ।” नावाचा ग्रंथ प्रकाशित करीत आहेत. प्रत्येक प्रयोग संपूर्ण दिल्या अपून त्या त्या शांतीच्या प्रारंभी “प्रयोगदर्शने” म्हणून थोडक्यात प्रयोगाची कसना दिली आहे. त्यावरून प्रयोगस्थदेवता-उपदेवता-हविर्देवता-मंत्र-हवनसंख्या इत्यादि लक्षात येईल. उग्रयशांति व भैरवथी शांतीची मूळग्रंथने दिली आहेत. वयाच्या ८० व्या वर्षी सांगितलेल्या सहस्रचंद्र-दर्शनशांतीबद्दल अज्ञानाने कोणी ८० व्या वर्षी ‘सहस्रचंद्रदर्शने’ होत नाहीत. *

महर्षेण ही शांती ८१-८२ व्या वर्षी करावी असे सांगतात पण ते भ्रमभूलक अज्ञान आहे असे शौनक स्पष्ट सांगतो. ८० वर्षांपेची सहस्रचंद्रदर्शने होतात व कशी होतात हे आम्ही स्वतंत्र “सहस्रचंद्रदर्शनविचारः” यात गणिताने सिद्ध केले आहे, हे अवश्य लक्षात घ्यावे.

आता परिस्थितीमुळे वा अनवधानाने या शांती त्या त्या वर्षी करणे अशक्य झाले तर गौणकाळी म्हणजे ५० ची ५१ व्या वर्षी, ६० ची ६१ व्या वर्षी, ८० ची ८१-८२ या वर्षी करण्यास हरकत नाही. हे पुढील “वयोऽवस्थाशांतिविचारः” या लेखात स्पष्ट केले आहे.

जन्मनक्षत्र देवता व तिचा नाममंत्र कोणता, हे स्वतंत्र कोष्टकात दिले आहे. सप्तचिन्वीच प्रार्थनेचे श्लोक, अभिवेक व वेदमंत्र-श्रवण याकरिता विहित असलेले मंत्र पुढे स्वतंत्र दिलेले आहेत. तार्य, पौरोहित्य करणाऱ्या पुरोहितांना माहितीच्या दृष्टीने कोणतीच अडचण भासणार नाही, अशी दक्षता घेऊनच मी लेखन केले आहे. हे जरी खरे असले तरी वेळोवेळी प्रमाणवचनांसह प्रयोग-संकलनाचे मार्गदर्शन गुरुस्थानी असलेले कोल्हापुरस्थ पं. म. वि. उर्फ बंडोपंत धर्माधिकारी यांनी केले आहे. मी केवळ नाममात्र आहे. अर्थात—

गुरोरेव कृतिर्ह्येषा गुरोरेव पदार्पिता ।

गुरुनामं समालम्ब्य प्रविष्टो बाळबोदधौ ॥

विद्वज्जनगरिष्ठा मां पारं नेतुं क्षमाः किल ॥

इत्यलम् । श्रारस्तु । शुभं भवतु ।

विदुषामनुजः नारायणशास्त्री जोशी-आंजलेंकर
मु. पो. आंजलें, ता. दापोली,
जि. रत्नागिरी.

वयोऽवस्थाशांतिविचारः ।

“शातायुर्द्वै पुरुषः” इति श्रुति प्रमाणीकृत्य मनुष्याणां परमायुः शतं समा अस्तीति मखा तदर्थं पञ्चाशत् वर्षमारभ्य वयोऽवस्थाशांतयो विधेया इति एकं मतम् । तथा च अन्ये ज्योतिषिकाः—“नखाधिकशतं चायुः पुरुषाणां प्रकीर्तितम्” इति ऋिगपुराणवचनात्-विश्वविक्रशतं आयुः भत्वा तदर्थं षड्विंशवर्षमारभ्य वयोऽवस्थाशांतयो विधेया इति मन्यन्ते । द्विविधस्याप्येतन्नतस्य प्रमाणपरिपुष्टत्वं अस्ति । ताश्च भट्टभास्कररीयमतानुसारिण्यः वयोऽवस्थाशांतयः पञ्चाशत्वर्षमारभ्य—“पञ्चाभिः पञ्चाभिः वर्षैरुक्ताः” ।

यथा—“वैष्णवी चारुणी चैव ततश्चोपरयी तथा ।

महारथी भीमरथी ऐन्द्री चैव विशेषतः ॥ १ ॥

चाद्री दार्शनिकी रौद्री सौरी मृत्युंजयी तथा ।

महामृत्युंजयी शांतिः क्रमशश्च प्रकीर्तिताः ॥ २ ॥

अरिष्टपरिहाराय शांतिं कुर्यात्प्रयत्नततः ॥” इति ।

अथ तत्तच्छांतीनां प्रधानदेवतानुसारमभिधानं कृतमस्ति । पञ्चाशत्वर्षे क्रियमाणयां विष्णुः प्रधानः अतः वैष्णवीति नाम । पञ्चपञ्चाशत्वर्षे क्रियमाणयां वरुणः प्रधानदेवतेति चारुणीति संज्ञा । षड्विंशे वर्षे उपरयः मार्कण्डेयः प्रधानः । सप्ततितमे वर्षे भीमरथः मृत्युंजयः । पञ्चसप्ततितमे इन्द्रः कौशिकः प्रधानः । ऐन्द्री नाम । अशीतिवर्षे चंद्रः इत्येवं सर्वत्र । अस्तु । वयोऽवस्थाशांतिषु प्रहृष्टमे चत्वारि द्रव्याणि कचिदुक्तानि ।

“चरुणा च समिद्धिश्च सर्पिषा च तिलैः क्रमात् ।

तत्तन्मंत्रैश्च ह्येतव्या प्रह्राश्चैव विशेषतः ॥” इति ।

अथ चकारात् अधिदेवताः प्रत्यधिदेवताः सहितप्रह्राः पूज्याः । अथ सर्वत्र होमे—

“प्रह्राणां प्रथमं होमः ततः प्राधानिको भवेत् ।

ब्रह्मादीनां च देवानां अंते होमः प्रकीर्तितः ॥ १ ॥

प्रह्राणां पूर्वोक्तत्वात् प्रथमं होमः ततः प्रधानदेवतायाः ।”

इति शांतिसारादौ ।

ब्रह्मादीनां नाम ब्रह्मादिमण्डलदेवानां चकारात् परिवारदेवताः सन्ति चेत् आश्विदेवताश्च तासां सर्वासां प्रधानहोमोत्तरं होमः सर्वत्र । अथ वयोऽवस्थाशांतिषु पञ्चाशत्वर्षमारभ्य पञ्चाभिः वर्षैः शांतय उक्ताः । अन्यमतानुसारं षड्विंशवर्षमारभ्य दशाभिर्दशाभिर्वर्षैः शांतय उक्ताः इति (६०-७०-८०-९०-१००) ।

तत्र यथारुचि, यथासंप्रदायं, शक्यनुसारं शांत्यनुष्ठानं कुर्वन्ति धार्मिकाः जनाः यदा च केनचित्दन्तरायेण मुख्यकाले अनुष्ठानं कर्तुं न शक्यते तदा गौणकाले एकपक्षितमे द्विपक्षितमे वर्षे वा उपरयशांतिः कर्तव्या । यथा सप्ततिवर्षान्तरं ७१-७२ तमे वर्षे भीमरथीशांतिः कर्तव्या । एवं सर्वत्र । तदुक्तं मण्डनकारिकायां—

“मुख्यकाले यदावश्यं कर्म कर्तुं न शक्यते ।
गौणकालेऽपि कर्तव्यं गौणोप्यवदेशो भवेत् ॥”

ईदृशः स्वकालादुत्तरः कालो गौणेऽपि मुख्यसमः । यत्र गौणकालेऽनुष्ठाने प्रायश्चित्तं नास्ति स गौणः मुख्यसदृशः इति आचाररत्नादौ स्पष्टम् ।

आसु वयोऽवस्थाशांतिषु उपरयशांतिः प्रधाना, तत्र सर्वागोपदेशात् । तत्रस्य “अग्निमीळेऽप्यदिसूक्तजपः अभिवेकः । सूक्तानि—आज्याबलोकनं दशदानादीनि । इत्यादि सर्वं तत्रं समानम् । देवता हविर्द्व्याणि च भिन्नरूपेण सन्ति । तत्र तत्र शांतिषु द्रष्टव्यानि ” इत्यलम् । इति वयोऽवस्थाशांतिविचारः ।

इति पंडितवरण्याः कोटहापुरस्थाः
म. वि. (बडोपंत) धर्माधिकारिणः ।

यो यच्छुद्धः स एव सः ।

अरिष्टांचे निवारण व्हावे म्हणून काही कृत्ये धार्मिक शाखामध्ये विहित आहेत. त्यांना ‘शांती’ (म्हणजे ज्यायोगे अरिष्टे शांत होतात आणि मनतळी अरिष्टाची धाकधूक नाहीशी झाल्यामुळे मन स्थिर राहून आत्माविश्वास वाढतो, म्हणजे वृत्ती शांत होतात म्हणून) म्हणतात. अरिष्टे ही दुष्ट स्वप्नांनी सूचित, आरोग्याचे अस्वास्थ्य, काही अनपेक्षित घटना, तसेच वाईट नक्षत्रावर जन्म झाल्यामुळे येणार असे कळते. अर्थात काही अपाय होणार असे कळल्यावर किंवा वाटल्यावर त्याच्या निवारणाचा उपाय शोधणे, करणे हे ओघानेच आले. त्याबाबत—

यथा शस्त्रप्रहाराणां कवचं विनिवारकम् ।
तथा दैवोपघातानां शान्तिर्भवति वारणम् ॥

असे सांगितले आहे. म्हणजे असे शस्त्रप्रहारापासून विलज्जताने रक्षण होते तसे दैवी संकटापासून शान्ति-विधि-द्वय रक्षण करते.

मत्स्यपुराणात या विषयी विस्ताराने विवेचन केलेले आहे. त्यांत कोणती ‘शांत’ कोणत्या प्रसंगासाठी याचा जो ऊहापोह केला आहे त्यातील मर्यादार्थ असा—

शांतिः कशाच्या निवारणार्थ ?

अभया	संकट-भय
अग्नेयी	अग्नि-भय
कौबेरी	धन-नाश-भय
कौमारी	बालक-अस्वास्थ्य-भय
त्वाष्ट्री	भाजीपाला इ. वरील रोगभय
नेर्ऋती	भूतपिशाच-बाधाभय
प्राजापत्या	गर्भपात-भय
पार्ष्णी	वृक्ष, भूमी इ. स्थावरनाशभय
ब्राह्मी	अधर्मभय
भार्गवी	शापभय
याम्या	दुःस्वप्नभय
रौद्री	गुरांच्या साथीचे भय
वायवी	बायूमुळे होणारे क्लेश
वारुणी	दुष्काल-अवर्षण-भय
वैष्णवी	दुष्काल-चोर-भय
सौम्या	व्याधी-भय

प्रस्तुत प्रभात वयोमयदिच्या शान्तीचे विधी देण्यात आले आहेत, पण त्यांना दिलेल्या नावे वैष्णवी, वारुणी, रौद्री ही वर दिलेल्या यादीतील आहेत हे वाचकांच्या व्यानात येईल. उलट उग्रश, भीमश, ऐन्द्री, त्र्यंबक, सहस्रचन्द्रदर्शन, कालस्वरूपसौरी, सृत्तुंजय ही नावे गिराळी आहेत.

कोणतेही वय प्राप्त झाल्यावर शान्त कशासाठी असा प्रश्न कोणीही करील. आपले वय झाले ही मनात चुकचुकणारी पाल बऱ्याच उतार वयाच्या लोकांना अस्वस्थ करीत असते. अमुक असे कारण नसते. अस्थानी भीती हेच निमित्त. ती उत्पन्न होते जगात घडत असणारे अपघात-उत्पात अतुल्य. आपल्याच वयाचा कोणी अकरमाद् किंवा सकारण गेल्याचे ऐकले की, पुष्कळांचे मन कांपते. अशा वेळी अकरमात काही होऊ नये म्हणजेच देवी आपत्ती येऊ नये किंवा निमित्त घडून होऊ नये म्हणजेच व्याधी, रोग इत्यादि होऊ नये म्हणून आवश्यक असलेल्या गोष्टीत मन निर्भय, निःशंक असणे ही गोष्ट महत्त्वाची आहे हे आजचे मानसशास्त्रज्ञही मान्य करतात. त्याकरिता मनात श्रद्धा असणे अवश्य असते. पद्मपुराणातही—

यद् किंचिद् वस्तु संप्राप्य स्वल्पं वा यदि वा बहु ।

या तुष्टिर्जायते चित्ते सा शान्तिः कथ्यते बुधैः ॥

हीच शान्तीची व्याख्या दिलेली आहे.

ही जी मानसिक तुष्टी अथवा शान्ती मिळवण्याची ती श्रद्धामूल आहे—असते. ‘श्रद्धामयोऽयं पुरुषः’ ‘श्रद्धावान् लभते ज्ञानं’ ‘अश्रद्धया ह्रतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् । असादित्युच्यते’ इत्यादि भावव्रीतितील वचने हेच सांगतात. विशेषतः शेवटच्या अवतारणात श्रद्धा नसेल तर केलेले व्यर्थ आहे असे स्पष्ट सांगितले आहे; कारण शान्ती श्रद्धेने मिळवण्याची असते, निव्वळ इच्छांनी नव्हे. म्हणजेच मनःशान्तीची धडपड ही श्रद्धेने सफल करणे हाच खरा शान्ति-कृत्यांचा उद्देश आहे. श्रद्धा म्हणजे अंधविश्वास नव्हे हेही स्पष्ट आहे.

दर पाच वर्षांनी एक एक शान्ती या प्रभात सांगितली आहे. पाच वर्षांनी का? असा प्रश्न यावर विचारता येईल. अर्थात् अश्रद्ध मनाने कोणतेही प्रश्न उद्भासित करता येतात ते नितळे; पण पाच वर्षे हा एक पुरेसा आयुःकालखण्ड आहे— विशेषतः उतारवयात—की, ज्यात मन पुन्हा पुन्हा खचत जाण्याचे प्रसंग घडतातच. तेव्हा मनाचे कर्तुव पुनरुज्जीवित करण्याकरिता जो कालखण्ड घेतला

तो शतायु मानलेल्या पुरुषाच्या एका पिढीने (२० वर्षे) भागून येणारा कालखण्ड आहे. दशमान पद्धती आपल्या पूर्वजांनी पार प्राचीन काळी शोधली, योजली व प्रसारित केली. तेव्हा त्यातही पाच हाच कालखण्ड योग्य तऱ्हेने बसतो. नाहीतर आपल्या धार्मिक परंपरेत तीन आणि सात हे टप्पेही महत्त्वाचे मानले आहेत.

देवता आणि विधी हे सामान्यपणे ज्या वयाला जी देवता ऋग्वेद कालापासून मानलेली आहे त्यावरून घेतली आहे व विधी देवताभेदाने मन्त्रभेद करून सर्वसामान्य आहेत. विधी समन्वक असावेत याकरिता ऋग्वेदीय ऋचांचे पठण आहे पण एक ऋचा (७) अॠग्वेदीय लौकिकवही आहे. सर्वेय यज्ञाचे स्वरूप आहे. ‘यज्ञार्थात् कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मवन्धनः’ ‘यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रचिलीयते’ ही गीतेची वचने यज्ञ शब्दाच्या समुचित अर्थग्रहणाने हेच दाखवतात. सर्वे कर्म यज्ञ म्हणून यज्ञार्थ करावीत.

पं. श्री. नारायणशास्त्री यांनी ही सर्वे कर्म प्राकृतजनांकरिता साधार सांगोपांग लिहिली याबद्दल श्रद्धावान् त्यांचे ऋणी राहतील. अशी ही शान्तिद्वय एकत्र मिळत नव्हती. ती जनतेला उपलब्ध करून देऊन प्रकाशकांनी जनतेवर उपकारच केले आहेत. विशेषतः वैदिकांना आता विधी कोठे शोधावा ही विवंचना राहणार नाही.

मला मुद्रितांवर दृष्टी टाकण्याच्या निमित्ताने हा प्रंथ पाहण्याचे सद्भाग्य मिळाले. माझ्याप्रमाणेच इतरांचेही त्यामुळे श्रेयस् होवो हीच प्रार्थना—

आचार्यै रचितेन शान्तिविधिना प्रथोऽयमारते मृते
लोकेऽस्मिन् प्रथितः प्रकाशकवरैः कल्याणकुञ्जीविनाम् ।
संसारे विविधाः समागतवयोऽवस्थाभिधाः शान्तयः
कर्तव्या मनुजैर्ध्यावलम्वो श्रद्धायुतैर्मानसैः ॥

इत्यलम् ।

मुंबई ४
विजयादशमी १९८३ }

श्री० प्रि० वेलणकर

सर्व शांतीचा सर्वसामान्य विधी

वय वर्षे ५० ते १०० या वर्षात एकूण ११ शांती कराव्यात असे या ग्रंथात दिलेले आहे. सर्वसामान्यपणे सर्व शांती सारख्याच प्रकारच्या असतात. प्रामुख्याने संकल्प करताना वयाचा उल्लेख बदलतो. तसेच शांतीची देवता, मंत्र, हवनरीय इत्ये, हवनसंख्या, उपदेवता, नक्षत्रदेवता इत्यादि बदलतात.

यजमानाने स्वतः (पत्नीसह) वसून संकल्प सोडावयाचा असतो. गणपती पूजन आणि पुण्याहवाचनादि श्राव्यावर शांतिकर्म चालविण्यासाठी आपल्या गुरुजींना सुपारी म्हणजे अधिकार द्यावयाचा असतो. यालाच याज्ञिकामध्ये 'वर्ण' 'देणे' असे म्हणतात. हा देऊन श्राव्यावर पुढील बरेचसे कार्य गुरुजी आणि त्यांचे ४/५ साहाय्यक गुरुजी हे करतात.

प्रथम पंचगव्य, मोहरी इत्यादिकांनी शांतीच्या जागेची शुद्धी व पुरुषसूक्त इत्यादिकांनी आपल्या, म्हणजे स्वतः गुरुजींच्या, देहाची शुद्धी करतात. नंतर देवतास्थापना, अग्निस्थापना, (ज्या शांतीमध्ये ज्याप्रमाणे सांगितले असेल त्याप्रमाणे तसे) करतात. देवतापूजन इत्यादि करून मग हवनाला प्रारंभ करतात. हवन श्राव्यावर यजमानाला काही वैदिक मंत्र, सूक्ते आयुष्य-वर्धनाय व आरोग्यासाठी ऐकवितात. ही सूक्ते वेगवेगळ्या शांतीच्या वेळी वेगवेगळी नाहीत. यानंतर काही हविर्देव्यातून जो थोडा थोडा शिष्टक ठेवलेला भाग असतो तो सर्व एकत्रित करून गुरुजी त्याची एक आहुती देतात. यालाच स्विष्टकृत असे म्हणतात. कोणत्या हविर्देव्यातून शिष्टक भाग ठेवायचा व कोणत्यात ठेवायचा नाही हे पूर्वाचार्यांनी ठरवून दिलेले आहे. यानंतर प्रायश्चित्तहोम करण्यात येतो. तो श्राव्यावर यजमानाला वसवून व अन्य देवता-भित्तये क्षेत्रपालबळी देऊन व त्याची पूजा करून कुटुंबातील मंडळींच्या अंगावरून ओवाळून काढला जातो. मग शांतिसूक्त म्हणतात. ते श्राव्यावर यजमानाच्या हातून पूर्णाहुती दिली जाते. ती देऊन श्राव्यावर होमाचे राहिलेले उत्तरांग, स्थापितदेवतांची उत्तरपूजा इत्यादि श्राव्यावर गुरुजी त्या देवतांच्या कल्शोदकांनी व इतर अभिमंत्रित केलेल्या जळानी यजमान व सर्व कुटुंबीय यांच्यावर अभिमंत्रित करतात. अभिषेक संपन्नानंतर यजमानाने नूतनवस्त्र धारण करून (दुसरे वस्त्र नेसून) होमाजवळ बसतो.

अग्निदेवता इत्यादींची प्रार्थना करून होमविभूती धारण करावी. आयुष्याच्या वाढीसाठी आणि आरोग्य मिळावे म्हणून दूध प्यावे. आज्य-कांस्पयात्रात (काशाच्या वाटीत पातळ तूप घेऊन) स्वतःचे मुखावळोकन करावे. नंतर गुरुजींना पीठदान दशदान इत्यादी दाने द्यावीत. नंतर यजमानाच्या मुलांनी अथवा मुलींनी जन्ममाना पुष्पमाला, वस्त्रे, सेटी इत्यादि देऊन त्यांचा सन्मान करावा व ५, ७ व्यक्ती १० सुवासिनींनी जितकी वर्षे वय तितके दीप घेऊन ओवाळवे. यजमानाला सर्वांनी दीर्घायुष्य आणि अखंड आरोग्य चिंतून शांतीची समाप्ती करावी. ब्राह्मणभोजनाचा संकल्प करून नंतर दक्षिणा द्यावी व आशीर्वाद घ्यावा. सर्व कर्म पूर्ण झाल्यावर यजमानाने श्रीविष्णूचे तीन वेळा स्मरण करावे. (प्रार्थना करावी.)

सर्व शांतींची सर्वसामान्य यादी

हळद, पिंजर, गुलाल, रांगोळी प्रत्येकी द्रोणभर. पंचामृतपूजासाहित्य. पंचगव्य साहित्य-गोमूत्र, गोमय वगैरे. पंचपल्लव-आंबा, बड, पिंपळ, उंबर, पायरी प्रत्येकी थोडे. १० पाट, २ चौरंग, ३ कलश, ३ ताभट्टे, समई, दिवा, १५ नारळ, तांदूळ, १०० सुपारी, ५० विड्याची पाने. वस्त्रे-१ धोतर, २ पंचे, २ खण, २ रुमाल व अभिषेक वस्त्रे, होमाकरता वाळू किंवा शुद्ध माती. शेणी, साल्या, फुंकणी, तूप, जानवी जोड, चरु (शिजलेला भात) २ किलोचा, तीळ, भाताच्या लाह्या, पिकलेली केळी वगैरे फळे. समिधा-रुई, पळस, खैर, आवाडा, पिंपळ, शमी प्रत्येकी २०, दूर्वा (भरपूर), उंबर १५०. हवन संख्येनुसार कमीजास्त. सुवर्णप्रतिभा. बळीकरिता-२ परळ्या किंवा विण्या, बळी नेण्याकरता गडी, मोहोज्या, उडदाची डाळ, प्रत्येकी थोड्या, कांशाची वाटी. अहेगाचे सामान. दशदाने-गो, मू, तिल, हिरण्य, वस्त्र, धान्य, गुड, मीठ, लोह, ऊर्णावस्त्र यांच्याबद्दल निष्कयद्रव्य, सुवर्णदान दशगुंजा, गोप्रदान, स्वर्णकरिता द्रव्य. अग्निस्त्रिप्रायश्चित्त-ब्राह्मण कमीतकमी ६, आचार्य दक्षिणा, मांगल वाद्य, तोरण. ज्या वयाची शांती असेल तितके पिठाचे दिवे.

ही सर्वसामान्य यादी आहे. हवनसंख्येनुसार समिधा-तूप, चरु यांचे प्रमाण कल्पनेनुसार ठरवावे. साठीशांतीसाठी तीळ, दुर्बाहवन विशेष आहे. भीमरथीमध्ये केवळ तीळच आहेत. सहस्रचंद्रदर्शनमध्ये केवळ आय्य.

नक्षत्र, नक्षत्रदेवता व त्यांचे नाममंत्र

अग्निः प्रजापतिः सोमो रुद्रोऽदिर्विबृहस्पतिः ।

सर्पाश्च पितरश्चैव भगधैवार्यमापि च ।

सविता रवश्चाऽथ वायुश्चैन्द्राग्नी मित्र एव च ।

इन्द्रो निर्वृतिरापो वै विश्वेदेवास्तथैव च ।

विष्णुर्वसवो वरुणोऽज एकपाद तथैव च ।

आर्हर्बुज्यास्तथा पूषाऽश्विनौ यम एव च ।

नक्षत्रदेवता एता एतामिदं कर्मणि ।

इति वेदांगज्योतिषे ।

अर्थ—वेदांगज्योतिषामध्ये कृत्तिका नक्षत्रापासून नक्षत्रदेवता क्रमाने सांगितल्या आहेत. देवता २७ आहेत, संस्कारकौस्तुभ, शांतिकमलाकर इत्यादि शांतिप्रियां देव नक्षत्रांचे वैदिकमंत्र न घेता केवळ नक्षत्रदेवतांचे नाममंत्र घेतले आहेत. अर्थात् सुलभपणाकरता या शांतिप्रकरणी आम्ही तीच पद्धती स्वीकारली आहे.

“अत्र शांतिकर्मणि जन्मनक्षत्रदेवतां जन्मनक्षत्रं वा नाममंत्रेण स्थापयेत्सूत्रयेच्च” इति शांतिकमलाकरे ।

नक्षत्र	तद्देवतानाममंत्र	नक्षत्रनाममंत्र
अश्विनी	ॐ अश्विन्यां नमः अश्विनौ आवाह०	ॐ अश्वयुग्म्यां नमः अश्वयुजौ आवाहयामि
भरणी	ॐ यमाय नमः यमं आवाह०	ॐ अपभरणीभ्यो नमः अपभरणीः आवाह०
कृत्तिका	ॐ अग्नये नमः अग्निं आवाह०	ॐ कृत्तिकाभ्यो नमः कृत्तिकाः आवाह०
रोहिणी	ॐ प्रजापतये नमः प्रजापतिं आवाह०	ॐ रोहिणीभ्यो नमः रोहिणी आवाह०
मृग	ॐ सोमाय नमः सोमं आवाह०	ॐ मृगशीर्षाय नमः मृगशीर्ष आवाह०
आर्द्रा	ॐ रुद्राय नमः रुद्रं आवाह०	ॐ आर्द्राभ्यो नमः आर्द्रा आवाह०
पुनर्वसु	ॐ अदितये नमः अदितिं आवाह०	ॐ पुनर्वसुभ्यो नमः पुनर्वसु आवाह०
पुष्य	ॐ बृहस्पतये नमः बृहस्पतिं आवाह०	ॐ पुष्याय नमः पुष्यं आवाह०
आश्लेषा	ॐ सर्पेभ्यो नमः सर्पान् आवाह०	ॐ आश्लेषाभ्यो नमः आश्लेषां आवाह०
मघा	ॐ पितृभ्यो नमः पितॄन् आवाह०	ॐ मघाभ्यो नमः मघां आवाह०
पूर्वा फाल्गुनी	ॐ भगाय नमः भगं आवाह०	ॐ पूर्व-फाल्गुनीभ्यो नमः पूर्व-फाल्गुनी आवाह०
उत्तरा फाल्गुनी	ॐ अर्यभ्यो नमः अर्यभणं आवाह०	ॐ उत्तर-फाल्गुनीभ्यो नमः उत्तर-फाल्गुनी आवाह०
हस्ता	ॐ सवित्रे नमः सवितारं आवाह०	ॐ हस्ताय नमः हस्तं आवाह०
चित्रा	ॐ त्वष्ट्रे नमः त्वष्टारं आवाह०	ॐ चित्राभ्यो नमः चित्रां आवाह०

नक्षत्र	तद्देवतानाममंत्र
स्वाती	ॐ वायवे नमः
विशाखा	ॐ वायु आवाह० ॐ इंद्राग्निभ्यां नमः
अनुराधा	ॐ इंद्राग्नी आवाह० ॐ मित्राय नमः
ज्येष्ठा	ॐ मित्र आवाह० ॐ इंद्राय नमः
मूल	ॐ इंद्र आवाह० ॐ निर्ऋतये नमः
पूर्वाषाढा	ॐ निर्ऋति आवाह० ॐ अद्भ्यो नमः
उत्तराषाढा	ॐ अपः आवाह० ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः
श्रवण	ॐ विश्वान् देवान् आवाह० ॐ विष्णवे नमः
घनिष्ठा	ॐ विष्णु आवाह० ॐ वसुभ्यो नमः
शततारका	ॐ वसून् आवाह० ॐ वरुणाय नमः
पूर्वाभाद्रपदा	ॐ वरुण आवाह० ॐ अजैकपदे नमः
उत्तराभाद्रपदा	ॐ अजैकपद आवाह० ॐ अहिर्बुध्न्याय नमः
रेवती	ॐ अहिर्बुध्न्य आवाह० ॐ पूष्णे नमः
	ॐ पूषाणं आवाह०
	ॐ स्वायै नमः
	ॐ स्वाती आवाह०
	ॐ विशाखाभ्यां नमः
	ॐ विशाखे आवाह०
	ॐ अनुराधाभ्यो नमः
	ॐ अनुराधाः आवाह०
	ॐ ज्येष्ठाभ्यो नमः
	ॐ ज्येष्ठा आवाह०
	ॐ मूलाय नमः
	ॐ मूल आवाह०
	ॐ पूर्वाषाढाभ्यां नमः
	ॐ पूर्वाषाढे आवाह०
	ॐ उत्तराषाढाभ्यां नमः
	ॐ उत्तराषाढे आवाह०
	ॐ श्रवणाय नमः
	ॐ श्रवण आवाह०
	ॐ घनिष्ठाभ्यो नमः
	ॐ घनिष्ठा आवाह०
	ॐ शतभिषजे नमः
	ॐ शतभिषजे आवाह०
	ॐ पूर्वप्रोष्ठपद्भ्यां नमः
	ॐ पूर्वप्रोष्ठपदे आवाह०
	ॐ उत्तरप्रोष्ठपद्भ्यां नमः
	ॐ उत्तरप्रोष्ठपदे आवाह०
	ॐ रेवत्यै नमः
	ॐ रेवती आवाह०

इति नक्षत्रदेवतानां नाममंत्राः नक्षत्रतानाममंत्राश्च ।
यथा शान्तिमन्त्रे नक्षत्रदेवता वा जनपदनक्षत्र यन्त्रे आवाहन, हवन सांगितिले
असेल त्यावेळी याचा उपयोग होईल.

अथ वैष्णवी-शान्तेः प्रयोगदर्शनम् ।

* * * * *

प्रधानदेवता : : विष्णुः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्र : : वषट् ते विष्णवांस ।

हवनीयद्रव्याणि : : समिध-चक्र-आज्य-पायसानि ।

हवनसंख्या : : १००८ वा १०८ वा यथाशक्ति ।

उपदेवता : : मृत्युंजयऋष्यकः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्र : : ऋष्यकं यजामहे ।

हवनीयद्रव्य : : शुक्लाक्तिल्लः ।

हवनसंख्या : : १००८ वा १०८ वा यथाशक्ति ।

नक्षत्रदेवता : : यजमानस्य यद् जन्मनक्षत्रं तद् देवता ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्र : : नाममंत्रः ।

हवनीयद्रव्य : : आज्यम् ।

आहुतिसंख्या : : २८ वा ८ वा यथाशक्ति ।

सर्वशान्तीनां संकलस्वरूपं एकमेव । केवलं वयःसंख्याभेदः । सर्वासु शान्तिषु
हवनसमाप्तौ स्विष्टकृतात् पूर्वं विविधसूक्तानि यजमानाय आचयेत् । अनन्तरम् स्विष्ट-
कृतादि-प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानम् पूर्णहृति संज्ञावादिहोमशेषं समाप्य कलशोदकैः
यजमानं अभिषिचेत् । नूतनवहान्ते विभूतिं धृत्वा देवतां सप्तचिरंजीवांश्च प्रार्थयेत् ।
देवतोत्तरपूजनम्, दुग्धप्राशनम्, आज्याबलोकनम्, पीठदानम्, दशदानम्,
शतगुंजासुवर्णदानम्, ब्राह्मणभोजनदक्षिणादानम् इत्यादीनां संकलः । यजमानं
संकल्य (अहेर) नीराजनविधिः, आशीर्वादः । त्रिवारं विष्णुस्मरणेन कर्मसमाप्तिं
वाचयेत् इति । अप्यम् उत्तरांगविधिः सर्वत्र समानः ।

(सूचना : आसु सर्वासु शान्तिषु ब्रह्मादिमंडलदेवतास्थापनपक्षो वैकल्पिकः । इति ।)

अथ वैष्णवी शान्तिः ।

[पंचाशात्तर्वे (५०) क्रियमाणा ।]

अथ कर्ता यजमानः जन्मनः सकाशात् पंचाशात्तर्वे प्राप्ते, जन्मदिने, जन्मनक्षत्रे, चन्द्रानुर्ये शुभेऽहनि वा, कृताभ्यांगः कृतनित्यक्रियः, कृताप्रसिद्धिः शुभे सख्यपीठानसने उपविश्य, यज्ञोपवीती, आचम्य, पवित्रपाणिः प्राणानायम्य, पंचाग्यप्राशनादिना शरीरशुद्धिं विधाय, सुवासिन्या कृतमंगलतिलकः देवतागुर्वादींश्चाभिवाद्य, ब्राह्मणैर्दत्तानुज्ञः स्वासने उपविश्य, पुनः आचम्य, प्राणानायम्य, देशकालौ संकीर्त्य श्रीपरमेश्वर-प्रीत्यर्थं अमुकगोत्रः अमुकशर्माऽहं मम जन्मनः सकाशात् पंचाशात्तमे वर्षे प्राप्ते सूचित-संभाव्यमान-नानाविधरोग-दृष्टिमान्द्य-—झायावैकृत्य-भार्यापुत्रादिवियोग-धनधान्यपशुक्षयादि-अरिष्ट-तिरसनार्थं जन्मराशिजनमलप्राभ्यां सकाशात् गोचरेण अनिष्टस्थानस्थित-आदित्यादि-नक्षत्राणां उत्पत्तोपरस्थमान-पीडापरिहारपूर्वकं सर्व-सुखावाप्तिवनधान्याद्यभिवृद्धयर्थं समस्तमंगलप्राप्त्यर्थं देशकालाद्यनुसारतः विद्वदुपादिष्टेन विधिना यथा संभृतसंभारैः यथाशक्ति यथाज्ञानतः सप्रहमत्वा शौनकोक्तां वैष्णवी-शान्तिं करिष्ये । तदंगं स्वस्ति-गुण्याहवाचनं मातृकापूजननांदीश्राद्धं आचार्यव्रतं च करिष्ये । तत्रादौ निर्विश्रान्तसिद्धयर्थं महागणपतिपूजनं करिष्ये । इति संकल्प्य, तानि कृत्वा कृताचार्यः स्यादिलसमीपमुपविश्य, आचमयेत्यादि० श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं अमुकगोत्रोपवनेन अमुकशर्मणा यजमानेन संकल्पित-वैष्णवीशान्तिकर्मणि वृत्तोऽहं यथाज्ञानतः देशकालाद्यनुसारेण परिभ्राह्मणैः सह आचार्यकर्म करिष्ये । तदंगं शरीरशुद्धयर्थं पुरुषसूक्त-जप-पूर्वकम् भू-भुवः आदि करिष्ये, आदौ निर्विश्रायं महागणपति-स्मरणं च करिष्ये । इत्यादि गौरसर्पविकिरणादि प्रादेशान्तं कर्म कृत्वा, स्यादिललात् पूर्वभागे वेदीं प्रकरय्य, (अत्र केचन-सर्वतोभद्रस्य (लिंगतो-भद्रस्य वा) सर्वसाधारणत्वात् पीठे सर्वतोभद्रं विरच्य, तत्र ब्रह्मादि-मंडलं-देवताः आवाह्य, संपूज्य, तण्डुलैराच्छाद्य, तदुपरि कलशं संस्थाप्य, वरुणं संपूज्य, कर्णिकायां देशस्थापनमिच्छन्ति ।) सख्यपीठसने तण्डुलारशुपरि महीधौरित्यादिना कलशं प्रतिष्ठाय्य, वरुणप्रार्थनान्तं कृत्वा, पूर्णपात्रे अष्टदलमख्ये कर्णिकायां कृताग्न्युत्तारण-पूर्विकायां सुवर्णप्रतिमायां वयट् ते विष्णवास इति मंत्रेण प्रधानदेवं विष्णुमावाहयेत् । तद्यथा-वयट् ते विष्णवास इति मंत्रस्य मैत्रावरुणवैसिष्टो विष्णु-स्त्रिष्टुब्जं विष्णु-आवाहने विनियोगः ।

५१ १८ ५ वैष्णवी शान्तिः ।

ॐ वयट् ते विष्णवासऽआर्कणोमि
तन्मे जुषस्व शिपिविष्ट हव्यम् ।
वर्धन्तु त्वा सुदुतयो गिरौ मे
यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ।
(अष्टक-५, अ-६, वर्ग-२४)

अस्यां सुवर्णमय्यां मूर्तौ प्रधानदेवतां विष्णुं सगं सपरिवारं सायुधं सशक्तिकं आवाहयामि । ॐ भूः विष्णुं आवा० । ॐ भुवः विष्णुं० आवा० । ॐ स्वः विष्णुं आवा०, ॐ यूर्ध्वः स्वः विष्णुं आवा० । तदुत्तरतः त्र्यंबकेति मंत्रेण त्र्यंबकं आवाह्य । तदुत्तरतः नक्षत्रदेवतां नाममंत्रेणवाह्य, काण्डानुसमयेन पदार्थानुसमयेन वा सर्वान् संपूज्य, प्रधानदेवतासमीपे तन्मंत्रं (वयट् ते०) अष्टोत्तरशतं अष्टाविंशतिवारं वा जप्त्वा, स्यादिलान्तिकमेत्य, अवेत्यादि० संकल्पित-वैष्णवी-शान्तिकर्मणि स्यादिलदि-सकलं कर्म करिष्ये । वरदानामानमग्निं प्रतिष्ठाय्य, ध्यात्वा, ध्यानान्तोदेवतोत्तरवेद्यां आदित्यादिनक्षत्राणावाह्य, संपूज्य, देवदानवसंवादे० इति वरुणप्रार्थनान्तं कृत्वा, स्यादिलसमीपमेव समिद्धयेत्यन्वाद्यात् । चक्षुष्यन्तं उक्त्वा प्रहानन्वाद्यात् । अत्र प्रधानं देवं विष्णुं, वयट् ते विष्णवासेति मन्त्रेण समिध-आज्य-चरु-पायस-द्रव्यैः चतुर्भिः प्रतिद्वयं (अष्टोत्तरशतसहस्र)-अष्टोत्तरशतसंख्याकाभिराहुतिभिर्वा, सुतुंज्यं त्र्यंबकं त्र्यंबकेतिमंत्रेण धृतावततिलद्रव्येण सहस्रसंख्याकाहुतिभिः नक्षत्रदेवतां नाममंत्रेण अष्टाविंशति-अष्टसंख्याकाभिराज्य-द्रव्येण यद्वये । शेषेण त्रिष्टुब्जमिति चक्षुष्यन्तं कर्म कृत्वा यजमानेन द्रव्ययागे कृते, प्रहारेणैव प्रधानादिहोमं विधाय त्रिष्टुब्जतात् प्राक् विविधसूक्तपाठजपः कार्यः । तानि च सूक्तानि-श्रीसूक्तं, रुद्राध्यायं, आयुष्य-मंत्रान् जपेत् । ते च ऋक्-यजुः एष वां देवा परावतो सप्तदशर्च आ नो भद्रा दशर्च इति वा इति आयुष्यमिति च सूक्तं पठेत् । ततः ततः वेदपारायणं कार्यं तदसंभवे पुरुषसूक्तं अग्निमीले इति नवर्चं सूक्तं च पठेत् । ततः त्रिष्टुब्जतादिप्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संज्ञावादिहोमशेषं समाप्य, रूपातिवकलशोदकैः सकुटुंबं बंधुवर्गयुतं यजमानं अभिषेचेत् । तत्र अभिषेकमंत्राः-समुद्रज्येष्ठा० शं न इन्द्राग्नी० परं मृत्यो० एष वां देवा ऋद्रयं० परावतो सप्तदशर्चं,

वयोऽवस्यामिध-शान्तिसमुच्चयः । ५१ १९ ५

स्थादिष्टयेति दशवं, अक्षिभ्यां षट्भिः, यज्ञाप्रत इति षण्णाम् । प्रहमंत्र-मुख्य-
देवतामंत्रेयादीनां सर्वेषां अभिषेके विनियोगः ।

(अभिषेकमंत्राणां बाहुल्यात् यथावकाशं यथाशक्ति पाठः ।)

ततो यजमानः अभिषेकवस्त्रं परित्यज्य, धृतशुक्लांबरः, अभिषेकवस्त्रं आचार्याय
दद्यात् । विभूतिं धृत्वा आ नो भद्रा इति महाशांतिजपपूर्वकं देवतोत्तरपूजने कृते,
मार्कण्डेयादीन् प्रार्थयेत् । ततः आद्युर्वृद्धयै सतिलगुडसंमिश्रं द्रुपवं प्राशयेत् । तत्र मंत्रः
'सतिलं गुडसंमिश्रं वंज्यधर्मितं पयः । मार्कण्डेयात् वरं लब्ध्वा पिबाम्या-
युर्विचुद्धये । इति भिषेत् । ततः कांस्यपात्रे धृतमासिच्य, तत्र 'रूपं रूपं' इति मंत्रेण
आज्यावलीकनं कृत्वा तत्पात्रं, सदक्षिणाकं ब्राह्मणाय दत्त्वा, गो-मू-तिल-हिरण्यदि-
दशदानानि कानिचित् प्रत्यक्षाणि, कानिचित् निष्कयद्वारा, सर्वाणि वा निष्कयरूपेण
ब्राह्मणेभ्यः दत्त्वा, तथा शतगुंजापरिमितं सुवर्णं, तन्निष्कयं वा विभज्य विभज्य
ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा, अशक्तौ शतसर्षपतुलितं वा ततः विसर्जितदेवतापीठदानान्ते
तिलदानं च कृत्वा, तत्र मंत्रः 'तिलाः कस्यपसंभूतास्तिलाः पापहराः शुभाः ।
तिलपात्रप्रदानेन अतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥' इति । पुत्रादिकैः पुण्यमात्रावलादिना
यजमानं (अहेर) सङ्कल्प्य पुरंध्रीभिः (सुवासिनीभिः) आचारात् यजमानस्य यावान्ति
वयोवर्षाणि तावाद्भिर्वा नीराजनैः (दीपैः) नीराजयित्वा, ब्राह्मणेभ्यः दक्षिणां दत्त्वा,
तेभ्यः आशीर्वाचनं गृहीत्वा, ब्राह्मणभोजनसंस्कारं कृत्वा, देवानभिवाद्य, कर्म परमेश्वरार्पणं
कुर्यात् । द्विराचम्य, त्रिवारं विष्णुस्मरणं कुर्यात् इति ।

॥ इति प्राचीनप्रंथानुसारं नारायणशास्त्री जोशी-विरचितः ।

वैष्णवी-शांतिः समाप्ता ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

अथ चारुणी-शान्तिः प्रयोगदर्शनम् ।

* * * * *

प्रधानदेवता : : वरुणः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्रः : : शुक्लाय त्वासु ।

हवनीय द्रव्याणि : : समिद्-आज्य-वरु-पायसानि ।

हवनसंख्याप्रतिद्वयं : : १००८ वा १०८ वा यथाशक्ति ।

उपदेवता : : उग्रवक्रः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्रः : : उग्रवक्रं यजामहे ।

हवनीयद्रव्यं : : शुक्लाकतिलाः ।

हवनसंख्या : : १००८ वा १०८ वा यथाशक्ति ।

नक्षत्रदेवता : : यजमानस्य जन्मनक्षत्र तद् देवता ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्रः : : नाममंत्रः ।

हवनीयद्रव्यं : : केवलं आज्यम् ।

हवनसंख्या : : २८ वा ८ वा यथाशक्ति ।

सर्वशान्तिनां संस्कारस्वरूपं एकमेव । केवलं वयःसंख्याभेदः । सर्वासु शान्तिषु
हवनसमाप्तौ त्विष्टश्रुतात् पूर्वं विविधसूक्तानि यजमानाय आचयेत् । अनन्तरम् त्विष्ट-
श्रुतादि-प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानम् पूर्णाहुतिं संस्वावादिहोमशेषं सामाप्य कलशोदकैः
यजमानं अभिषिचेत् । नूतनवृक्षान्ते विभूतिं धृत्वा देवतां सप्तचिरंजीवांश्च प्रार्थयेत् ।
देवतोत्तरपूजनम्, द्रुपधप्राशनम्, आज्यावलीकनम्, पीठदानम्, दशदानम्,
शतगुंजासुवर्षदानम्, ब्राह्मणभोजनदक्षिणादानम् इत्यादीनां संस्कारः । यजमानं
सङ्कल्प्य (अहेर) नीराजनविधिः, आशीर्वादः । त्रिवारं विष्णुस्मरणेन कर्मसमाप्तिं
वाचयेत् इति । अयम् उत्तरांगविधिः सर्वत्र समानः ।

अथ वारुणी शान्तिः ।

[पञ्चाधिकपञ्चाशत्तृवर्षे (५५) क्रियमाणा ।]

अथ कर्ता यजमानः जन्मनः सकाशात् पञ्चाधिकपञ्चाशत्तृवर्षं प्राप्ते, जन्मदिने, जन्मनक्षत्रे, चंद्रानुक्रमे शुभेऽहनि वा कृताभ्यंगः, कृतानित्यक्रियः, कृताग्निहोत्रः शुभे सवस्त्रपीठसंने उपविश्य, यज्ञोपवीती, आचम्य, पवित्रपाणिः प्राणानायम्य पंचागव्य-प्राशनादिना शरीरशुद्धिं विधाय, सुवासिन्या कृतभंगलतिककः देवतागुर्व-दीक्षाभिवाद्य, ब्राह्मणैर्दत्तानुज्ञाः स्वासने उपविश्य, पुनः आचम्य, प्राणानायम्य, देशकालौ संकीर्त्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं अमुकगोत्रः अमुकशर्माऽहं मम जन्मनः सकाशात् पञ्चाधिकपञ्चाशत्तृवर्षे वर्षे प्राप्ते सूचित-संभाव्यमान-नानाविधरोग-दृष्टिमान्ध-छायावैकुण्ठ-भायपुत्रादिवियोग-धनधान्यपशुक्षयादि-भरिष्ट-निरसनाथं जन्मराशिजन्मलक्ष्म्यां सकाशात् गोचरेण अनिष्टस्थानस्थित-भादित्यादि-नक्षत्राणां उत्पत्तौत्तत्समान-पीडापरिहारपूर्वकं सर्वसुखावाप्तिधनधान्याधिभित्तुद्वयं समस्तभंगलप्राप्त्यर्थं देशकालाद्यनुसारतः विद्वदुपदिष्टेन विधिना यथा-संयुत-संभारैः यथाशक्ति यथाज्ञानतः सप्रहमत्वां शौनकोक्तं वारुणीं शान्तिं करिष्ये । तदंगं स्वस्ति-पुण्याहवाचनं मातृकापूजननादीश्राद्धं आचार्यवरणं च करिष्ये । तत्रादौ निर्विश्रान्तिद्वयं महागुणपतिपूजनं च करिष्ये । इति संक्रम्य, तानि कृत्वा, हुताचार्यः स्याद्विलसमीपमुपविश्य, आचम्येत्यादि० श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं धमुकगोत्रोत्पन्नेन अमुकशर्मणा यजमानेन संकल्पित-वारुणीशान्ति-कर्मणि वृत्तोऽहं यथाज्ञानतः देशकालाद्यनुसारेण एभिर्ब्रह्मणैः सह आचार्यकर्म करिष्ये । तदंगं शरीरशुद्धयर्थं पुरुषसूक्त-जप-पूर्वकम् भू-शुद्ध्यादि करिष्ये, आदौ निर्विश्रायं महागुणपति-स्मरणं च करिष्ये । इत्यादि गौरवसर्पविकिरणादि प्रादेशान्तं कर्म कृत्वा, स्थण्डिलत् पूर्वभागे वेदां प्रकल्प्य, (अत्र केचन-सर्वतोभद्रस्य (लिंगतोभद्रस्य वा) सर्वसाधारणत्वात् पीठे सर्वतोभद्रं विरच्य, तत्र ब्रह्मादि-मंडल-देवताः आवाह्य, संपूज्य, तण्डुलैराच्छाद्य, तदुपरि कलशं संस्थाप्य, वरुणं संपूज्य, कर्णिकायां देवतास्थापनमिच्छन्ति ।) सवस्त्रपीठसंने तण्डुलराशुपरि महीधौतित्यादिना कलशं प्रतिष्ठाप्य, वरुणप्रार्थनान्तं कृत्वा, पूर्णपात्रे अष्टदलमख्ये कर्णिकायां कृतान्मुत्तार-रणपूर्विकायां सुवर्णप्रतिमायां-धुवास्तु त्वा इति मंत्रेण प्रथानदेवं वरुणमावा-हयेत् । तद्यथा-धुवास्तु त्वा इति मंत्रस्य मैत्रावरुणिवृत्तिरिति वरुणो जगती, पाशमोचन वरुणावाहने विनियोगः ।

५२ २२ ५५ वारुणी शान्तिः ।

ॐ धुवास्तु त्वासुक्षितिषु क्षियन्तो
व्यंशस्मरपाशं वरुणो मुमोचत् ।
अर्वा वन्शानाऽअदितेरुपस्थात्,
यूयं पीत स्वस्तिभिः सदा नः ॥
(अष्टक-५, अ-६, वर्ग-१०)

अस्यां सुवर्णमय्यां मूर्तौ प्रधानदेवतां पाशमोचनं वरुणं सांगं सपरिवारं सायुधं सशक्तिकं आवाहयामि । ॐ भूः पाशमोचनं वरुणं आवा० । ॐ भुवः पाशमोचनं वरुणं आवा० । ॐ स्वः पाशमोचनं वरुणं आवा० । ॐ भूर्भुवःस्वः पाशमोचनं वरुणं आवा० । तदुत्तरतः इयंकेति मंत्रेण इयंवंकं आवाह्य, तदुत्तरतः नक्षत्रदेवतां वरुणं आवा० । तदुत्तरतः इयंकेति मंत्रेण इयंवंकं आवाह्य, तदुत्तरतः नक्षत्रदेवता-नाममंत्रेणावाह्य, काण्डानुसमयेन पदार्थानुसमयेन वा सर्वान् संपूज्य, प्रधानदेवता-समीपे तन्मंत्रं (धुवास्तु त्वा०) अष्टोत्तरशतं अष्टाविंशतिवारं वा जरत्वा, स्याद्विलानितकर्मस्य, अथेत्यादि० संकल्पित-वारुणी-शान्तिकर्मणि स्याद्विलानितकर्म कर्म करिष्ये । वरद-नामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य, ध्यात्वा, ध्यानान्ते देवतोत्तरवेद्यां आदित्यादिनक्षत्राणावाह्य, संपूज्य, देवदानवसंवादे० इति वरुणप्रार्थनान्तं कृत्वा, स्थण्डिलसमीपमेव समिधद्वयेन न्नादध्यात् । चक्षुष्यन्तं उक्त्वा प्रह्वानत्वादध्यात् । अत्र प्रधानदेवतां पाशमोचनं वरुणं तन्मंत्रेण समिध-आज्य-चरु-पायस-द्रव्यैः चतुर्भिः प्रतिद्रव्यं (अष्टोत्तरशतसहस्र)-अष्टोत्तरशतसंख्याकाभिराहुतिभिर्वा, सुत्युज्यं इयंवंकं इन्द्रकेतिमंत्रेण धृतकतिलद्रव्येण सहस्रसंख्याकाहुतिभिः नक्षत्रदेवतां नाम-मंत्रेण अष्टाविंशति-अष्टसंख्याकाभिराज्य-द्रव्येण यक्ष्ये । शेषेण स्विष्टकृतमिति चक्षुष्यन्तं कर्म कृत्वा यजमानेन द्रव्यपात्रो कृते, प्रह्वोमे प्रधानादिहोमं विधाय, स्विष्टकृतात् प्राक् विविधसूकपाठजन्यः कार्यः । तानि च सूक्तानि-श्रीसूक्तं, रुद्राथयं, आयुष्य-मंत्रान् जपेत् । ते च ऋक्द्रव्यं एव वां देवा परावतो सप्तदशर्चं आ नो भद्रा दशर्चं इति वा इति आयुष्यमिति च सूक्तं पठेत् । ततः वेदपारायणं कार्यम् । तदसंभवे पुरुषसूक्तं अग्निमीळे इति नवर्चसूक्तं च पठेत् । ततः स्विष्टकृतादि-प्रायश्चित्त-होमान्ते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्त्रावादिहोमशेषं समाप्य, स्थापित-कलशोदकैः सक्तुटुवं बंधुवर्गयुतं यजमानं अभिषिचेत् । तत्र अभिषेकमंत्राः-

वयोऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः । ५२ २३

समुद्रज्येष्ठा० शं न इंद्राग्नी० परं मृत्यो० एष बां देवा ऋग्यजु० परावतो सम्रदशर्चं
रवादिष्टयेति दशर्चं, अक्षिरभ्यां षट्भिः, यज्ञाप्रत इति षण्णाम् । प्रह्वमंत्र-मुख्यदेवता-
मंत्रेयादीनां सर्वेषां अभिवेके विनियोगः ।

(अभिवेकमंत्राणां बाहुल्यात् यथावकाशं यथाशक्ति पाठः ।)

ततो यंजमानः अभिवेकवखं परित्यज्य, धृतशुक्लांबरः, अभिवेकवखं आचार्याय
दद्यात् । विभूतिं धृत्वा आ नो भद्रा इति महाशान्तिजपपूर्वकं देवतोत्तरपूजने कृते,
मार्कण्डेयादीन् प्रायेयत । ततः आयुर्वृद्धये सतिष्ठगुहसंमिश्रं दुग्धं प्राशयेत् । तत्र
मंत्रः 'सतिलं गुहसंमिश्रं अंजल्यर्थमिति एयः मार्कण्डेयात् वरं लब्ध्वा
पिबाम्यायुर्विबुद्धये । इति पिबेत् । ततः कांस्यपात्रे धृतस्नातित्य, तत्र 'रूपं रूपं'
इति मंत्रेण धाज्यावलोचनं कृत्वा, तत्पात्रं सदक्षिणाकं ब्राह्मणाय दत्त्वा, गो-भू-तिल-
हिरण्यादि दशदानानि कानिचिद् प्रत्यक्षाणि कानिचिद् निष्क्रयद्वारा सर्वाणि वा
निष्क्रयरूपेण ब्राह्मणेभ्यः दत्त्वा तथा शतगुंजापरिमितं सुवर्णं, तन्निष्क्रयं वा विभज्य
विभज्य ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा, अश्वत्थौ शतसर्षपतुलितं वा ततः विसर्जितदेवतापीठदानान्ते
तिलदानं च कृत्वा, तत्र मंत्रः 'तिलाः कश्यपसंभूतास्तिलाः पापहाराः शुभाः ॥
तिलपत्रप्रदानेन भूतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥' इति । जुवादिकैः पुष्पमालावज्रादिना
यंजमानं (अहेर) सत्कृत्य पुरंध्रीभिः (सुवासिनीभिः) आचारात् यंजमानस्य यावन्ति
वयोवर्षाणि तावद्भिर्वा नीराजनैः (दीपैः) नीराजयित्वा, ब्राह्मणेभ्यः दक्षिणां दत्त्वा,
तेभ्यः आशीर्वचनं गृहीत्वा, ब्राह्मणभोजनसंकल्पं कृत्वा, देवानभिवाद्य, कर्म परमेश्वरार्पणं
कुर्यात् । द्विराचम्य, त्रिवारं विष्णुस्मरणं कुर्यात् इति ।

॥ इति प्राचीनप्रण्यानुसारं नारायणशास्त्री जोशी-विरचिता
पाठणी-शान्तिः समाप्ता ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

॥ अथ उपरथशान्तेर्मूलवचनानि ॥

[षष्ठितमेवर्षे (६०) प्राप्ते क्रियमाणा ।]

अथाह शौनकः—शान्तिकमलाकरे

“अथातः संप्रवक्ष्यामि शान्तिं चोपरथस्य तु ।

ब्रह्मक्षत्रियवैश्यानां शूद्राणां चैव योषिताम् ॥ १ ॥

यदि स्यात्षष्टिवर्षं तु तदा मृत्युर्भवेत् ध्रुवम् ।

दुःस्वप्नानि च जायन्ते मातापित्रोर्भूतिस्तथा ॥ २ ॥

भार्यापुत्रवियोगश्च रोगव्याधिभयं तथा ।

गृहपीडा राजभयं रोगश्च विविधाश्च ये ॥ ३ ॥

दन्तरोगा दृष्टिमान्द्यं छायाया विवृतिस्तथा ।

नक्षत्राणि न दृश्यन्ते शुवादीन्यस्तुटानि च ॥ ४ ॥

यूतप्रेतपिशाचाद्या इत्यन्ते विविधाश्च ये ।

एते चान्ये महोत्पाताः जायन्ते षष्टिवसरे ॥ ५ ॥

तद्दोषपरिहाराय शान्तिं वक्ष्यामि शौनक ।

लोभादनादरो यस्तु शान्तिकर्म न कारयेत् ॥ ६ ॥

तस्मिन् वर्षे भवेन्मृत्युः सत्यमेव न संशयः ।

तस्मिन् वर्षे जन्मादिने जन्मर्षं वा यदा भवेत् ॥ ७ ॥

तस्मिन् दिने तु संप्राप्ते भङ्गलं क्षानमाचरेत् ।

दैवहोक्ते शुभे काले चन्द्रताराबलाच्चिते ॥ ८ ॥

नित्यकर्माणि निर्वर्त्य ब्राह्मणानभिमन्य च ।

आचार्यं वरयेदादौ वेदवेदाङ्गपारायम् ॥ ९ ॥

आचारवन्तं धर्मज्ञं शान्तिकर्मणि कोविदम् ।
कामक्रोधविहीनञ्च रागद्वेषविर्वर्जितम् ॥ १० ॥

गणेशं पूजयेदादौ ततः पुण्याहवाचनम् ।
मार्तुकाः पूजयित्वा तु नान्दीश्राद्धमतः परम् ॥ ११ ॥

आचार्यब्रह्मवरणमन्वाधानमतः परम् ।
सर्वौषधीः समानीय पञ्चत्वक् पञ्चपल्लवम् ॥ १२ ॥

पञ्चरत्नं पञ्चागव्यं पञ्चामृतमतः परम् ।
कलशञ्च समानीय प्रहृतिथ्यपुरस्सरम् ॥ १३ ॥

नम्रग्रहं समाराध्य मार्कण्डेयं प्रधानकम् ।
पलेन वा तद्वेन तदर्घ्येन वा पुनः ॥ १४ ॥

उग्रथशान्तिकारिकाः ।

* * * * *

मार्कण्डेयस्य प्रतिमां कारयेच्च प्रयत्नतः ॥
प्रतिमां स्थापयेत् कुंभे वज्रयुगेन वेष्टयेत् ॥ १५ ॥

उपचारैः षोडशभिः संपूज्य च विधानतः ।
सप्तिदाज्य-चरु-द्रव्यैर्दूर्वाभिः परमात्मकैः ॥ १६ ॥

अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ।
प्रत्येकं जुहुयादेतं मार्कण्डेयेति मन्त्रतः ॥ १७ ॥

हवनार्थं धयं मंत्रः । —

मार्कण्डेय महाभाग सतकल्पान्तजीवन ।
आयुरारोग्यमैश्वर्यं देहि मे मुनिपुङ्गव ॥ १८ ॥

मृत्युञ्जयं समुद्दिश्य दूर्वाभिश्च तिलैः सह ।
अयुतं वा तदर्धार्धं त्रिसहस्रं वा सहस्रकम् ॥ १९ ॥

॥ २६ ॥ ॥ उग्रथशान्तिकारिकाः ।

होमं कृत्वा विधानेन उपदेवान् यजेत्पृथक् ।
अथत्यामा बलिर्व्यासो हनुमांश्च विमीषणः ॥ २० ॥

कुम्भः परदुरामश्च एतांश्चैव पृथक् पृथक् ।
लाजाहोमं प्रकुर्वीत यथाविभववित्तरम् ॥ २१ ॥

श्रीसूक्तं रुद्रजाप्यं च आयुष्यं पुरुषसूक्तकम् ।
वेदपाठापणं चैव कर्तव्यं तु प्रयत्नतः ॥ २२ ॥

होमशेषं समाधाय पूर्णाहुतिमतः परम् ।
कलशोदकमादाय अभिषेकं तु कारयेत् ॥ २३ ॥

यजमानं सपत्नीकं बन्धुवार्समन्वितम् ।
शान्तिसूक्तं पुरुषसूक्तं परं मृत्योस्तथैव च ॥ २४ ॥

आयुष्यं पावमानं च शिवसङ्कल्पषड्भुजम् ।
महाशान्तिं प्रजप्याय कलशं च प्रदापयेत् ॥ २५ ॥

अभिषेकाहुतं वज्रमाचार्याय निवेदयेत् ।
सालङ्कारं स्रवज्जाह्नौ आचार्याय निवेदयेत् ॥ २६ ॥

दशदानानि विप्रेभ्यः सुवर्णं शतमानकम् ।
आज्यस्यावेक्षणं कुर्यात् तिलदानं तथैव च ॥ २७ ॥

ब्राह्मणादाशिषो ग्राह्या नववर्षं तु धारयेत् ।
नीराजनं प्रकुर्वीत देवानामभिवादनम् ॥ २८ ॥

ब्राह्मणान् भोजयेत् पश्चात्सहस्रं वा शतं तु वा ।
बन्धुभिः सह भुञ्जीत दीर्घमायुश्च विन्दति ॥ २९ ॥

सर्वाष्टिविनाशश्च सर्वसंपन्नविष्यति ॥ इति ।
॥ इति उग्रथशान्तिकारिकाः शान्तिकमलाकरे ॥

वयोऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः । ॥ २७ ॥

प्रहाणामुत्तरतः (अत्र केचन-सर्वतोभद्रस्य (शिगतोभद्रस्य वा) सर्वसाधारणत्वात् पीठे सर्वतोभद्रं विरच्य तत्र ब्रह्मादि-मंडल-देवताः आवाह्य, संपूज्य, तण्डुलैरालेख्य, तदुपरि कलशं संस्थाप्य, वरुणं संपूज्य, कर्णिकायां देवतास्थापनमिच्छन्ति ।) महीचौरित्यादिविधिना कलशं संस्थाप्य, तत्र सर्वोपधीः पंचवक्त्रः पंचगव्यं क्षिरम्, पूर्णमात्रनिधानान्ते उक्तालक्षण-सुवर्णप्रतिमायां देवतां मार्कण्डेयमहाभागोत्तिमेत्रेण आवाह्य, तथा अश्वत्थामादिसप्तचिरंजीवांश्च नाममंत्रेणावाह्य, कक्षदुग्धमेनावेष्ट्य, षोडशोपचारैः संपूज्य, इमं बह्विषोश्च संनहनादि चक्षुषीहोमानन्तं कृत्वा, यजमानेन द्रव्यस्यागे कृते, प्रहादिहोमोत्तरं मार्कण्डेय महारायता सप्तकल्पान्तजीवन । आयुरारोग्यमैश्वर्यं देहि मे मुनिपुंगव स्वाहा ॥ इति हवनमंत्रेण समिधाऽप-चरु-दूर्वा-पायसानि, त्र्यंबकं इति मंत्रेण दूर्वातिलान् तिलमिश्रदूर्वा वा उक्तसंख्यां कृत्वा, अश्वत्थाक्षे नमः स्वाहा । बलये० । व्यासाय० । हनुमते० । विभीषणाय० । कृपाय० । परशुरामाय स्वाहा इति नाममंत्रैः प्रत्येकं २८ अष्टाविंशतिभिः अष्टाभिर्वा लाजाभिर्बु-ड्यात् । ततः स्विष्टकृतात् प्राक्, श्रीसूक्तं, रुद्राध्यायं च जरथा आयुष्यमंत्रान् जपेत् । ते च-एष वां देवा ऋक्द्वयं प्रावतो सप्तदशर्चं आ नो भद्रा दशर्चं इति वा इति आयुष्यमिति च सूक्तं पठेत् । ततः वेदपारायणं कायं तदसंभवे पुरुषसूक्तं अग्निमीळे इति नवर्चसूक्तं च पठेत् । ततः स्विष्टकृतादि प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानं पूर्णाहुतिं च .कृत्वा संखावादिहोमशेषं समाप्य, स्थापित-कलशोदकैः सकुटुंबं बंधुवर्ज्युतं यजमानमभिषिचेत् । तत्र मंत्राः समुद्रज्येष्ठा० शं न इन्द्राग्नी इति पञ्चदशर्चं, सहस्रशीर्षेति षोडशर्चं, परं मृत्यो० इति चतुर्दशर्चं, एष वां देवावितिद्वयो० प्रावतो य इति सप्तदशर्चं, स्वादिष्टयेति दशर्चं अक्षिभ्यां षट्भिः, यज्यायत इति षण्णाम् । प्रहसनं-सुख्यदेवतामित्रेलादीनां सर्वेषां अभिषेके विनियोगः ।

(अभिषेकमंत्राणां वाङ्मन्यात् यथावकाशं यथाशक्ति पाठः ।)

तच्छं पां इत्येतेनाभिषेको यजमानः धृतशुक्लंबरांधमाल्यो अभिषेकवस्त्रं आचार्याय दद्यात् । विभूतिं धृत्वा आचार्येण आ नो भद्रा इत्यादिमहाशान्तिमंत्रजपपूर्वकं देवतो-त्तरपूजने कृते मार्कण्डेयादीन् प्रायेयित (इयं प्रार्थना अन्ते द्रव्या ।) । ततः आयुर्वृद्धयै सतिल-गुडसंमिश्रं दुग्धं प्राशयेत् । तत्र मंत्रः 'सतिलं गुडसंमिश्रं अंबजल्ययमितं पयः । मार्कण्डेयात् वरं लब्ध्वा पिबाम्यायुर्विबुद्धये' । इति पिवेत् । ततः आचार्यादीन् संपूज्य, आचार्याय मार्कण्डेयप्रतिभासहितं कलशं गां च दत्त्वा,

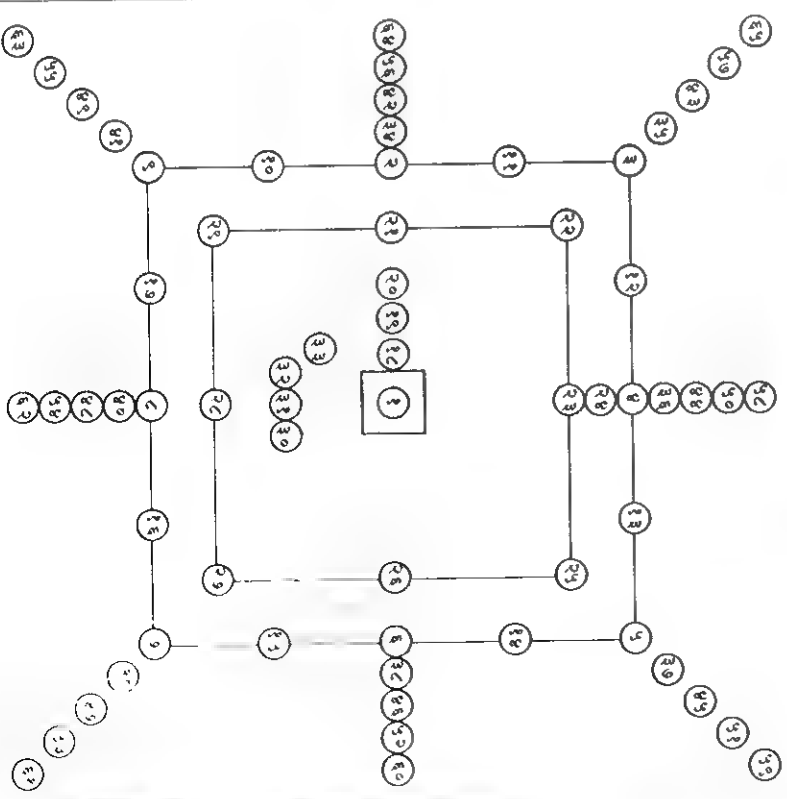
ॐ ३० ॐ उपरय शान्तिः ।

ब्राह्मणेभ्यः गवादिदशदानानि शतगुंजापरिमितं सुवर्णं तन्मूल्यं वा विभज्य विभज्य दद्यात् । अथक्तौ शतसर्पपुलिं व वा गवादीनां प्रत्यक्षदानासंभवे तन्मूल्यमर्प देयम् । ततः विसर्जितदेवतापीठदानान्ते कांस्यपात्रे आर्ज्यं विलोक्य, तस्यात्रं सदक्षिणाकं ब्राह्मणाय दत्त्वा, तिलदानं च कृत्वा, तत्र मंत्रः 'तिलाः कन्धपसंभृतास्तिलाः पापहराः शुभाः । तिलपात्रप्रदानेन अतः शान्तिं प्राप्यच्छ मे ॥' इति । पुरंदीभिः नाराजितः बंधुवर्गः सख्युतः देवान् अभिवाह्य, यथाशक्ति ब्राह्मणभोजनं संकल्प्य, आशीर्वचनं गृहीत्वा, द्विराचम्य, यस्य स्मृत्येति विष्णुसमरणं कृत्वा उत्तिष्ठेत् ।

॥ इति प्राचीनग्रंथानुसारं नारायणशास्त्री जोशी-विरचितः
उपरय-शान्तिप्रयोगः 'शान्तिकमलकर' स्थः ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

ब्रह्मादिमंडल देवतांची स्थाने

अथ मृत्युंजय-महारथी-शान्तिः प्रयोगदर्शनम् ।

* * * * *

प्रधानदेवताः : : मृत्युंजयमहारथः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्रः : : मा नो महान्त ।

हवनीयद्रव्याणि : : समिध्-आज्य-वरु-पायसानि ।

हवनसंख्या : : १००८ वा १०८ वा यथाशक्ति ।

उपदेवता : : त्र्यंबकः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्रः : : त्र्यंबकं यजामहे ।

हवनीयद्रव्यं : : घृताक्ततिलाः ।

हवनसंख्या : : १००८ वा १०८ वा यथाशक्ति ।

नक्षत्रदेवता : : यजमानस्य यद् जन्मनक्षत्रं तद् देवता ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्रः : : नाममंत्रः ।

हवनद्रव्यं : : केवलं आज्यम् ।

आहुतिसंख्या : : २८ वा ८ वा यथाशक्ति ।

सर्वशान्तीनां संकल्यस्वरूपं एकमेव । केवलं वयःसंख्याभेदः । सर्वसु शान्तिषु हवनसमाप्तौ स्विष्टकृतात् पूर्वं विविधसूक्तानि यजमानाय श्रावयेत् । अनन्तरम् स्विष्टकृतादि-प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानम् पूर्णाहुतिं संज्ञावादिहोमशेषं समाप्य कलशोदकैः यजमानं अभिषिचेत् । नूतनवस्त्रान्ते विभूतिं धृत्वा देवतां सप्ताचिरंजीवांश्च प्रार्थयेत् । देवतोत्तरपूजनम्, दुग्धप्राशनम्, आज्यावलोकेनम्, पीठदानम्, दशदानम्, शतगुंजासुवर्णदानम्, ब्राह्मणभोजनदक्षिणादानम् इत्यादीनां संकल्यः । यजमानं सत्कृत्य (अहेर) नीराजनविधिः, आशीर्वादः । त्रिवारं विष्णुस्मरणेन कर्मसमाप्तिं वाचयेत् इति । अयम् उत्तरांगविधिः सर्वत्र समानः ।

अथ मृत्युंजय-महारथी शान्तिः ।

[पञ्चाधिक-पष्ठितमे वर्षे (६५) प्राप्ते क्रियमाणा ।]

अथ कर्ता यजमानः जन्मनः सकाशात् पंचाधिक-पष्ठितमे वर्षे प्राप्ते, जन्मदिने जन्मनक्षत्रे चंद्रातुक्रये शुभेऽहनि वा कृताभ्यंगः कृतानित्यक्रियः, कृताग्निसिद्धः शुभे सवस्त्रपीठासने उपविश्य, यज्ञोपवीती, आचम्य, पवित्रपाणिः, प्राणानायम्य, पंचागन्य-प्राशनदिना शरीरशुद्धिं विधाय, सुवासिन्या कृतमंगलतिलकः देवतागुर्वार्द्धाभिवाद्य, ब्राह्मणैर्दत्ताञ्जः स्वासने उपविश्य, पुनः आचम्य, प्राणानायम्य, देशकालौ संकीर्त्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं अमुकगोत्रः अमुकशर्माऽहं मम जन्मनः सकाशात् पंचाधिक-पष्ठितमे वर्षे प्राप्ते सूचित-संभाव्यमान-नानाविधरोग-दृष्टिमान्त्व-द्वयावैकृत्य-भार्या-पुत्रादिवियोग-धनधान्य-मशु-स्वयादि-विविध-अरिष्ट-निरसनार्थं जन्मराशि-जन्म-लग्नाभ्यां सकाशात् गोचरेण अग्निष्टस्थानस्थित-आदित्यादि नक्षत्राणां उपपन्नो-त्पत्त्यमानपीडानिरसनपूर्वकं सर्वसुखावाप्तिधनधान्याद्यभिद्वयार्थं समस्तमंगलप्राप्त्यर्थं देशकालाद्यनुसारतः विद्वदुपदिष्टेन विधिना यथाशक्तिसंयुतसंभारैः यथाज्ञानतः सप्तहमखां महारथ-मृत्युंजय-देवता-प्रीत्यर्थं मृत्युंजय-महारथी शान्तिं करिष्ये । तदंगं स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनं नांदीश्रद्धं आचार्यवरणं च करिष्ये । तत्रादौ निर्विघ्नतासिद्धयर्थं महागणपतिपूजनं करिष्ये इति संकल्प्य तानि कृत्वा, हुताचार्यः स्थंडिलसमीपमुपविश्य, आचम्येत्यादि ० श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं अमुकगोत्रोत्पत्त्येन अमुकशर्मणा यजमानेन संकल्पित-मृत्युंजय-महारथी-शान्ति-कर्मणि हुतोऽहं यथाज्ञानतः देशकालाद्यनुसारेण पृथिवीहोमैः सह आचार्यकर्म करिष्ये । तदंगं शरीरशुद्धयर्थं पुरुषसूक्त-जप-पूर्वकम् भू-भुवः आदि करिष्ये । आदौ निर्विघ्नार्थं महागणपतिस्मरणं च करिष्ये । इत्यादि गौरसर्वपविकिरणादि प्रादेशान्तं कर्म कृत्वा, स्थण्डिलत्वं पूर्वभागे वेदीं प्रकल्प्य, (अत्र केचन-सर्वतोभद्रस्य (जिंगतोभद्रस्य वा) सर्वसाधारणत्वात् पीठे सर्वतोभद्रं विरच्य, तत्र ब्रह्मादि-मंडल-देवताः आवाह्य, संपूज्य, तण्डुलैराच्छाद्य, तटुपरि कलशं संस्थाप्य, वरुणं संपूज्य, कर्णिकायां देवता-स्थापनमिच्छन्ति ।) सवस्त्रपीठासने तण्डुलराशुपरि महीधोरित्यादिना कलशं प्रतिष्ठाप्य, वरुणप्रार्थनान्तं कृत्वा, पूर्णगत्रे अष्टदलमव्ये कर्णिकायां कृतान्युत्तारण-पूर्विकायां सुवर्णप्रतिमायां प्रधानदेवं मृत्युंजयमहारथं आवाहयेत् मा नो महान्त इति मंत्रेण । तद्यथा मा नो महान्त इति मंत्रस्य आग्निरसकृत्सो मृत्युंजय-महारथरुद्रो जगती मृत्युंजयमहारथरुद्रावाहने विनियोगः ।

ॐ मा नो महान्तमुत मा नोऽअर्भकं
मा नुऽउक्षतमुतमा न उक्षितम् ।
मा नो वधीः पितरं मोत मातरं
मा नः प्रियाः स्तनवो रुद्र रीरिषः ॥

(ऋ-अ-१, अ-८, वर्ग-६)

यजमानः तैत्तिरीयशाखीयश्चेत् रुद्रपाठस्यो मंत्रो ग्राह्यः ।

अस्यां सुवर्णमय्यां मूर्तौ प्रधानदेवतां मृत्युञ्जयमहारथरुद्रं सार्द्धं सपरिवारं सायुधं सशक्तिकं आवाहयामि । ॐ भूः मृत्युञ्जयं महारथं रुद्रं आवा० । ॐ भुवः मृत्युञ्जयं महारथं रुद्रं आवा० । ॐ स्वः मृत्युञ्जयं महारथं रुद्रं आवा० । ॐ भूर्भुवःस्वः मृत्युञ्जयं महारथं रुद्रं आवा० । तदुत्तरतः त्र्यम्बकेति मंत्रेण त्र्यम्बकं आवाह्य, तदुत्तरतः नक्षत्रदेवतां नाममंत्रेणावाह्य, काण्डानुसमयेन पदार्थानुसमयेन वा सर्वान् संपूज्य, प्रधानदेवतासमीपे तन्मंत्रं (मा नो महान्त०) अष्टोत्तरशतं अष्टाविंशतिवारं वा जप्त्वा, स्थंडिलान्तिकमेव, अथोत्पादि० संकल्पित-मृत्युञ्जय-महारथी-शान्ति-कर्मणि स्थंडिलादिसकलं कर्म करिष्ये । वरदानामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य, ध्यात्वा, ध्यानान्ते देवतोत्सवेद्यां आदित्यादिनवग्रहानावाह्य, संपूज्य, देवदानवसंवादे० इति करुणप्रार्थनान्तं कृत्वा स्थंडिलसमीपमेव समिद्धयेत्यन्वादध्यात् । चक्षुष्यन्तं उक्त्वा प्रहानन्वादध्यात् । अथ प्रधानं देवं मृत्युञ्जयं महारथं रुद्रं, मा नो महान्त-मंत्रेण समिध्-आलय-चर-पायस-द्रव्यैः चतुर्भिः प्रतिद्रव्यं (अष्टोत्तरसहस्र) / अष्टोत्तरशतसंख्याकमिराहुतिभिर्वा, मृत्युञ्जय-त्र्यम्बकं घृताक्ततिलद्रव्येण सहस्रसंख्याकाहुतिभिः नक्षत्रदेवतां नाममंत्रेण अष्टाविंशति वा अष्टसंख्याका-भिर्वाज्यद्रव्येण यक्ष्ये । शेषेण स्विष्टकृतमिति चक्षुष्यन्तं कर्म कृत्वा यजमानेन द्रव्यस्यागे कृते, प्रहोमं प्रधानादिहोमं विधाय स्विष्टकृतात् प्राक् विविधयसक-पाठजपः कार्यः । तानि च सूक्तानि, श्रीसूक्तं, रुद्राध्यायं, आयुष्यमंत्रान् जपेत् । ते च ऋक्पद्वयं एष वां देवा परावतो सप्तदशर्चं, आ नो भद्रा दशर्चं, इति वा इति आयुष्यमिति च सूक्तं पठेत् । ततः जप्त्वा वेदपारायणं कार्यं, तदसंभवे पुरुषसूक्तं अग्निमीळे इति नवर्चं सूक्तं च पठेत् । ततः स्विष्टकृतादि-प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा, संत्वावादिहोमशेषं समाप्य, स्थापितकलशोदकैः सजुष्टुंबं

चतुर्थायुतं यजमानं अभिषिचेत् । तत्र अभिषेकमंत्राः-समुद्रयेष्टा० शं न इंद्राग्नी० परं मृत्यो० एष वां देवा इति ऋद्रयं० परावतो सप्तदशर्चं, स्वादिष्टयेति दशर्चं, अक्षिण्यां षट्भिः, यज्जाप्रात इति षण्णाम् । प्रहमंत्रमुख्यदेवतामंत्रेत्यादीनां सर्वेषां अभिषेके विनियोगः ।

(अभिषेकमंत्राणां बाहुरथात् यथावकाशं यथाशक्ति पाठः ।)

तत्रो यजमानः अभिषेकवस्त्रं परित्यज्य, धृतशुक्लांबरः, अभिषेकवस्त्रं आचार्याय दद्यात् । विभूतिं धृत्वा आ नो भद्रा इति महाशान्तिजपपूर्वकं देवतोत्सृजने कृते, मार्कंडेयादीन् प्रार्थयेत् । ततः आशुर्वृद्धयै सतिलगुडसंमिश्रं दुग्धं प्राशयेत् । तत्र मंत्रः 'सतिलं गुडसंमिश्रं अंजल्यर्थमिति पयः मार्कंडेयात् वरं लब्ध्वा पिबारया-युर्विवृद्धये ।' इति पिबेत् । ततः कांस्यपात्रे घृतमासिच्य, तत्र 'रूपं रूपं' इति मंत्रेण आध्यावलोकिनं कृत्वा, तत्पानं सदक्षिणाकं ब्राह्मणाय दत्त्वा, गो-मू-तिल-हिण्मादि दशदानानि कानिचिद् प्रायश्चाणि, कानिचिद् निष्कयद्वारा, सर्वाणि वा निष्कयरूपेण ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा, तथा शतगुंजापरिमितं सुवर्णं, तर्पणकर्म वा विभज्य विभज्य ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा, अशक्तौ शतसर्पपुलिं वा ततः विसर्जितदेवतापीठदानान्ते तिलदानं च कृत्वा, तत्र मंत्रः 'तिलाः कश्यपसंभूतारितिलाः पापहराः शुभाः । तिरुगानप्रदानेन अतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥' इति । पुत्रादिकैः पुष्यमालवकादिना यजमानं (अहेर) सक्त्यय, पुरंधीभिः (सुवामिनीभिः) आचारात् यजमानस्य यावन्ति वयोवर्षाणि तावद्भिर्वा नीराजनैः (दीपैः) नीराजयित्वा, ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणां दत्त्वा, तेभ्यः आशीर्वाचनं गृहीत्वा, ब्राह्मणभोजनसंस्कारं कृत्वा, देवानभिवाद्य, कर्म परमेश्वरार्पणं कुर्यात् । द्विराचम्य, त्रिवारं विष्णुस्मरणं कुर्यात् इति ।

॥ इति प्राचीनग्रंथानुसारं नारायणशास्त्री जोशी-विरचिता
मृत्युञ्जय-महारथी-शान्तिः समाप्ता ।

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

अथ भैमरथी-शान्ति-प्रयोगः ।

* * * * *

तत्रादौ मूलवचनानि । तदुक्तं बृहच्छौनकीये ॥

‘अथ भैमरथी शान्तिं भगवान् शौनकोऽब्रवीत्
जननात्सप्ततौ वर्षे मृत्युर्भूमरथो भवेत् ॥ १ ॥

षण्मासान्मृत्युमाप्नोति धनहानिं तथैव च
पुत्रदारादिनाशश्च द्रव्यधान्यपशुक्षयः ॥ २ ॥

तद्दोषशमनार्थाय भगवान् शौनकोऽब्रवीत्
जन्मर्क्षे चानुश्रुलर्क्षे शान्तिं कुर्याद्विचक्षणः ॥ ३ ॥

देवालये नदीतीरे स्वगृहे वा शुभे स्थले
गृहस्यैशानदिग्भागे मण्डपं कारयेदथ ॥ ४ ॥

ब्रीहिभारं तु निक्षिप्य तण्डुलास्तु तद्वर्चकम्
तदर्थं तिलभारः स्यात् पद्ममण्डलं समुत्तम् ॥ ५ ॥

तस्योपरि न्यसेज्जुमान् तंतुवस्त्रादिवेष्टितान्
ऋत्निकारोपरि विन्यस्य भीमं मृत्सुंजयं यजेत् ॥ ६ ॥

पलमात्रं सुवर्णेन तदवर्धनेन वा पुनः
महावरुणमभ्यर्च्य लोकपालादिकानय ॥ ७ ॥

अधि-प्रत्यधि-देवौ च तदवर्धनं प्रकल्पयेत्
आचार्यं वरयित्वा तु ऋत्विजो वरयेदथ ॥ ८ ॥

ॐ ३६ ॐ भैमरथी-शान्ति-प्रयोगः ।

उपचारैः षोडशभिः प्रवानं देवमन्त्रयेत्
ययोक्तृभूजां कृत्वा तु तत्तन्मंत्रान् जपेदथ ॥ ९ ॥

स्तुहि श्रुतेति मंत्रेण प्रवानं जपमाचरेत्
वेदपारायणजपं ततो द्वारजपं तथा ॥ १० ॥

नमकं चमकं चैव श्रीसूक्तं भीमसूक्तकम्
मण्डपस्याश्विमे भागे कुण्डं स्याच्चतुरस्रकम् ॥ ११ ॥

स्वसूक्तोक्तं मार्गेण आज्यभागान्तमाचरेत्
प्रवानमंत्रकैः कुर्यात् समिच्चवर्वायकैः क्रमात् ॥ १२ ॥

नवग्रहाणां मंत्रेण तिलद्रव्येण कारयेत्
अष्टोत्तरं सहस्रं वा अष्टोत्तरशतं तथा ॥ १३ ॥

प्रवानहोमः कर्तव्यः तिलैर्होमस्तथैव च
वरुणं लोकपालांश्च ह्यधिप्रत्यधिदेवते ॥ १४ ॥

ततः रिञ्चद्वृत्तं हुत्वा प्रहयज्ञं समापयेत्
यज्ञमानाभिषेकं च आचार्यः कारयेदथ ॥ १५ ॥

कुंभदानं ततः कुर्यात् दश दानानि कारयेत्
दीनांधकदरिद्रेभ्यः भूरिदानं समाचरेत् ॥ १६ ॥

ब्राह्मणान् भोजयेत् पश्चादाशिषो वाचयेदथ
सर्वदुःखनिवृत्तिः स्यात् सर्वदा सुखमेवेत ॥ १७ ॥

शत्रवोऽपि वशं यान्ति पुत्रपौत्रप्रवर्धनम्
हरिमेव स्मरेन्नित्यं कर्म पूर्वापरैऽपि च ॥ १८ ॥

इति बृहच्छौनकीये सप्तयज्ञिका भैमरथी शान्तिः ॥

अथ भैमरथी-शान्तेः प्रयोगदर्शनम् ।

प्रधानदेवता : : भीमरथ-मृत्युञ्जय-रुद्रः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्र : : स्तुति श्रुतिमिति ।

हवनीयद्रव्यं : : घृताक्ततिलाः ।

हवनसंख्या : : १००८ वा १०८ वा यथाशक्ति ।

अधिदेवता : : वरुणः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्र : : अवते हेत्येव ० ।

हवनीयद्रव्यं : : घृताक्ततिलाः ।

हवनसंख्या : : २८ वा ८ वा यथाशक्ति ।

प्रत्यधिदेवता : : आशापालः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्र : : आशानामाशा ।

हवनीयद्रव्यं : : घृताक्ततिलाः ।

हवनसंख्या : : २८ वा ८ वा यथाशक्ति ।

उपदेवता : : त्र्यम्बकः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्र : : त्र्यम्बकं यजामहे ।

हवनीयद्रव्यं : : घृताक्ततिलाः ।

हवनसंख्या : : २८ वा ८ वा यथाशक्ति ।

नक्षत्रदेवता : : यजमानस्य जन्मनक्षत्रं तद् देवता ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्र : : नाग्रमंत्रः ।

हवनीयद्रव्यं : : आज्यम् ।

हवनसंख्या : : २८ वा ८ वा यथाशक्ति ।

सर्वशान्तीनां संकल्पस्वरूपं एकमेव । केवलं वयःसंख्यामेतद् । सर्वासु शान्तिषु हवनसमाप्तौ सिद्ध्यतात् पूर्वं विविधसूक्तानि यजमानाय आचमयेत् । धनन्तरम् सिद्धि-
द्व्यादि-प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानम् पूर्णाहुतिं संस्थावादिहोमशेषं समाप्य कलशोदकैः
यजमानं अभिषिचेत् । नूतनवस्त्रान्ते विभूतिं घृत्वा देवतां सप्तचिरंजीवांश्च प्राचयेत् ।
देवतोत्तरपूजनम्, दुग्धप्राशनम्, आज्याबलोकनम्, पीठदानम्, दशदानम्,
शतगुंजासुवर्णदानम्, ब्राह्मणभोजनदक्षिणादानम् इत्यादीनां संकल्पः । यजमानं संकल्प्य
(अहैर) नीराजनविधिः, आशीर्वादः ।
त्रिवारं विष्णुस्मरणेन कर्मसमाप्तिं वाचयेत् इति । अयम् उत्तरांगविधिः सर्वत्र समानः ।

५ ३८ ५ भैमरथी शान्तिः ।

अथ भैमरथी शान्तिः ।

[सप्ततितमे वर्षे (७०) क्रियमाणा ।]

अथ कर्ता यजमानः जनमनः सकाशात् सप्ततितमे वर्षे प्राप्ते, जन्मदिने, जन्म-
नक्षत्रे, चन्द्रानुक्रमे शुभेऽहनि वा, कृताभ्यङ्गः, कृतनित्यक्रियः, कृताभिसिद्धिः, शुभे
सवस्त्रपीठासने उपविश्य, यज्ञोपवीती, आचम्य, पवित्रपाणिः प्राणानायम्य, पंचाग्न्य-
प्राशनदिना शरीरशुद्धिं विधाय, सुवासिन्या कृतमंगलतिलकः देवतागुर्वर्दिश्वभिवाद्य,
ब्राह्मणेदं चानुज्ञः स्वासने उपविश्य, पुनः आचम्य, प्राणानायम्य, देशकालौ संकीर्त्य
श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं भुमुकगोत्रः भुमुकशर्माऽहं मम जन्मनः सकाशात् सप्ततितमे
वर्षे प्राप्ते सूचित-संभाव्यमान-नानाविधरोग-दृष्टिमान्ध-छायावैकुल्य-भार्यापुत्रादि-
वियोग-धनधान्यपशुक्षयादि-भरिष्ट-निरसनार्थं जन्मराशिजन्मलग्नभ्यां सकाशात्
गोचरेण अनिष्टस्थानस्थित-आदित्यादि-नक्षत्राणां उत्पन्नोपस्थयमान-पीडपरिहार-
पूर्वकं सर्वसुखावाप्तिधनधान्याद्यभिद्वयार्थं समस्तमंगलप्राप्त्यर्थं देशकालाद्यनुसारतः
विद्वदुपदिष्टेन विधिना यथासंयुतसंभारैः यथाशक्ति यथाज्ञानतः सप्रहमलां दौनकोक्तं
भैमरथी शान्तिं करिष्ये । तदंगं स्वस्ति-गुण्याहवाचनं, मातृकापूजननांदाश्राद्धं,
आचार्यवरणं च करिष्ये । तत्रादौ निर्विघ्नतासिद्ध्यर्थं महागणपतिपूजनं करिष्ये ।
इति संकल्प्य, तानि कृत्वा हुताचार्यः स्थण्डिलसमीपमुपविश्य, आचम्येत्यादि ०
श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं भुमुकगोत्रोत्पन्नेन भुमुकशर्मणा यजमानेन संकल्पित-भैमरथी-
शान्तिस्कर्माणि घृतोऽहं यथाज्ञानतः देशकालाद्यनुसारेण एभिर्ब्राह्मणैः सह आचार्यकर्म
करिष्ये । तदंगं शरीरशुद्धयर्थं गुरुषसूक्त-जप-पूर्वकम् भू-शुद्ध्यादि करिष्ये,
आदौ निर्विघ्नार्थं महागणपति स्मरणं च करिष्ये । इत्यादि गौसर्वपर्वविकिरणादि
प्रादेशान्तं कर्म कृत्वा, स्थण्डिलात् पूर्वभागे वेदीं प्रकल्प्य, (अत्र केचन-सर्वतोभद्रस्य
(लिङ्गातो भद्रस्य वा) सर्वसाधारणत्वात् पीठे सर्वतोभद्रं विरच्य, तत्र ब्रह्मादि-मंडल-
देवताः आवाह्य, संपूज्य, तण्डुलैराच्छाद्य, तदुपरि कलशं संस्थाप्य, वरुणं संपूज्य,
कर्णिकायां देवतास्थापनमिच्छन्ति ।) सवस्त्रपीठासने ब्रीहिशिः, तदुपरि तण्डुलशशिः,
तदुपरि तिलशशिः च कृत्वा महीधौरित्यादिना कलशत्रयं (एकं वा कलशं) संस्थाप्य,
पूर्णपात्रे अष्टदले च्छ्दी-कारोपरि कर्णिकायां कृताग्न्युत्तारणपूर्विकायां सुवर्णप्रतिमायां
स्तुति श्रुतिमिति मंत्रेण भीमरथं मृत्युञ्जयं प्रतिष्ठाप्य, तदक्षिणे अधिदेवतां महावरुणं,
उत्तरतः प्रत्यधिदेवतां आशापालांश्च प्रतिष्ठापयेत् । तत्र मंत्रः यथा । स्तुहि
श्रुतमित्यस्य दौनको मृत्युञ्जयोऽहं भूमौ मृत्युञ्जय-रुद्रस्त्रिष्टुप् । भीमरथ-
मृत्युञ्जयरुद्र-आवाहने चिनियोगः ।

वयोऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः । ५ ३९, ५

ॐ स्तुहि श्रुतं गर्तसदं युवानं
मुगं न भीममुपहतमुग्रम् ।
मुखा जरित्रे रूद्र स्तवानो
ऽन्यं ते अस्मिन्नि वपन्तु सेनाः ॥

(अष्टक-२, अ-७, वर्ग-१८)

यजमानः तैत्तिरीयशाखीयश्चेत् रुद्रपाठस्यो वा मंत्रो ग्राह्यः ।

(ऋक्शाखोक्तमंत्रः, न तु रुद्रपाठस्यः ।)

अस्यां सुवर्णमय्यां मूर्तौ प्रधानदेवतां भीमय-मृत्तुञ्जय-रुद्राय नमः । भीमय-
मृत्तुञ्जय-रुद्रं सांगं सपरिवारं सायुधं सशक्तिकं आवाहयामि । ॐ भूः भीमय-
मृत्तुञ्जय-रुद्रं आवा० । ॐ भुवः भीमय-मृत्तुञ्जय-रुद्रं आवा० । ॐ स्वः भीमय-
मृत्तुञ्जय-रुद्रं आवा० । ॐ भूर्भुवः स्वः भीमय-मृत्तुञ्जय-रुद्रं आवा० । तद्वक्षिणतः
(कलशे) अथ ते द्वेष्ट इत्यस्य आजीगर्तैः शुतःशोपो वरुणस्त्रिष्टुप् । वरुणा-
वाहने विनियोगः ।

अथ ते हेळो वरुण नमोभिरव यज्ञेभिरीमहे
हविर्भिः । क्षयज्ञसमभ्यमसुर प्रचेता
राजज्ञेनांसि शिश्रथः कृतानि ॥

(अ-१, अ-२, वर्ग-१५)

अस्यां सुवर्णमय्यां मूर्तौ (पूणिभले वा) ॐ भूर्भुवःस्वः वरुणाय नमः, वरुणं
आवाहयामि । भूरित्यादि आवाह्य । वामपाशे आशपाख्यनावाह्य । यस्य वामकं स
ऋषिर्यो तेनोच्यते सा देवता, यदक्षरपरिमाणं तच्छब्दः, आशपाख्यवाहने विनियोगः ।
(एकश्रुत्या पाठः ।)

५ ४० ५ भैरव्या शान्तिः ।

ॐ आशानामाशापालेभ्यो वाशानामाशा-
पालेभ्यश्चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः ।
इदं भूतस्याद्यक्षेभ्यो विधेम हविषा वयम् ।
विश्वा आशामधुना संस्तुजाम्यनमीवा आप
ओषधयः सन्तु सर्वाः ।
अयं यजमानो मृधे व्यस्यत्त गृभीताः पशवः
सन्तु सर्वे । इति सौत्रमंत्रः ।

अस्यां सुवर्णमय्यां मूर्तौ आशापालेभ्यो नमः । आशापालनावाहयामि । भूः
इत्यादि आवाह्य । तदुत्तरतः त्र्यम्बकेति मंत्रेण त्र्यम्बकं आवाह्य । तदुत्तरतः नक्षत्रदेवतां
नाममंत्रेणावाह्य, कण्ठाग्रासमयेन पदार्थाग्रासमयेन वा सर्वान् संपूज्य, प्रधानदेवतासमीपे
तन्मंत्रं (स्तुहि श्रुतं गर्तं) अष्टोत्तरशतं अष्टाविंशतिवारं वा जरवा, स्थंडिलान्तिकमेत्य,
अथेत्यादि० संकल्पित-भैरव्या-शक्तिर्मणि स्थंडिलादि-सकलं कर्म करिष्ये ।
वर्दनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य, ध्यात्वा, ध्यानान्ते देवतोत्तरवेद्यां आदित्यादिनक्षत्रा-
नावाह्य, संपूज्य, देवदानवसंघादे० इति वरुणप्रार्थनान्तं कृत्वा, स्थंडिलसमीपमेत्य
समिद्धयेत्यन्वाहय्यात् । चक्षुष्यन्तं उक्त्वा प्रह्वानन्वाहय्यात् । अत्र प्रधानं देवं
भीमयं मृत्तुञ्जय-रुद्रं स्तुहि श्रुतमिति मंत्रेण अष्टोत्तरसहस्र (१००८) संख्याका-
हुतिभिः घृताकतिलैः अष्टोत्तरशताहुतिभिर्वा (१०८) अग्निदेवताप्रत्यधि-
देवते च तैरेव द्रव्यैः अष्टोत्तरशतसंख्याकाभिः, अष्टाविंशतिसंख्याभिर्वा
मृत्तुञ्जयं त्र्यम्बकं त्र्यम्बकेतिमंत्रेण घृताकतिलद्रव्येण सहस्रसंख्याका-
हुतिभिः, नक्षत्रदेवतां नाममंत्रेण अष्टाविंशति-अष्टसंख्याकाभिर्वा त्र्यम्बकेति
यस्ये शेषेण त्रिवष्टकृतमिति चक्षुष्यन्तं कर्म कृत्वा यजमानेन द्रव्ययागे कृते, प्रह्वानं
प्रधानादिहोमं विधाय त्रिवष्टकृतान् प्राक् विविधसूक्तपाठजपः कार्यः । तानि च
सूक्तानि-श्रीसूक्तं, रुद्राव्यायं, आयुष्य-मंत्रान् जपेत् । ते च ऋक्-द्रव्यं एष वा देवा
नरावरो सप्तदशर्चं, आ नो भद्रा दशर्चं, इति वा इति आयुष्यमिति च सूक्तं पठेत् ।

वयोऽवस्थाभिध-शान्तिमुच्चयः । ५ ४१ ५

ततः वेदपारायणं कार्यं, तदसंभवे पुरुषसूक्तं अग्निमीळे इति नवचंसूक्तं च पठेत् । ततः स्विष्टकृतादि प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संज्ञावादिहोमशेषं समाप्य, स्थापितकलशोदकैः सङ्कुटुंबं बंधुवर्गयुतं यजमानं अभिषिचेत् । तत्र अभिषेकमंत्राः— समुद्रज्येष्ठा • शं न इंद्राग्नी० परं मृत्यु० एष वां देवा ऋद्धय० परावतो सप्तदशर्चं, स्वादिष्टयेति दशर्चं, अक्षिभ्यां षट्भिः, यजामत इति षण्णागम् । प्रहयं-मुल्यदेवतामन्त्रे-त्यादीनां सर्वेषां अभिषेके विनियोगः ।

(अभिषेकमंत्राणां बाहुल्यात् यथावकाशं यथाशक्ति पठः ।)

ततो यजमानः अभिषेकवस्त्रं परित्यज्य, धृतशुक्लान्वरः, अभिषेकवस्त्रं आचार्यं दद्यात् । विभ्रूतिं धृत्वा आ नो भद्रा इति महाशांतिजपपूर्वकं देवतोत्तरपूजने कृते, मार्कण्डेयादीन् प्रार्थयेत् । ततः आर्युर्बुद्धयै सतिलगुडसंमिश्रं दुग्धं प्राशयेत् । तत्र मंत्रः 'सतिलं गुडसंमिश्रं अंजनार्थमिति पयः । मार्कण्डेयात् वरं लब्ध्वा पिबाम्या-र्युर्वबुद्धये । इति विवेत् । ततः कांस्यपात्रे धृतमासिच्य, तत्र 'रूपं रूपं' इति मंत्रेण आज्याबलोकनं कृत्वा तत्पात्रं, सदक्षिणाकं ब्राह्मणाय दत्त्वा गो-भू-तिल-हिरण्यादि-दशदानानि कानिचिद् प्रत्यक्षाणि, कानिचिद् निष्क्यपद्वारा, सर्वाणि वा निष्क्यरूपेण ब्राह्मणेभ्यः दत्त्वा, तथा शतगुंजापरिमितं सुवर्णं, तन्निष्क्यं वा विभज्य विभज्य ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा, अशक्तौ शतसर्पपुलिङ्गं वा, ततः विसर्जितदेवतापीठदानान्ते तिलदानं च कृत्वा, तत्र मंत्रः 'तिलाः कस्यपसंभूतास्तिलाः पापहराः शुभाः ॥ तिलपात्रप्रदानेन अतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥' इति । पुत्रादिकैः पुष्पमालावस्त्रादिना यजमानं (अहेर) सत्कृत्य पुरंधीभिः (सुवासिनीभिः) आचारात् यजमानस्य यावन्ति वयोवर्षाणि त्वावद्भर्वा नीराजनैः (दीपैः) नीराजयित्वा, ब्राह्मणेभ्यः दक्षिणां दत्त्वा, तेषुः आशीर्वचनं गृहीत्वा, ब्राह्मणभोजनसंस्कारं कृत्वा, देवानभिवाच्य, कर्म परमेश्वरार्पणं कुर्यात् । हिराचम्य, त्रिवारं विष्णुस्मरणं कुर्यात् इति ।

॥ इति प्राचीनग्रंथानुसारं नारायणशास्त्री जोशी-विरचितम्
भैमरथी-शान्तिः समाप्ता ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

अथ चंद्रो-शान्तेः प्रयोगदर्शनम् ।

* * * * *	* * * * *
प्रधानदेवता : : इंद्रः कौशिकः ।	
प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्रः : : आ त् न इंद्र० ।	
हवनीयद्रव्याणि : : समिद्-आज्य-चरु-मायसानि ।	
हवनसंख्या : : १००८ वा १०८ वा यथाशक्ति ।	
परिवारदेवता : : सहस्राक्षादयः ८ ।	
हवनीयद्रव्याणि : : समिद्-आज्य-चरु-मायसानि ।	
हवनसंख्या : : २८ वा ८ वा यथाशक्ति ।	
उपदेवता : : उयंबकाः ।	
प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्रः : : उयंबकं यजामहे ।	
हवनीयद्रव्यं : : घृताक्ततिलः ।	
हवनसंख्या : : १००८ वा १०८ वा यथाशक्ति ।	
नक्षत्रदेवता : : यजमानस्य जन्मनक्षत्रं तद् देवता ।	
प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्रः : : नाममंत्रः ।	
हवनीयद्रव्यं : : आज्यम् ।	
हवनसंख्या : : २८ वा ८ वा यथाशक्ति ।	

सर्वशान्तीनां संकल्पस्वरूपं एकमेव । केवलं वयःसंख्याभेदः । सर्वास्तु शान्तिषु हवनसमाप्तौ स्विष्टकृतात् पूर्वं विविधदूकानि यजमानाय श्रावयेत् । अनन्तरम् स्विष्टकृतादि प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानम् पूर्णाहुतिं संज्ञावादिहोमशेषं समाप्य, कलशोदकैः यजमानं अभिषिचेत् । नूतनबलान्ते विभ्रूतिं धृत्वा देवतां सप्तचिंजी-कांश्च प्रार्थयेत् । देवतोत्तरपूजनम्, दुग्धप्राशनम्, आज्याबलोकनम्, पीठदानम्, दशदानम्, शतगुंजासुवर्णदानम्, ब्राह्मणभोजनदक्षिणादानम् इत्यादीनां संकल्पः । यजमानं सत्कृत्य (अहेर) नीराजनविधिः, आशीर्वादः । त्रिवारं विष्णुस्मरणेन कर्मसमाप्तिं वाचयेत् इति । अयम् उत्तरांगविधिः सर्वत्र समानः ।

[पञ्चाधिकसप्ततितमे वर्षे (७५) क्रियमाणा ।]

॥ ४४ ॥ ऐश्वर्या शान्तिः ।

(अ-१, अ-१, वर्ग-२०)

कयोऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः । ५ ४५ ५

मिति वक्षुष्यन्तं कर्म कृत्वा यजमानेन द्रव्यत्यागे कृते, प्रह्वेभ्यं प्रयानादिहोमं विधाय, स्विष्टकृतात् प्राक् विविधसूक्तपाठजपः कार्यः । तानि च सूक्तानि-श्रीसूक्तं, रुद्राध्यायं, आयुष्यमंत्रान्-जपेत् । ते च ऋग्वेदं एष वां देवा, परावतो सप्तदशर्चं, आ नो भद्रा दशर्चं, इति वा इति आयुष्यमिति च सूक्तं पठेत् । ततः वेदपारायणं कार्यम् । तदसंभवे पुरुषसूक्तं अग्निमीळे इति नवर्चं सूक्तं च पठेत् । ततः स्विष्टकृतादि प्रायश्चित्त-होमान्ते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संखावादिहोमशेषं समाप्य, स्थापितकलशोदकैः सङ्कुटुबं बंधुव्यायुतं यजमानं अभिषिञ्चेत् । तत्र अभिषेकमंत्राः- समुद्रज्योष्ठा० शं न इन्द्राग्नी० परं मृत्यो० एष वां देवा ऋग्वेदं० परावतो सप्तदशर्चं, स्वादिष्टयेति दशर्चं, अश्विभ्यां षट्भिः, यजाना इति षण्णाम् । प्रह्वमंत्र-मुल्यदेवतामंत्रेयादीनां सर्वेषां अभिषेके विनियोगः ।

(अभिषेकमंत्राणां बाहुल्यात् यथावकाशं यथाशक्ति पाठः ।)

ततो यजमानः अभिषेकवस्त्रं परित्यज्य, हुतशुक्लं वरः, अभिषेकवस्त्रं आचार्याय दद्यात् । विभूतिं धृत्वा आ नो भद्रा इति महाशान्तिजपपूर्वकं देवतोत्तरपूजने कृते, मार्कण्डेयादीन् प्रार्थयेत् । ततः आयुर्वेद्वै सलिलगुडसंमिश्रं दुग्धं प्राशयेत् । तत्र मंत्रः 'सलिलं गुडसंमिश्रं अञ्जल्यर्थमिति पयः । मार्कण्डेयात् वरं लब्ध्वा पिशाभयुर्वेद्वेदये ।' इति पिवेत् । ततः कांस्यपात्रे धृतमासिच्य, तत्र 'रूपं रूपं' इति मंत्रेण भाज्यावलोकनं कृत्वा, तत्पत्रं सदक्षिणार्कं ब्राह्मणाय दत्त्वा, गो-भू-तिल-हिरण्यदि दशदानानि, कानिचित् प्रत्यक्षाणि, कानिचित् निष्कयद्वारा, सर्वाणि वा निष्कयरूपेण ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा, तथा शतगुंजापरिमितं सुवर्णं, तन्निष्कयं वा विभज्य विभज्य ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा, अशक्तौ शतसर्वपटुलितं वा ततः विसर्जितदेवतापीठदानान्ते तिलदानं च कृत्वा, तत्र मंत्रः 'तिलाः कश्यपसंभूतास्तिळाः पापहाराः शुभाः । तिलपात्रप्रदानेन अतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥' इति । पुत्रादिकैः पुण्यमात्रावलादिना यजमानं (अहेर) सत्कृत्य पुरंध्रीभिः (सुवासिनीभिः) आचारात् यजमानस्य यावन्ति वयोवर्षाणि तावद्भिर्वा नीराजनैः (दीतैः) नीराजयित्वा, ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणां दत्त्वा, तेभ्यः अशीर्वचनं गृहीत्वा, ब्राह्मणभोजनसंकेतं कृत्वा, देवानभिवाद्य, कर्म परमेश्वरार्पणं कुर्यात् । हिराचम्य, त्रिवारं विष्णुस्मरणं कुर्यात् इति ।

॥ इति प्राचीनग्रंथानुसारं नारायणशास्त्री जोशी-विरचितम् ।

॥ ऐन्द्री-शान्तिः समाप्तः ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

५ ४६ ५ ऐन्द्री-शान्तिः ।

सहस्रचन्द्रदर्शन-शान्तिः ।

सहस्रचन्द्रदर्शन-शान्तौ सहस्रचन्द्रदर्शन-विचारः ।

शौनकः-अशीतिवर्षे संप्राप्ते जननान्तरणं ध्रुवम् ।

सहस्रेन्द्रेदर्शनं च जायते वै तदा ध्रुवम् ॥ १ ॥

अस्यार्थः-जननावत् एकोनाशीतिवर्ष(७९)समाप्तौ अशीति-(८०)-वर्षपरमे सहस्रचन्द्रदर्शनानि भवन्ति, तदनिष्टम् मरणसदृशं अनिष्टफलदं, तदेषपरिहारार्थं शान्तिविधेया । इति वचसोऽर्थः ।

आदौ-अत्रोक्तसहस्रचन्द्रदर्शनस्य सहस्रसंख्यापरिपूर्तिप्रकारः प्रदर्श्यते । प्रतिसासं अमावास्यायां सूर्येण सह स्थितस्य नाम लुप्तस्य चन्द्रस्य द्वितीयमासारं प्रतिपादि कदाचित् द्वितीयायां चन्द्रदर्शनं भवति । एवं प्रतिवर्षं द्वादश चन्द्रदर्शनानि, एकोनाशीति-वर्ष-समाप्तौ संपुण्य अष्टाचत्वारिंशदधिकनवशतानि चन्द्रदर्शनानि (९४८) ततश्च सौरवर्षस्य चान्द्रसंवत्सरस्य समन्वयार्थं पूर्वाचार्यैः मध्ये-

द्वात्रिंशद्भिर्गौर्गसैर्दिनैः षोडशभिस्तथा अधिकमासः प्रकल्पितः । ते च प्रायः अष्टाविंशतिर्भवन्ति । तांश्च मिलित्वा षट्सप्तत्यधिकनवशतानि (९४८ + २८ = ९७६) चन्द्रदर्शनानि संज्यानि । तथा खप्रासचन्द्रग्रहणे चन्द्रग्रहणमध्यकालः अमावास्याया सदृशः चन्द्रस्य पूर्णतया लुप्तत्वात् पुनर्दर्शनं शुक्लप्रतिपद-चन्द्रदर्शन-सदृशम् लोपानन्तरं जायमानत्वात् । तानि खप्रासचन्द्रग्रहणानि । एकोनाशीति-वर्षपर्यन्तं चतुर्विंशति (कदाचित् अधिकान्यपि) भवन्त्येव, तानि मिलित्वा-अशीति-वर्षपरमे सहस्रचन्द्रदर्शनानि-(९७६ + २४ = १०००) संज्यानि । एतदभिप्रायेणैव वर्षपरमे सहस्रचन्द्रदर्शनानि-शान्तिविधेया इति युक्तं संप्रमाणं शौनकेनोक्तम् अशीतिवर्षपरमे सहस्रचन्द्रदर्शनशान्तिविधेया इति युक्तं संप्रमाणं निराबाधं च । नात्र संदेहावसरः । अस्य विषयस्य प्रत्ययार्थं अस्माभिः शालिबाह्वन १८२१ शकादारभ्य १९०० शकपर्यन्तं पंचांगस्थानि खप्रासचन्द्रग्रहणानि परीक्षणितानि तानि च त्रिशत्-(३०)-अधिकानि भवन्ति, इति कृत्वा-

अस्योऽपि शौनकोक्तवचसि नाक्षेपावसरः । एवं स्थिते ये केचन अदृशदर्शनः, अशीतिवर्षपरमे चन्द्रदर्शनस्य सहस्रसंख्यापूर्तिर्न भवतीति कृत्वा एकाशीति-(८१) अशीति-(८२)वर्षपरमे इयं शान्तिविधेयेति वदन्ति ते तु भ्रान्ता एव । अविचारित-रमणीयमेतत् इति त्याज्यमेव । शौनकोक्तवचसा अशीतिवर्षपरमे एव इयं शान्तिवि-धेया । श्रद्धया अनुष्ठेया, फलदाय कर्तव्ये । इति सर्वं सुस्पष्टम् ।

यत्तु वैजाननस-गृह्यसूत्रे:-तदेवं वर्तमानस्य यद्यहमासाविकाशीतिवर्षाणि रवि-वर्षेणाधिगच्छेयुः स दृढसहस्रचन्द्रो भवति । तमेनं क्रियायुक्तं पुण्यकृतं ब्रह्मशरीरमित्याचक्षते इति, तृतीयप्रश्ने एकाविंशतिकाण्डिकायां इति, एतत्तु तत्सूत्रा-नुसारमिदनुष्ठेयम्, सौरवर्षमासगणनयोक्तम् ।

इति अशीतिवर्षपरमे चन्द्रदर्शनस्य सहस्रसंख्यापरिपूर्तिविचारः ।

—विद्याविनोदः नारायणशास्त्री जोशी-आञ्जल्येकरः

अथ सहस्रचन्द्र-दर्शन-शान्तेः प्रयोगदर्शनम् ।

* * * * *

प्रधानदेवता : : सहस्रसंख्या-दर्शन-गुणवि० चन्द्रः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्र : : नवो नवो म० ।

हवनीयद्रव्य : : आज्यम् ।

हवनसंख्या : : १००८ वा १०८ वा यथाशक्ति ।

अधिदेवता : : त्र्यंबकः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्र : : त्र्यंबकं यजमाहे ।

हवनीयद्रव्य : : आज्यम् ।

हवनसंख्या : : १०८ वा २८ वा यथाशक्ति ।

प्रत्यधिदेवता : : कालस्वरूपसूर्यः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्र : : आ कृणोत ।

हवनीयद्रव्य : : आज्यम् ।

हवनसंख्या : : २८ वा ८ वा यथाशक्ति ।

नक्षत्रदेवता : : यजमानस्य पदं जन्मनक्षत्रं तद् देवता ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्र : : नाममंत्रः ।

हवनीयद्रव्य : : आज्यम् ।

हवनसंख्या : : २८ वा ८ वा यथाशक्ति ।

सर्वशान्तीनां संकल्पस्वरूपं एकमेव । केवलं वयःसंख्याभेदः । सर्वास्तु शान्तिस्तु हवनसमाप्तौ स्थिष्टकृतात् पूर्वं विविधसूक्तानि यजमानाय श्रावयेत् । अनन्तरम् स्थिष्टकृतादि-प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानम्, पूर्णाहुतिं, संज्ञावादिहोमशेषं समाप्य कलशोदकैः यजमानं अभिषिचेत् । नूतनवहान्ते विभूतिं धृत्वा देवतां सप्तचिरंजीवांश्च प्रार्थयेत् । देवतोत्तरपूजनम्, दुग्धप्राशनम्, आज्याबलोकनम्, पीठदानम्, दशदानम्, शतगुंजासुवर्णदानम्, ब्राह्मणभोजनदक्षिणादानम् इत्यादीनां संकल्पः । यजमानं सङ्कल्प्य (अहेर) नीराजनविधिः, आशीर्वादः । त्रिवारं विष्णुस्मरणेन कर्मसमाप्तिं वाचयेत् इति । अयम् उत्तरांगविधिः सर्वत्र समानः ।

५ ४८ ५ सहस्रचन्द्रदर्शन-शान्तिः ।

अथ सहस्रचन्द्र-दर्शन-शान्तिः ।

[अशीतितमे वर्षे (८०) प्राप्ते क्रियमाणा ।]

अथ कर्ता यजमानः जन्मनः सकाशात् अशीतितमे वर्षे प्राप्ते, जन्मदिने जन्मनक्षत्रे चन्द्रानुक्रमेण शुभेऽहनि वा कृताभ्यांगः कृतानित्यक्रियः, कृताभिसिद्धिः शुभे सवखपीठासने उपविश्य, यज्ञोपवीती, आचम्य, पवित्रपाणिः, प्राणानायम्य पंचगव्यप्राशनादिना शरीरशुद्धिं विधाय, मुवांसिन्या कृतमंगलतिलकः देवतागुर्वादी-श्वाभिवाद्य, ब्राह्मणैर्देवानुज्ञाः स्वासने उपविश्य, पुनः आचम्य, प्राणानायम्य, देशकालौ संकीर्त्य श्रीपरमेश्वरीत्यर्थं भक्तुमगोत्रः भक्तुमशर्माऽहं मम जन्मन, सकाशात् अशीतितमे वर्षे प्राप्ते सूचित-संभाव्यमान-नानाविधरोग-दुष्टिमान्त्व-ह्यायवैकुण्ठ-भार्यापुत्रादिवियोग-धनधान्य-पशुक्षयादि-विविध-श्रीरिड-निरसनार्थं जन्मराशि-जन्मलभ्यां सकाशात् गोचरेण अनिष्टरथानस्थित-आदित्यादि-नक्षत्राणां उत्पन्नोत्पत्त्यमानपीठानिरसनपूर्वकं सर्वसुखावाप्तिधनधान्यादिबहुद्वयं समस्तमंगलप्राप्त्यर्थं देशकालाद्यनुसारतः विदुषोपदिष्टेन विधिना यथाशक्तिसंयुत-संप्रप्रेः यथाज्ञानतः समग्रमखां सहस्रचन्द्र-दर्शन-शान्तिं करिष्ये । तदंगं स्वस्तितुपाहाचनं मातृकापूजनं नादीश्राद्धं आचार्यवर्णं च करिष्ये । तत्राहं निर्विघ्ना-सिद्धयर्थं महागणपतिपूजनं करिष्ये इति संकल्प्य, तानि कृत्वा, वृताचार्यः स्थण्डिलसमीपमुपविश्य आचम्येत्यादि० श्रीपरमेश्वरीत्यर्थं भक्तुमगोत्रोत्पत्त्येन भक्तुमशर्मा यजमानेन संकल्पित-सहस्रचन्द्र-दर्शन-शान्ति-कर्मणि वृत्तोऽहं यथा-ज्ञानतः देशकालाद्यनुसारेण पृथिवीस्थैः सह आचार्यकर्म करिष्ये । तदंगं शरीरशुद्धयर्थं पुरुषसूक्त-जप-पूर्वकम् भू-शुद्ध्यादिं करिष्ये । आदौ निर्विघ्नार्थं महागणपति-स्मरणं च करिष्ये । इत्यादि गौरसर्पविकिरणदि प्रादेशान्तं कर्म कृत्वा, स्थण्डिलत्वं पूर्वभागे वेदीं प्रकल्प्य, (अत्र केचन-सर्वतोभद्रस्य (लिंगतोभद्रस्य वा) सर्वसाधारणत्वात् पीठे सर्वतोभद्रं विरच्य, तत्र ब्रह्मादि-मंडल-देवताः आवाह्य, संपूज्य, तण्डुलैराच्छाद्य, तदुपरि कलशं संस्थाप्य, वरुणं संपूज्य, कर्णिकायां देवता-स्थापनमिच्छन्ति ।) सवखपीठासने तण्डुलाराश्यापरि महीवौरित्यादिना कलशं प्रतिष्ठाप्य, वरुणप्रार्थनान्तं कृत्वा, पूर्णपात्रे अष्टदलमय्ये कर्णिकायां कृताग्न्युत्तारणपूर्विकायां सुवर्णप्रतिमायां सहस्रसंख्याक-दर्शन-गुणविशिष्टं चन्द्रं, नवो नवो भवति० इति मंत्रेण आवाह्य, तद्वक्षिणपार्श्वे अधिदेवतां सत्यंजयं-त्र्यंबकं इति मंत्रेण आवाह्य, तद्वामपार्श्वे कालस्वरूपं सूर्यं आ कृणोतेति मंत्रेण स्थापयेत् । तद्यथा नवो नवो भवतीति मन्त्रस्य सूर्या सावित्री चन्द्रश्चिह्नं । सहस्र-संख्याकदर्शनगुणविशिष्ट-चन्द्रावाहने चिनियोगः ।

५.

कयाऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः । ५ ४९, ५

ॐ नवो नवो भवति जायमानो
 ऽहो केतुरसामेत्यथम् ।
 भागं देवेभ्यो वि दधात्यायन्
 प्र चंद्रमास्तिरते दीर्घमायुः ।

(अ-८, अ-३, वर्ग-२३)

ॐ आ कुरुणेन रजसा वर्तमानो
 निवेशयेन्नमतं मर्यं च ।
 हिरण्ययेन सविता रथेन
 आ देवो याति भुवनानि पश्यन् ॥

(अ-१, अ-३, वर्ग-६)

अस्यां सुवर्णमय्यां मूर्तौ प्रधानदेवतां सहस्रसंख्याकदर्शनगुणविशिष्टचंद्राय
 नमः । सहस्रसंख्याकदर्शनगुणविशिष्टचंद्रं सागं सपरिवारं सायुधं सशक्तिकं
 आवाहयामि । ॐ भूः सहस्रसंख्याक० चंद्रं आवा० । ॐ भुवः सहस्रसंख्याक०
 चंद्रं आवा० । ॐ रवः सहस्रसंख्याक० चंद्रं आवा० । ॐ भूर्भुवः सहस्रसंख्याक०
 चंद्रं आवा० । तद्विश्रितः अधिदेवतां मृत्युञ्जयं ज्यंवेकेति
 मंत्रेण आवाह्य । ज्यंवेकं मैत्रावरुणिर्वसिष्ठस्यंवेको मृत्युञ्जयस्त्रिष्टुप् । ज्यंवेक
 मृत्युञ्जयावाहने विनियोगः ।

ॐ ज्यंवेकं यजामहे सुगंधिं पुष्टिवर्धनम् ।
 उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥

(अ-५, अ-४, वर्ग-३०)

अस्यां सुवर्णमय्यां मूर्तौ (पूगीफले वा) ॐ भूर्भुवः स्वः ज्यंवेकाय मृत्युञ्जयाय
 नमः । ज्यंवेकं मृत्युञ्जयं आवाहयामि । अस्त्यादि आवाह्य । वामपाशे प्रत्यधिदेवतां
 कालस्वरूपसूर्यं आ कृष्णेनेति मंत्रेणावाह्य । आ कृष्णेनागिरसवसिष्ठः कालस्वरूपः सूर्यः
 पुर उष्णिक्-कालस्वरूपसूर्यावाहने विनियोगः ।

५ ५० ५ सहस्रचन्द्रदर्शन-शान्तिः ।

अस्यां सुवर्णमय्यां मूर्तौ (पूगीफले वा) कालस्वरूप-सूर्याय नमः । कालस्वरूपं
 सूर्यं आवाहयामि । भूः इत्यादि आवाह्य । तदुत्तरतः नक्षत्रदेवतां नाममंत्रेणावाह्य,
 काण्डानुसमयेन पदार्थानुसमयेन वा सर्वान् संपूज्य, प्रधानदेवतासमीपे तन्मंत्रं
 (नवो नवो भवति) अष्टोत्तरशतं अष्टाविंशतिवारं वा जप्त्वा, रथं डिलान्तिकमेव,
 अथेत्यादि० संकल्पित-सहस्रचंद्रदर्शन-शीतिकर्मणि रथं डिलादि-संकलं कर्म
 करिष्ये । वरदानामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य, ध्यात्वा, ध्यानान्ते देवतोत्तरवेदां आदिस्थादि-
 नवप्रहानावाह्य, संपूज्य, देवदानवसंवादे० इति वरुणप्रार्थनान्तं कृत्वा, रथं डिल-
 समीपमेव समिद्धयेत्यन्वाहय्यात् । चक्षुष्यन्तं उक्त्वा प्रहानन्वाहय्यात् । अत्र
 प्रधानं देवं सहस्रसंख्याकदर्शनगुणविशिष्टचंद्रं नवो नवो भवति इति मंत्रेण
 अष्टोत्तरसहस्र (१००८) संख्याकाहुतिभिः आज्याहुतिभिः, अशक्तौ अष्टोत्तर-
 शताहुतिभिर्वा (१०८) अधिदेवताप्रत्यधिदेवते च तैरेव द्रव्यैः अष्टोत्तर-
 शतसंख्याकाग्निः, अष्टाविंशतिसंख्याभिर्वा, नक्षत्रदेवतां नाममंत्रेण अष्टा-
 विंशति-अष्टसंख्याकाभिर्वाज्यद्रव्येण यक्ष्ये । शेषेण त्रिष्टुक्कृतमिति चक्षुष्यन्तं
 कर्म कृत्वा यजमानेन द्रव्यत्यागे कृते, प्रहोमं प्रधानादिहोमं विधाय त्रिष्टुक्कृतान्
 प्रा कृविधिसूक्तपाठजपः कार्यः । तानि च सूक्तानि-श्रीसूक्तं, रुद्राध्यायं
 आयुष्य-मंत्रान् जपेत् । ते च ऋक्-द्रव्यं एव वां देवा परावतो सतदशर्चं, आ नो
 भद्रा दशर्चं, इति वा इति, आयुष्यमिति च सूक्तं पठेत् । ततः वेदपारायणं कार्यं
 तत्संभवे पुरुषसूक्तं अग्निमीले इति नवर्चं सूक्तं च पठेत् । ततः त्रिष्टुक्कृतादि
 प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानं पूर्णहृति च कृत्वा संज्ञावादिहोमशेषं समाप्य,

वयोऽवस्यामिध-शान्तिसमुच्चयः । ५ ५१ ५

अथ रौद्री शान्तिः ।

[पञ्चाशीतितमे वर्षे (८५) प्राप्ते क्रियमाणा ।]

अथ कर्ता यजमानः जन्मनः सकाशात् पञ्चाशीति तमेवर्षे प्राप्ते, जन्मदिने, जन्मनक्षत्रे, चंद्रानुक्रमेण शुभेऽहनि वा कृताभ्यांगः, कृतानित्यक्रियः, कृताग्निमिद्धिः, शुभे सवस्त्रपीडासने उपविश्य, यज्ञोपवीती, आचम्य, पवित्रपाणिः, प्राणानायम्य, पंचगव्य-प्राशनादिना शरीरशुद्धिं विधाय, सुवासिन्या कृतमंगलतिलकः, देवतागुर्वा-दीश्वामिवाद्य, ब्राह्मणैर्दत्तानुज्ञः स्वासने उपविश्य, पुनः आचम्य, प्राणानायम्य, देशकालौ संकीर्त्य, श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं धमुकगोत्रः धमुकशर्माऽहं मम जन्मनः सकाशात् पञ्चाशीतितमे वर्षे प्राप्ते सूचित-संभावयमान-नानाविधरोग-दृष्टिमान्द्य-छायावैकल्य-भार्यापुत्रादिवियोग-धनधान्यपशुक्षयादि-अरिष्ट-निरसनार्थं जन्मराशिजन्मलभ्याभ्यां सकाशात् गोचरेण अनिष्टस्थानस्थित-आदित्यादि-नवग्रहाणां उत्पन्नोत्पत्त्यमान-पीडापरिहारपूर्वकं सर्वसुखावाप्तिधनधान्याद्याभिद्वयार्थं समस्तमंगलप्राप्त्यर्थं देशकालाद्यनुसारतः विद्वदुपदिष्टेन विधिना यथा-संयुत-संभारैः यथाशक्ति यथाज्ञानतः सप्तहमखां शौनकोक्तां रौद्री शान्तिं करिष्ये । तदंगं स्वस्ति-पुण्याहवाचनं, मातृकापूजनं, नांदीश्राद्धं, आचार्यवरणं च करिष्ये । तत्रादौ निर्विश्रुतासिद्धयर्थं महागणपतिपूजनं च करिष्ये, इति संकल्प्य, तानि कृत्वा, वृताचार्यः, स्थंडिलसमीपमुपविश्य, आचम्येत्यादि० श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं धमुकगोत्रोत्पत्त्येन धमुकशर्मणा यजमानेन संकल्पित-रौद्रीशान्ति-कर्मणि वृत्तेऽहं यथाज्ञानतः देशकालाद्यनुसारेण एभिर्ब्रह्मिणैः सह आचार्यकर्म करिष्ये । तदंगं शरीरशुद्धयर्थं पुरुषसूक्त-जप-पूर्वकम् भू-शुद्ध्यादि करिष्ये । आदौ निर्विश्रुतं महागणपति-स्मरणं च करिष्ये । इत्यादि गौरिसर्वपूजविकिरणादि प्रादेशान्तं कर्म कृत्वा, स्थण्डिलात् पूर्वभागे वेदीं प्रकल्प्य, (अत्र केचन सर्वतोभद्रस्य (लिंगतोभद्रस्य वा) सर्वसाधारणत्वात् पीठे सर्वतोभद्रं विरच्य, तत्र ब्रह्मादि-मंडल-देवताः आवाह्य, संपूज्य तण्डुलैराच्छाद्य, तदुपरि कलशं संस्थाप्य, वरुणं संपूज्य, कर्णिकार्यां देवतास्थापनमिच्छन्ति ।) सवस्त्रपीठासने तण्डुलराशुपरि महीवौरित्या-दिना कलशं प्रतिष्ठाप्य, करुणप्रार्थनान्तं कृत्वा, पूर्णपात्रे श्वदलमख्ये कर्णिकार्यां कृतान्मृत्युसारपूजिकायां सुवर्णप्रतिमायां-मृत्युञ्जयं रुद्रदेवतां मानस्तोकेति मंत्रेण मृत्युञ्जयं रुद्रं प्रधानदेवं आवाहयेत् । तद्यथा-मानस्तोकेति कुत्सो मृत्युञ्जय-रुद्रो जगती मृत्युञ्जयरुद्रावाहने विनियोगः ।

अ ५४ अ रौद्री शान्तिः ।

ॐ मा नस्तोके तनये मा नऽआयौ
मा नो गोषु मा नोऽअश्वेषु शिरिषः ।
वीरान्मा नो रुद्र भामितो वधी-
र्हविर्मन्तः सदमित्रा हवामहे ।
(अ-१, अ-८, वर्ग-६)

(यजमानः तैत्तिरीयशाखीयश्चेत् तस्यो मंत्रो वा प्राह्यः ।)

अस्यां सुवर्णमय्यां मूर्तौ प्रधानदेवतां मृत्युञ्जयं रुद्रं साङ्गं सपरिवारं सायुधं सशक्तिकं आवाहयामि । ॐ भूः मृत्युञ्जयं रुद्रं आवा० । ॐ भुवः मृत्युञ्जयं रुद्रं आवा० । ॐ स्वः मृत्युञ्जयं रुद्रं आवा० । ॐ मूर्धुवः स्वः मृत्युञ्जयं रुद्रं आवा० । तदुत्तरतः त्र्यम्बकेति मंत्रेण त्र्यम्बकं आवाह्य, तदुत्तरतः नक्षत्रदेवतां नाममंत्रेणवाह्य, तदुत्तरतः काण्डाजसमेन पदार्थानुसमेन वा सर्वान् संपूज्य, प्रधानदेवतासमीपे तन्मंत्रं अष्टोत्तरशतं अष्टाविंशतिवारं वा जपत्वा, स्थण्डिलान्तिकमेष्ट, अथेत्यादि० संकल्पित-रौद्री-शान्तिकर्मणि स्थंडिलादिसकलं कर्म करिष्ये । वरदानामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य, व्याख्या, ध्यानान्ते देवतोत्तरवेद्यां आदित्यादिनवग्रहानावाह्य, संपूज्य, देवदानवसंवादे० इति करुणप्रार्थनान्तं कृत्वा, स्थंडिलसमीपमेष्ट, समिद्धयैव्यन्वाद्यात् । चक्षुष्यन्तं उक्तत्वा प्रधानन्वाद्यात् । अत्र प्रधानदेवतां मृत्युञ्जयं रुद्रं तन्मंत्रेण समिध-आज्य-चरु-पायस-द्रव्यैः चतुर्भिः प्रतिद्रव्यं (अष्टोत्तरसहस्रं) अष्टोत्तर-शत-संख्याकाभिराहुतिभिर्वा, मृत्युञ्जयं त्र्यम्बकं त्र्यम्बकेतिमंत्रेण घृताक्ततिलद्रव्येण सहस्रसंख्याकाहुतिभिः, नक्षत्र-देवतां नाममंत्रेण अष्टाविंशति-अष्टसंख्याका-भिराज्यद्रव्येण यक्ष्ये । शेषेण स्थिष्टकृतमिति चक्षुष्यन्तं कर्म कृत्वा यजमानेन मित्राज्यद्रव्येण यक्ष्ये । शेषेण स्थिष्टकृतमिति चक्षुष्यन्तं कर्म कृत्वा यजमानेन द्रव्ययोगे कृते, प्रह्वोमं प्रधानादिहोमं विधाय, स्थिष्टकृतात् प्राक् विविधसूक्त-पाठजपः ल्यार्यः । तानि च सूक्तानि-श्रीसूक्तं, रुद्राध्यायं, आयुष्य-मंत्रान् जपेत् । ते च ऋग्वेदं एव वां देवा, पराव्रतो सप्तदशर्चं, आ नो भद्रा दशर्चं, इति वा इति, आयुष्यमिति च सूक्तं पठेत् । ततः वेदपारायणं कार्यम् । तदसंभवे पुरुषसूक्तं अप्रिमीले इति नवर्चं सूक्तं च पठेत् । ततः स्थिष्टकृतादि प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संखावादिहोमशेषं समाप्य, स्थापितकलशोदकैः सकृदुत्वं वंधुरार्थुतं यजमानं धामिपिचेत् । तत्र अभिषेकमंत्राः-समुद्रज्येष्ठा० शं न इंद्राग्नी० परं मृत्यो०

क्योऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः । अ ५५ अ

एष वां देवा ऋद्वयं पराकतो सप्तदशर्चं, स्वादिष्टयेति दशर्चं, अक्षिभ्यां षट्भिः, यज्जाग्रत इति षण्णाम् । प्रहमंत्र-मुख्यदेवताभेद्येयादीनां सर्वेषां अभिवेके वितियोगः ।

(अभिवेकमंत्राणां बाहुल्यात् यथावकाशं यथाशक्ति प्राठः ।)

ततो यजमानः अभिवेकवक्त्रं परित्यज्य, धृतशुक्लांबरः, अभिवेकवक्त्रं आचार्याय दद्यात् । विभूतिं धृत्वा आ नो भद्रा इति महाशांतिजपपूर्वकं देवतोत्तरपूजने कृते, मार्कण्डेयादीन् प्रार्थयेत् । ततः आयुर्वृद्धौ सतिव्यमुदसंमिश्रं दुग्धं प्रार्थयेत् । तत्र मंत्रः 'सतिलं शुद्धसंमिश्रं अंजल्प्यार्थमितं पयः । मार्कण्डेयात् वरं लब्ध्वा पिबामयाशुर्विद्वदये । इति पिबेत् । ततः कांस्यपात्रे धृतमासित्य, तत्र 'रूपं रूपं' इति मंत्रेण आज्यावलोकेनं कृत्वा, तत्पात्रं सदक्षिणाकं ब्राह्मणाय दत्त्वा, गो-भू-तिल-द्विरण्यादि दशदानानि, कानिचित् प्रत्यक्षाणि, कानिचित् निष्क्रयद्वारा, सर्वाणि वा निष्कररूपेण ब्राह्मणेभ्यः दत्त्वा, तथा शतगुंजापरिमितं सुवर्णं, तानिष्कसं वा विभज्य विभज्य ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा, अशक्तौ शतसर्षपतुलितं वा सतः विसर्जितदेवतापीठदानान्ते तिलदानं च कृत्वा, तत्र मंत्रः 'तिलाः कल्पपसंभूतास्तिलाः पापहराः शुभाः । तिलपत्रप्रदानेन भूतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥' इति । पुत्रादिकैः पुष्पमालावस्त्रादिना यजमानं (अहेर) सत्कृत्य पुरंध्रीभिः (सुवासिनीभिः) आचारात् यजमानस्य यावन्ति बयोवर्षाणि तावद्भिर्वा नीराजनैः (दीपैः) नीराजयित्वा, ब्राह्मणेभ्यः दक्षिणां दत्त्वा, तेभ्यः आशीर्वचनं गृहीत्वा, ब्राह्मणभोजनसंस्कारं कृत्वा, देवानभिवाध, कर्म परमेश्वरार्पणं कुर्यात् । द्विराचम्य, त्रिवारं विष्णुस्मरणं कुर्यात् इति ।

॥ इति प्राचीनग्रंथानुसारं नारायणशास्त्री जोशी-विरचितः
राक्षी-शान्तिः समाप्ता ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

अथ कालस्वरूप-सौरी-शान्तेः प्रयोगदर्शनम् ।

प्रधानदेवता : : कालस्वरूपसूर्यः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्रः : : तच्चशुद्धेवहितम् ।

हवनीयद्रव्यं : : समिद्ध-आज्य-वरु-पायसानि ।

हवनसंख्या : : १००८ वा १०८ वा यथाशक्ति ।

उपदेवता : : मृत्पूजयन्त्रवकाः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्रः : : त्र्यंबकं यजामहे ।

हवनीयद्रव्यं : : घृताकतिलाः ।

हवनसंख्या : : १००८ वा १०८ वा यथाशक्ति ।

नक्षत्रदेवता : : यजमानस्य जन्मनक्षत्रं तद् देवता ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्रः : : नाममंत्रः ।

हवनीयद्रव्यं : : आज्यम् ।

हवनसंख्या : : २८ वा ८ वा यथाशक्ति ।

सर्वशान्तीनां संकल्पस्वरूपं एकमेव । केवलं वयःसंख्याभेदः । सर्वान् शान्तिषु हवनसमाप्तौ स्विष्टकृतात् पूर्वं विविधसूक्तानि यजमानाय श्रावयेत् । अनन्तरम् स्विष्टकृतादि-प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानम् पूर्णाहुतिं संस्त्रावादिहोमशेषं समाप्य कल्शोदकैः यजमानं अभिविचेत् । नूतनवस्त्रान्ते विधूतिं धृत्वा देवतां सप्तचिह्नजीर्वाक्ष प्रार्थयेत् । देवतोत्तरपूजनम्, दुग्धप्राशनम्, आज्यावलोकेनम्, पीठदानम्, दशदानम्, शतगुंजाशुवर्षदानम्, ब्राह्मणभोजनदक्षिणादानम् इत्यादीनां संकल्पः । यजमानं सत्कृत्य (अहेर) नीराजनविधिः, आशीर्वादः । त्रिवारं विष्णुस्मरणेन कर्मसमाप्तिं वाचयेत् इति । अयम् उत्तरांगविधिः सर्वत्र समानः ।

अथ कालस्वरूप-सौरी शान्तिः ।

[नवतितमे वर्षे (१०) प्राप्ते क्रियमाणा ।]

अथ कर्ता यजमानः जन्मनः सकाशात् नवतितमवर्षे प्राप्ते, जन्मदिने, जन्मनक्षत्रे, चन्द्रनुकूप्ये शुभेऽहनि वा, कृताभ्यांगः, कृतान्तिक्रियः, कृताप्रिसिद्धिः, शुभे सबलपीठ-सने उपविश्य, यज्ञोपवीती, आचम्य, पवित्राणिः प्राणानायम्य, पंचगव्यप्राशनादिना शरीरशुद्धिं विधाय, सुवासिन्या कृतमंगलतिलकः, देवतार्वादांश्चाभिवाद्य, ब्राह्मणैर्देवता-नुज्ञः स्वासने उपविश्य, पुनः आचम्य, प्राणानायम्य, देशकालौ संकीर्य, श्रीपरमेश्वर-प्रीत्यर्थं अमुकगोत्रः अमुकरमाऽहं मम जन्मनः सकाशात् नवतितम-वर्षे प्राप्ते सूचित-संभाव्यमान-नानाविधरोग-दृष्टिमान्ध - छायावैकृत्य - भार्यापुत्रादिवियोग-धनधान्यपशुक्षयादि-आरिष्ट-निरसनार्थं जन्मराशिजन्मलभ्यां सकाशात् गोचरेण अनिष्टस्थानस्थित-आदित्यादि-नवग्रहाणां उत्पन्नोत्पत्त्यमान-पीठपरिहारपूर्वकं सर्व-सुखावाप्तिवनधान्याद्याभिवृद्धयर्थं समस्तमंगलप्राप्त्यर्थं देशकालाद्यनुसारतः विद्वदुपदिष्टेन विधिना यथासंयुतसंभारैः यथाशक्ति यथाज्ञानतः सप्रहमखां शौनकोक्तां कालस्वरूप-सौरी शान्तिं करिष्ये । तदंगं स्वस्ति-गुण्याहवाचनं, मातृकापूजनं, नंदीश्राद्धं आचार्य वरणं च करिष्ये । तत्रादौ निर्ब्रतासिद्धयर्थं महागणपतिपूजनं करिष्ये । इति संकल्प्य, तानि कृत्वा वृताचार्यः स्याद्विलसमीपमुपविश्य, आचम्येत्यादि० श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं अमुकगोत्रोत्पन्नेन अमुकशर्मणा यजमानेन संकल्पित-कालस्वरूप-सौरी शान्तिकर्मणि वृत्तेऽहं यथाज्ञानतः देशकालाद्यनुसारेण परिभ्राह्मणैः सह आचार्यकर्म करिष्ये । तदंगं शरीरशुद्धयर्थं पुरुषसूक्त-जप-पूर्वकम् भू-शुद्ध्यादि करिष्ये, आदौ निर्ब्रताय महागणपति-स्मरणं च करिष्ये इत्यादि । गौरसर्वपवित्राणां प्रादेशान्तं कर्म कृत्वा, स्याद्विल्लात् पूर्वभागे वेदीं प्रकल्प्य, (अत्र केचन सर्वतोभद्रस्य (खिगति-भद्रस्य वा) सर्वसाधारणत्वात् पीठे सर्वतोभद्रं विरच्य, तत्र ब्रह्मादि-मंडल-देवताः आवाह्य, संपूज्य, तण्डुलैराच्छाद्य, तदुपरि कलशं संस्थाप्य, वरणं संपूज्य, कर्णिकायां देवतास्थापनमिच्छन्ति ।) महीधौरित्यादिना कलशं संस्थाप्य, पूर्णपात्रे, अष्टदले कर्णिकायां कृतान्युत्तारणपूर्विकायां सुवर्णप्रतिमायां तच्चक्षुर्देवहितं मंत्रेण कालस्वरूपं सूर्यं प्रतिष्ठाप्य, तदथा-तच्चक्षुरित्यस्य मैत्रावरुणिवर्षसिद्धः कालस्वरूपः सूर्यः पुर उषिष्कं कालस्वरूपसूर्यावाहने विनियोगः ।

॥ ५८ ॥ काऽस्वरूप-सौरी शान्तिः ।

ॐ तच्चक्षुर्देवहितं शुक्रमुच्चरत् ।

पश्येम शरदः शतं

जीवेम शरदः शतम् ॥

(अ-५, अ-५, वर्ग-११)

अस्यां सुवर्णमण्यां मूर्तौ प्रधानदेवतां कालस्वरूपसूर्यं साङ्गं सपरिवारं सायुधं सशक्तिकं आवाहयामि । ॐ भूः कालस्वरूपसूर्य आवा० । ॐ भुवः कालस्वरूप-सूर्य आवा० । ॐ स्वः कालस्वरूपसूर्य आवा० । ॐ भूर्भुवः स्वः कालस्वरूपसूर्य आवा० । तदुत्तरतः त्र्यंबकेति मंत्रेण त्र्यंबकं आवाह्य, तदुत्तरतः नक्षत्रदेवतां नाममंत्रेणवाह्य, काष्ठानुसमयेन पदार्थानुसमयेन वा सर्वान् संपूज्य, अभिषेकसमये सौरसूक्तमंत्रान् पठेत् । प्रधानदेवतासमीपे तन्मंत्रं (तच्चक्षुर्देवहितं०) अष्टोत्तरशतं अष्टविंशतिवारं वा जप्य, स्याद्विलान्तिकर्मण्य, भवेत्यादि० संकल्पित-कालस्वरूप-सौरी-शान्तिकर्मणि स्याद्विलदिसकलं कर्म करिष्ये । वरदनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य, ध्यानान्ते देवतोत्तरदेवां आदित्यादिनवग्रहानावाह्य, संपूज्य, देवदानवसंवादे० इति वरणप्रार्थनान्तं कृत्वा स्याद्विलसमीपमेत्य सभिर्द्वयेत्यन्वाध्यात् । चक्षुष्यन्तं उक्त्वा प्रधानन्वाध्यात् । अत्र प्रधानं देवं कालस्वरूपं सूर्यं, तच्चक्षुरिति-मंत्रेण समिध-आज्य-चरु-पायस-द्रव्यैः चतुर्भिः प्रतिद्वयं अष्टोत्तरसहस्र अष्टोत्तरशतसंख्याकामिराहुतिभिर्वा, मय्युज्य-त्र्यंबकं वृताक्ततिलद्रव्येण सहस्रसंख्याकाहुतिभिः नक्षत्रदेवतां नाममंत्रेण अष्टाविंशति-अष्टसंख्याकामिर्वाज्यद्रव्येण यश्चे । शेषेण स्विष्टकृतमिति चक्षुष्यन्तं कर्म कृत्वा यजमानेन द्रव्यत्यग्रे कृते, प्रहर्षेण प्रधानदिहोमं विधाय स्विष्टकृतात् प्राक् विविधसूक्तपाठजपः कार्यः । तानि च सूक्तानि, श्रीसूक्तं, रुद्राध्यायं, भद्रा दशर्चं, इति वा इति आयुष्यमिति च सूक्तं पठेत् । ततः जप्य वेदपारायणं कार्यम् । तदसंभवे पुरुषसूक्तं अग्निमीळे इति नवर्चं सूक्तं च पठेत् । ततः स्विष्टकृतादि-प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा, संखावादिहोमशेषं समाप्य, स्थापित-कलशोदकैः सकुटुम्बं बंधुभ्रातृयुतं यजमानं अभिषिचेत् । तत्र अभिषेकमंत्राः-

वयोऽवस्थाभिव-शान्तिसमुच्चयः । ॥ ५९ ॥

समुद्रज्येष्ठा० शं न इंद्राग्नी० परं मृष्यो० एष वां देवा ऋद्वयं० परावतो सप्तदशर्वं,
स्वादिदृष्टेति दशार्चं, अश्विभ्यां षट्भिः, यजाग्रत इति षण्णाम् । प्रहमंत्रमुत्पदेवता-
मंत्रेयत्दीनां सर्वेषां अभिवेके विनियोगः ।

(अभिवेकमंत्राणां बाहुल्यात् यथावकाशं यथाशक्ति पाठः ।)

ततो यजमानः अभिवेकवत् परित्यज्य, धृतशुक्लांबरः, अभिवेकवत् आचार्याय
दधात् । विभूतिं धृत्वा आ नो भद्रा इति महाशान्तिवपर्वकं देवतोत्तरपूजने कृते,
मार्कण्डेयादीन् प्रार्थयेत् । ततः आशुर्वृक्ष्यै सतिलगुडसंमिश्रं दुग्धं प्राशयेत् । तत्र
मंत्रः 'सतिलं गुडसंमिश्रं अंजल्यर्धमिदं पयः । मार्कण्डेयात् वरं लब्ध्वा
पिबाम्यशुचिवृद्धये । इति पिबेत् । ततः कांस्यपात्रे धृतमासिच्य, तत्र 'रूपं रूपं'
इति मंत्रेण आज्यावलोकनं कृत्वा, तत्पात्रं सदक्षिणाकं ब्राह्मणाय दत्त्वा, गो-भू-तिल-
हिरण्यादि दशदानानि कानिचित् प्रत्यक्षाणि, कानिचित् निष्क्रयद्वारा सर्वाणि वा
निकयरूपेण ब्राह्मणेभ्यः दत्त्वा, तथा शतगुंजापरिमितं सुवर्णं, तन्निष्कयं वा विभज्य
विभज्य ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा, अशक्तौ शतसर्पगुलितं वा ततः विसर्जितदेवतापीठदानान्ते
तिलदानं च कृत्वा, तत्र मंत्रः 'तिलाः कस्यपसंभूतास्तिलाः पापहराः शुभाः ।
तिलपात्रप्रदानेन भतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥' इति । पुत्रादिकैः पुष्पमालावस्त्रादिना
यजमानं (अहेर) सखृत्य पुरंधीभिः (सुवासिनीभिः) आचारात् यजमानस्य यावन्ति
वयोवर्षाणि तावद्विवां नीराजनैः (दीपैः) नीराजयित्वा, ब्राह्मणेभ्यः दक्षिणां दत्त्वा,
तेभ्यः आशीर्वचनं गृहीत्वा, ब्राह्मणभोजनसंकल्पं कृत्वा, देवानभिवाद्य, कर्म परमेश्वरार्पणं
कुर्यात् । द्विचाचभ्य, त्रिवारं विष्णुस्मरणं कुर्यात् इति ।

॥ इति प्राचीनग्रंथानुसारं नारायणशास्त्री जोशी-विरचिता
कालस्वरूप-सौरी-शान्तिः समाप्ता ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

अथ त्रैयंबक-मृत्युंजय-शान्तिः प्रयोगदर्शनम् ।

* * * * *

प्रधानदेवता : : मृत्युंजयरुद्रः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्रः : : ॐ पूर्वकन्याहृति-संपुटितं त्र्यंबकं० ।

हवनीयद्रव्यं : : समिध्-आज्य-चरु-पायसानि ।

हवनसंख्या : : १००८ वा १०८ वा यथाशक्ति ।

नक्षत्रदेवता : : यजमानस्य जन्मनक्षत्रं तद् देवता ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्रः : : नाममंत्रः ।

हवनीयद्रव्यं : : आज्यम् ।

हवनसंख्या : : २८ वा ८ वा यथाशक्ति ।

सर्वशान्तीनां संकल्पस्वरूपं एकमेव । केवलं वयःसंख्याभेदः । सर्वासु शान्तिषु
हवनसमाप्तौ स्विष्टकृतात् पूर्वं विधिवत्कानि यजमानाय आशयेत् । अनन्तरम् स्विष्ट-
कृतादि-प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानम्, पूर्णाहुतिं, संज्ञावादिहोमशेषं समाप्य कलशो-
दकैः यजमानं अभिविचेत् । नूतनवस्त्रान्ते विभूतिं धृत्वा देवतां सप्तचिरंजीवांश्च
प्रार्थयेत् । देवतोत्तरपूजनम्, दुग्धप्राशनम्, आज्यावलोचनम्, पीठदानम्, दश-
दानम्, शतगुंजावर्षादानम्, ब्राह्मणभोजनदक्षिणादानम् इत्यादीनां संकल्पः ।
यजमानं सखृत्य (अहेर) नीराजनविधिः, आशीर्वादः । त्रिवारं विष्णुस्मरणेन
कर्मसमाप्तिं वाचयेत् इति । अयम् उत्तरांगविधिः सर्वत्र समानः ।

अथ त्रैयंबक मृत्युञ्जय-शान्तिः

[पञ्चनवतितमे वर्षे (९५) प्राप्ते क्रियमाणा ।]

(अथ कर्ता यजमानः शक्यतः इन्द्रियादिबलसम्पन्नश्चेत् स्वयं, नो चेत् पुत्राचार्यादिप्रतिनिधिद्वारा इयं शान्तिः कार्या । कर्ता पुत्रश्चेत्-‘मम पितुः जन्मनः० कर्ता आचार्यश्चेत्-०अमुकगोत्रोत्पन्नस्य अमुकशर्मणः यजमानस्य जन्मनः०) ।

अथ कर्ता यजमानः जन्मतः सकाशात् पञ्चनवतितमे वर्षे प्राप्ते, जन्मदिने, जन्मनक्षत्रे चन्द्राजुक्तरथे शुभेऽहनि वा, कृताभ्यांगः, कृतनित्यक्रियः, कृताग्निनिदिः, शुभे सवखपीठासने उपविश्य, यज्ञोपवीती, आचम्य, पवित्रपाणिः, प्राणानायम्य, पंचाग्न्य-प्राशनदिना शरीरशुद्धिं विधाय, सुवासिन्या कृतमंगलतिलकः देवतागुर्वीक्षाभिवाद्य, ब्राह्मणैर्दत्तानुज्ञः स्वासने उपविश्य, पुनः आचम्य, प्राणानायम्य, देशकालौ संकीर्त्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं अमुकगोत्रः अमुकशर्माऽहं मम जन्मनः सकाशात् पञ्चनवतितमे वर्षे प्राप्ते सूचित-संभाव्यमान-नानाविधेराण-दृष्टिमान्द्य-ह्यायवैकुण्ठ्य-भार्यापुत्रादि-विधेरा-धनधान्य-पशुक्षयादि-विधेय-अरिष्ट-निरसनार्थं जन्मशशि-जन्मलघ्नाभ्यां सकाशात् गोचरेण अनिष्टस्थानस्थित-भादित्यादि-नक्षत्राणां उत्पन्नोत्पत्त्यमान-पीडापरिहारपूर्वकं सर्वसुखावाप्तिधनधान्याद्याभिबुद्धयर्थं समस्तमंगलप्राप्त्यर्थं देशकालाद्य-नुसारतः विद्वदुपदिष्टेन विधिना यथाशक्तिसंयुक्तसंभारैः यथाज्ञानतः । (पुत्रश्चेत्) पितुराज्ञया (आचार्यश्चेत्) यजमानानुज्ञया स्पष्टहस्तां त्रैयंबक-मृत्युञ्जय-शान्तिं करिष्ये । तदंगं स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनं नदीश्राद्धं आचार्यवरणं च करिष्ये । तत्रादौ निर्वधना-सिद्धयर्थं महागणपतिपूजनं करिष्ये इति संकल्प्य, तानि कृत्वा, वृत्ताचार्यः स्वांडिलसमीपमुपविश्य, आचमयेत्यादि० श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं अमुक-गोत्रोत्पन्नेन अमुकशर्मणा यजमानेन संकल्पित-त्रैयंबक-मृत्युञ्जय-शान्ति-कर्मणि वृत्तोऽहं यथाज्ञानतः देशकालाद्यनुसारेण एभिर्ब्राह्मणैः सह आचार्यकर्म करिष्ये । तदंगं शरीरशुद्धयर्थं पुरुषसूक्त-जप-पूर्वकम् भू-शुद्ध्यादि करिष्ये । आदौ निर्वधनार्थं महागणपति-स्मरणं च करिष्ये । इत्यादि गौरवसर्पविविक्तपादि प्रादेशान्तं कर्म कृत्वा, स्वांडिलत्वात् पूर्वभागे वेदीं प्रकल्प्य, (अथ केचन-सर्वतोभद्रस्य (लिंगतो-भद्रस्य वा) सर्वसाधारणत्वात् पीठे सर्वतोभद्रं विरच्य, तत्र ब्रह्मादि-मंडल-देवताः आवाह्य, संपूज्य, तण्डुलैराच्छाद्य, तदुपरि कलशं संस्थाप्य, वरुणं संपूज्य, कर्णिकायां

देवतास्थापनमिच्छन्ति ।) सवखपीठासने तण्डुलारश्म्युपरि महीवैरिण्यादिना कलशं प्रतिष्ठाप्य, वरुणप्रार्थनान्तं कृत्वा, पूर्णपात्रे अष्टदलमये कर्णिकायां कृतानुसाराण-पूर्विकायां सुवर्णप्रतिमायां ॐ भूर्भुवः स्वः—इत्याह्वति-संपुटित-त्रैयंबकमंत्रेण त्रैयंबक-मृत्युञ्जय-रुद्र-देवताभावाद्भवेत् । तद्यथा त्रैयंबको भैरववरुणविंशष्टो मृत्युञ्जयरुद्रलिखित्वा । मृत्युञ्जयरुद्रावाहने विनियोगः । आवाहनमंत्रस्वरूपं तारव्याहृतिसंपुटितम् ।

ॐ भूर्भुवः स्वः

ॐ त्रैयंबकं यजामहे सुगंधिं पुष्टिवर्धनम् ।

उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥

ॐ स्वः भुवः भूः ॐ

(अ. ५, अ. ४, वर्ग-३०)

अस्यां सुवर्णमय्यां मूर्तौ प्रधानदेवतां मृत्युञ्जयाय रुद्राय नमः । मृत्युञ्जयं रुद्रं साङ्गं सपरिवारं सायुधं सशक्तिकं आवाहयामि । ॐ भूः मृत्युञ्जयं रुद्रं आवा० । ॐ भुवः मृत्युञ्जयं रुद्रं आवा० । ॐ स्वः मृत्युञ्जयं रुद्रं आवा० । ॐ भूः भुवः मृत्युञ्जयं रुद्रं आवा० । उत्तरीया मंत्रपाठेन षोडशोपचारैः पूजां कुर्यात् । स्वः मृत्युञ्जयं रुद्रं आवा० । ॐ स्वः भूः ॐ स्वाहा । एवरीत्या मंत्रपाठेन हवनम् कार्यम् । जपोऽप्येवम् । हवनसमये मन्त्रपाठः एवं—ॐ भूर्भुवः स्वः । ॐ त्रैयंबकं यजामहे.... मासृतात् । ॐ स्वः भुवः भूः ॐ स्वाहा । एवरीत्या मंत्रपाठेन हवनम् कार्यम् । तदुत्तरतः नक्षत्रदेवतां नाममंत्रेणावाह्य, काण्डानुसमयेन पदार्थानुसमयेन वा सर्वान् व्याहृतिसंपुटित-त्रैयंबकमंत्रेण षोडशोपचारैः पूजयेत् । प्रधानदेवतासमीपे तन्मंत्रं (ॐ पूर्वकव्याहृतिसंपुटित त्रैयंबक०) अष्टोत्तरशतं अष्टविंशतिवारं वा जरत्वा, स्वांडिलान्तिकमेव, अद्येत्यादि० संकल्पित-मृत्युञ्जय-महारथीशान्तिकर्मणि स्वांडिलादि-सकलं कर्म करिष्ये । वरदानामानमपि प्रतिष्ठाप्य, व्यात्वा, ध्यानान्ते देवतोत्तरवेद्यां आदित्यादिनक्षत्रानावाह्य, संपूज्य, देवदानवसंवादे० इति वरुणप्रार्थनान्तं कृत्वा स्वांडिलसमीपमेव समिद्धयेत्यन्वाद्ययात् । चक्षुष्यन्तं उक्त्वा ग्रहानन्वाद्ययात् । अथ प्रधानं देवं मृत्युञ्जयं रुद्रं, ॐ पूर्वक-व्याहृति-संपुटितं त्रैयंबक०-मंत्रेण समिध-आज्य-चरु-पायस-द्रव्यैः चतुर्भिः प्रतिद्रव्यं (अष्टोत्तरसहस्र) अष्टोत्तर-शतसंख्याकामिनिराहुतिभिर्वा, नक्षत्रदेवतां नाममंत्रेण अष्टाविंशति-अष्ट-संख्याकामिबज्रिद्रव्येण यक्ष्ये । शेषेण स्विष्टकृतमिति चक्षुष्यन्तं कर्म कृत्वा

यजमानेन द्रव्ययागे कृते, प्रह्वमे प्रवानादिहोमं विधाय स्विष्टकृतात् प्राक् विविधसूक्तपाठजपः कार्यः । तानि च सूक्तानि-श्रीसूक्तं, रुद्राध्यायं, आयुष्य-मंत्रान् जपेत् । ते च ऋग्वेदयं पृष वां देवा परावतो सप्तदशर्च, आ नो भद्रा दशर्च, इति वा इति आयुष्यमिति च सूक्तं पठेत् । ततः जप्त्वा वेदपारायणं कार्यम् ; तदसंभवे पुरुषसूक्तं अग्निमीळे इति नवर्चं सूक्तं च पठेत् । ततः स्विष्टकृतादि-प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा, संज्ञावादिहोमशेषं समाप्य, स्थापितकलशोदकैः सकुटुंबं बंधुवर्गयुतं यजमानं अभिषिचेत् । तत्र अभिषेकमंत्राः-समुद्रज्योष्ठा० शं न इंद्राग्नी० परं मृत्यो० एष वां देवा इति ऋग्वेदयं परावतो सप्तदशर्च, स्वादिष्टयेति दशर्च, अक्षिभ्यां षट्भिः, यजाप्रत इति षण्णाम् । प्रह्वमंत्रमुख्यदेवताभवेत्यादीनां सर्वेषां अभिषेके विनियोगः ।

(अभिषेकमंत्राणां बाहुल्यात् यथावकाशं यथाशक्ति पाठः ।)

ततो यजमानः अभिषेकवस्त्रं परिरय्य, धृतशुक्रांबरः, अभिषेकवस्त्रं आचाराय्य दद्यात् । विभूतिं धृत्वा आ नो भद्रा इति महाशान्तिपूर्वकं देवतोत्तरपूजने कृते, मार्कण्डेयादीन् प्रार्थयेत् । ततः आयुर्वेद्वै सतिलगुडसंमिश्रं द्रुपं प्राशयेत् । तत्र मंत्रः 'सतिलं गुडसंमिश्रं अंजल्यर्थमिति पयः । मार्कण्डेयात् चरं लब्ध्वा विद्याभ्या-जुर्विबुद्धये । इति पिबेत् । ततः कांस्यपात्रे धृतमासिच्य, तत्र 'रूपं-रूपं' इति मंत्रेण आज्याबलोकेनं कृत्वा तस्यां सदक्षिणाकं ब्राह्मणाय दत्त्वा, गो-भू-तिल-हिरण्यदि दशदानानि कानिचित् प्रत्यक्षाणि, कानिचित् निष्कयद्वारा, सर्वाणि वा निष्कयरूपेण ब्राह्मणेभ्यः दत्त्वा, तथा शतगुंजापरिमितं सुवर्णं, तन्निष्कयं वा विभज्य विभज्य ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा, अशक्तौ शतसर्पपुलिं वा ततः विसर्जितदेवतापीठदानान्ते तिलदानं च कृत्वा, तत्र मंत्रः 'तिलाः कस्यपसंभूतास्तिलाः पण्डराः शुभाः । तिलपात्र-प्रदानेन अतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥' इति । पुत्रादिकैः पुष्पमालावस्त्रादिना यजमानं (अहेर) सङ्क्रय, पुरंध्रीभिः (सुवासिनीभिः) आचारात् यजमानस्य यावन्ति वयोवर्षाणि तावद्भिर्वा नीराजनैः (दीपैः) नीराजयित्वा, ब्राह्मणेभ्यः दक्षिणां दत्त्वा, तेभ्यः आशीर्वचनं गृहीत्वा, ब्राह्मणभोजनसंकल्पं कृत्वा, देवानभिवाच्य, कर्म परमेष्ठ्यारपणं कुर्यात् । द्विराचम्य त्रिवारं विष्णुस्मरणं कुर्यात् इति ।

॥ इति प्राचीनग्रंथानुसारं नारायणशास्त्री जोशी-विरचिता

सृष्ट्यंजय-रुद्र-शान्तिः समाप्ता ।

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

अथ महासृष्ट्यंजय-शान्तिः प्रयोगदर्शनम् ।

प्रचानदेवता : : महासृष्ट्यंजयः ।

प्रतिष्ठा पूजन-हवन-मंत्र : : तार त्रिवीजव्याहृतिसृष्टिकल्पकः० ।

हवनीयद्रव्यं : : समिद्ध-आज्य-चक्र-पायसानि ।

हवनसंख्या : : १००८ वा १०८ वा यथासक्ति ।

परिवारदेवता : : विवेकशरादि-एकादश-नक्षत्राः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्र : : नाममंत्रः ।

हवनीयद्रव्यं : : पायसम् ।

हवनसंख्या : : २८ वा ८ वा यथासक्ति ।

उपदेवता : : सूर्यः ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्र : : उपलयेति० ।

हवनीयद्रव्यं : : तिलम् ।

हवनसंख्या : : २८ वा ८ वा यथासक्ति ।

नक्षत्रदेवता : : यजमानस्य जन्मनक्षत्रं तत् देवता ।

प्रतिष्ठा-पूजन-हवन-मंत्र : : नाममंत्रः ।

हवनीयद्रव्यं : : आज्यम् ।

हवनसंख्या : : २८ वा ८ वा यथासक्ति ।

सर्वशान्तिनां संकल्पस्वरूपं एकमेव । केवलं ययःसंख्यामेव । सर्वं सर्वभित्तु हवनसमाप्तौ स्विष्टकृतात् पूर्वं विविधसूक्तानि यजमानाय आचयेत् । अगस्त्यस्य स्विष्ट-कृतादि-प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानम् पूर्णाहुतिं संज्ञावादिहोमशेषं समाप्य कण्ठशोदकैः यजमानं अभिषिचेत् । नूतनकलान्ते विभूतिं धृत्वा देवतां सप्तर्षिर्वाप्य प्रायेय । देवतोत्तरपूजनम्, द्रुपप्रशानम्, आज्याबलोकेनम्, पीठशानम्, दशदानम्, शतगुंजासुवर्णदानम्, ब्राह्मणभोजनदक्षिणादानम् इत्यादीनां संकल्पः । यजमानं सङ्क्रय (अहेर) नीराजनविधिः, आशीर्वादः । त्रिवारं विष्णुस्मरणेन कर्मसंग्रहं वाचयेत् इति । अयम् उत्तरांगविधिः सर्वत्र समानः ।

अथ महासृज्य-शान्तिः ।

[शततमे (१००)-वर्षे क्रियमाणा ।]

(अथ कर्ता यजमानः शक्तः इन्द्रियादिवलसम्पन्नश्चेत् स्वयं, नो चेत् पुत्राच्चायादि-प्रतिनिधिद्वारा इव शान्तिः कार्या ।)

अथ कर्ता यजमानः प्रतिनिधिद्वारा चेत्, मम पितुः जन्मनः सकाशात् शत-
तमे वर्षे प्राप्ते, (कर्ता पुत्रादिष्वेत् पूर्ववत् ऊहः कार्यः ।) जन्मदिने, जन्मनक्षत्रे,
चन्द्रानुक्रमेण शुभेऽहनि वा, कृताभ्यां, कृतनित्यक्रियः, कृताप्रिसिद्धिः, शुभे सवस्त्र
पीठसने उग्रविश्य, यज्ञोपवीती, आचम्य, पवित्रप्राणिः प्राणानायम्य, पंचगव्य-
प्राशनादिना शरीरशुद्धिं विधाय, सुवासिन्या कृतमंगलतिलकः, देवतागुर्वादींश्चाभि-
वाद्य, ब्राह्मणैर्दत्तानुज्ञां स्वासने उपविश्य, पुनः आचम्य, प्राणानायम्य, देशकालौ
संकीर्त्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं अमुकगोत्रः अमुकशर्माऽहं मम पितुः (प्रतिनिधिष्वेत्)
जन्मनः सकाशात् शततमे वर्षे प्राप्ते सूचित-संभाव्यमान-नांताविधयोग-वृद्धिमान्वा-
ह्यायवैकृत्य-भार्यापुत्रादिवियोग-धनधान्यपशुश्रयादि-अग्निष्ट-निरसनार्थं जन्मराशि-
जन्मलक्षण-सकाशात् गोचरेण अनिष्टस्थानस्थित-आदियादि-नक्षत्रग्राह्यां
उत्पन्नोत्पत्त्यमान-पीडापरिहारपूर्वकं सर्वसुखावाप्तिसुखधान्याद्याभिवृद्धयर्थं समस्त-
मंगलप्राप्त्यर्थं देशकालाद्यनुसारतः विद्वदुपदिष्टेन विधिना (कर्ता पुत्रश्चेत् पितुराज्ञाया,
आचार्यश्चेत् अमुकगोत्रोत्पन्नस्य अमुकशर्मणः यजमानस्य आज्ञया संकल्पोक्त-
फलप्राप्तये) यथासंयुतसंभारैः यथाशक्ति यथाज्ञानतः सग्रहमत्वा शौचकोक्षां महा-
मृत्युंजयशान्तिं करिष्ये । तदंगं स्वस्ति-पुण्याहवाचने, मातृकापूजनं, नांदीश्राद्धं
आचार्यवरणं च करिष्ये । तत्रादौ निर्विश्रंतासिद्धयर्थं महागणपतिपूजनं करिष्ये । इति
संक्लृप्तं, तानि कृत्वा हुताचार्यः स्थण्डिलसमीपमुपविश्य, आचम्येत्यादि ॥ श्रीपरमेश्वर-
प्रीत्यर्थं अमुकगोत्रोत्पन्नेन अमुकशर्मणा यजमानेन संकल्पित-महासृज्यं
शान्तिकर्मणि कृतोऽहं यथाज्ञानतः देशकालाद्यनुसारेण यन्निर्वाहणैः सह
आचार्यकर्म करिष्ये । तदंगं शरीरशुद्धयर्थं पुरुषसूक्त-जप-पूर्वकम् भू-शुद्ध्यादि
करिष्ये, आदौ निर्विश्रंताः महागणपति-समस्तं च करिष्ये इत्यादि । गौरसर्प-
विक्रियादि प्रादेशस्तं कर्मा कृत्वा, स्थण्डिलान् पूर्वभागे वेदीं प्रकल्प्य, अत्र केचन
सर्वतोभद्रस्य लिङ्गतोभद्रस्य वा सर्वसाधारणत्वात् पीठे सर्वतोभद्रं विरच्य, तत्र

५६ ६६ ५६ महासृज्य-शान्तिः ।

ब्रह्मादि-मंडल-देवताः आवाह्य, संपूज्य, सण्डुलैराच्छाद्य, तदुपरि कलशं संस्थाप्य,
वरुणं संपूज्य, कर्णिकायां देवतास्थापनमिच्छन्ति, अष्टदले कर्णिकायां कृतान्मृत्यु-
रणपूर्विकायां सुवर्णप्रतिमायां तार-त्रिबीज-व्याहृति-संपुटित-त्रैयंबक-मंत्रेण
महासृज्यदेवतां स्थापयेत् (तारशब्दस्यार्थः ओम्कारः) । तद्यथा, त्र्यंबकं
मैत्रावरुणिर्वसिष्ठो महासृज्ययजिष्ठपुत्र । अस्यां सुवर्णमय्यां मूर्तौ
महासृज्ययावाहने विनियोगः ।

ॐ ह्रीं जूं सः ॐ भूर्भुवः स्वः ।

ॐ त्र्यंबकं यजामहे सुगंधिं पुष्टिवर्धनं

उर्वारकमिव बंधनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥

ॐ स्वः भुवः भूः ॐ सः जूं ह्रीं ॐ

(अ-५, अ-४, अर्च-३०)

अस्यां सुवर्णमय्यां मूर्तौ प्रधानदेवतां महासृज्यं सागं सपरिवारं सशुभं संशक्तिकं
आवाहयामि । ॐ भूः महासृज्यं आवा० । ॐ भुवः महासृज्यं आवा० ।
ॐ स्वः महासृज्यं आवा० । ॐ भूर्भुवःस्वः महासृज्यं आवा० । इति
आवाह्य । पतिः पूर्वादिक्रमेण पुगीफले विश्वेश्वरादेकादशरत्नावाहने कुर्यात् तथा-
ॐ विश्वेश्वर्यय नमः विश्वेश्वरमावाहयामि । ॐ महादेव्यय नमः । ॐ महादेव
आवाहयामि । ॐ विष्णुर्मावाहय नमः विष्णुमावाहयामि । ॐ सदाशिवाय नमः
सदाशिव आवाहयामि । ॐ त्र्यंबक्यय नमः त्र्यंबक आवाहयामि । ॐ त्रिपुराणाय नमः
त्रिपुराण आवाहयामि । ॐ रुद्राय नमः रुद्र आवाहयामि । ॐ क्षिप्रान्तक्यय नमः
क्षिप्रान्तक आवाहयामि । ॐ सर्वेश्वर्यय नमः सर्वेश्वर आवाहयामि । ॐ
शंकराय नमः शंकर आवाहयामि । ॐ विश्वरूप्यय नमः विश्वरूप आवाहयामि ।
इत्येकादशरत्नावाह्य । पूजनसमये मंत्रपाठो यथापूर्वदेव । ॐ ह्रीं जूं सः ॐ
भूर्भुवः स्वः ॐ त्र्यंबकं यजामहे ॐ स्वः भुवः भूः ॐ सः जूं ह्रीं ॐ ।
महासृज्ययावाहितदेवताभ्यो नमः । च्यायामि । आसनार्थं अक्षतान् समर्पयामि ।
एवंरीत्या षोडशोपचारैः पूजयेत् । हवनसमयेऽपि एतादृशो मंत्रपाठः करणीयः ।

वयोऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः । ५६ ६७ ५६

वयोऽवस्थाभिषा शान्तिः मंगलाय चिरं भवेत् ।

वयोऽवस्थामाने विदुषाहूतौ वीथिकथनं
द्वयं धर्मग्रन्थैः समुचितविधिन्याससहितम् ।
तथाचारं कृष्वन् परमुखमप्रेति पुरुषः
परं श्रद्धायुक्तं यदि भवति कर्मप्रकाशम् ॥

न सर्वे मन्त्रा वा न हि सदुपचारास्तदय वा
न पूजासामग्री न हि सकलदेवार्थसमितिः ।
न चोपाध्यायो वा न हि च यजमानोऽपि धनिको
विना श्रद्धां किंचिद् फलमिह लभेतामकृतिः ॥

मनो येषां शुद्धं विगतमलमेति व्रतयुतं
तथा च सश्रद्धं गतसकलसंशयिशाकलम् ।
कृता शान्तिस्तैश्च प्रकटविधिपूजादिसंहिता
भोजित्य भोक्तृनिपतिविहितं सौख्यमखिलम् ॥

शान्तिर्वयोमानगता प्रसिद्धा
सर्वोपचारैः परिपूर्णशोभा ।
विश्वेश्वरस्यात्र कृपाप्रसादैः
भूयाद् वरणां यजमानबुद्धये ॥

वयोऽवस्थाभिषः शान्तिसमुच्चय इतः कृतः ।
सर्वेषां शान्तिकर्तृणां मंगलाय चिरं भवेत् ॥

श्रीरामः ।

ब्रह्मादि मंडल देवता

१) ब्रह्मणे नमः ।	३३) मेरवे नमः ।
२) सोमाय नमः ।	३४) मदीशे नमः ।
३) ईशानाय नमः ।	३५) त्रिशुलाय नमः ।
४) इन्द्राय नमः ।	३६) ब्रह्माय नमः ।
५) अग्नये नमः ।	३७) शक्रये नमः ।
६) यमाय नमः ।	३८) दंडाय नमः ।
७) निर्वृतये नमः ।	३९) खड्गाय नमः ।
८) वरुणाय नमः ।	४०) पाशाय नमः ।
९) वायवे नमः ।	४१) अंशुदाय नमः ।
१०) अष्टवसुभ्यो नमः ।	४२) मौत्तमाय नमः ।
११) एकादशरुद्रभ्यो नमः ।	४३) भरद्वाजाय नमः ।
१२) द्वादशादित्येभ्यो नमः ।	४४) विश्वामित्राय नमः ।
१३) अत्रिभ्यां नमः ।	४५) क्रतुयणाय नमः ।
१४) विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः ।	४६) जमदग्नये नमः ।
१५) सप्तयशेभ्यो नमः ।	४७) वासिष्ठाय नमः ।
१६) सूर्येभ्यो नमः ।	४८) अन्नये नमः ।
१७) गयर्वाप्सरोभ्यो नमः ।	४९) अलंघत्ये नमः ।
१८) स्कंदाय नमः ।	५०) ऐंद्रे नमः ।
१९) नंदीश्वराय नमः ।	५१) कौमार्ये नमः ।
२०) शूलाय नमः ।	५२) बाह्ये नमः ।
२१) महाकालाय नमः ।	५३) वाराह्ये नमः ।
२२) दक्षाय नमः ।	५४) चातुर्मुख्ये नमः ।
२३) दुर्गायै नमः ।	५५) वैष्णव्ये नमः ।
२४) विष्णवे नमः ।	५६) माहिष्ये नमः ।
२५) स्वधायै नमः ।	५७) वैनायक्ये नमः ।
२६) मुत्सुगिभ्यो नमः ।	५८) अस्तितागभैरवाय नमः ।
२७) गणपतये नमः ।	५९) स्वरु भैरवाय नमः ।
२८) अदभ्यो नमः ।	६०) चंड भैरवाय नमः ।
२९) मरुद्भ्यो नमः ।	६१) क्रोध भैरवाय नमः ।
३०) भूम्यै नमः ।	६२) उन्मत्त भैरवाय नमः ।
३१) गंगादिनदीभ्यो नमः ।	६३) कृपाल भैरवाय नमः ।
३२) सप्तसरगरेभ्यो नमः ।	६४) भीषण भैरवाय नमः ।
	६५) संहार भैरवाय नमः ।

सप्तचिरंजीव-प्रार्थना-श्लोकाः ।

मार्कण्डेय महाभाग सप्तकल्पान्तजीवन ।
 आयुरारोग्यमैश्वर्यं देहि मे मुनिपुंगव ॥ १ ॥
 द्रौणे मे त्वं महाभाग रुद्रतेजःसमुद्भव ।
 आयुर्बलं यशो देहि अश्वथामन् नमोऽस्तु ते ॥ २ ॥
 दैत्येन्द्रकुलसंभूत यज्ञदानक्रियारत ।
 बले त्वां शरणं यामि दीर्घायुष्यं प्रयच्छ मे ॥ ३ ॥
 वासिष्ठकुलसंभूत वेदशास्त्रविशारद ।
 नारायणांशसंभूत वेदव्यास नमोऽस्तु ते ॥ ४ ॥
 अंजनीगर्भसंभूत कपीन्द्र सचिवोत्तम ।
 रामप्रिय नमस्तुभ्यं हनुमन् रक्ष मां सदा ॥ ५ ॥
 विभीषण नमस्तुभ्यं रामपादाब्जपूजक ।
 आयुरारोग्यमैश्वर्यं देहि पौलस्त्यनन्दन ॥ ६ ॥
 द्विजेन्द्र भरताचार्य सर्वविद्याविशारद ।
 शरणं त्वां प्रपन्नोऽस्मि ह्य मां रक्ष सर्वदा ॥ ७ ॥
 रेणुकेय महाभाग कार्तवीर्यकृतान्तक ।
 आयुः प्रयच्छ मे राम जामदग्न्य नमोऽस्तु ते ॥ ८ ॥
 इति ।
 अभिवेकोत्तरं सर्वसु शान्तिषु अन्ते यजमानेन पठनीयाः
 सप्तचिरंजीवप्रार्थनाश्लोकाः ।

हिरण्यवर्णमिति पंचदशार्चस्य सूक्तस्य आनंदकर्मचक्रैर्नैदिरासुता ऋषयः ।
 श्रीदेवता । आद्यास्तिखोऽनुष्टुभः । चतुर्थी बृहती पंचमीषष्ठ्या त्रिष्टुभौ ।
 ततोऽष्टावनुष्टुभः । अस्या प्रस्तारपंक्तिः ।

हरिः ॐ हिरण्यवर्णार्हरिणीसुवर्णरज्जतर्तजाम् ॥
 चंद्रां हिरण्यमीलक्ष्मीं जातवेदोमआवह ॥ तांमआवहजात
 वेदोलक्ष्मीमनपणामिनीम् ॥ यस्यां हिरण्यं विंदेयंगामश्रुं
 पुरुषानहम् ॥ अश्वपूर्वारथमध्याह्निस्तिनादप्रबोधिनीम् ॥
 श्रियं देवीमुपह्वये श्रीमीदेवी जुषताम् ॥ कांसोस्मितां हिरण्य
 प्राकारमाद्रां ज्वलंतीं तुसांतर्पयतीम् ॥ पृथोस्थितां पुद्गवर्णां
 तामिहोपह्वये श्रियम् ॥ चंद्रां प्रभासां युशसां ज्वलंतीं श्रियं
 लोके देवजुष्टासुदाराम् ॥ तां पुद्गिनीं मीं शरणमहं प्रपद्येऽ
 लक्ष्मीमेतद्वयतां त्वां वृणे ॥ १ ॥ आदित्यवर्णेन तपसोधिजातो
 वनस्पतिस्तव वृक्षोयबिल्वः ॥ तस्य फलानि तपसा नुदंतु
 मायांतरायाश्च बाह्या अलक्ष्मीः ॥ उषैतु मांदेव सुखः कीर्तिश्च
 मर्तिनासह ॥ प्रादुर्भूतो सुराष्ट्रे स्मिन् कीर्तिर्मूर्द्धि ददातु मे ॥
 क्षुतिपासामलं ज्येष्ठामलक्ष्मीं नाशयाम्यहम् ॥ अभूतिम
 समूर्द्धि च सर्वानिर्णुद मे गृहात् ॥ गंधद्वारां दुराधुर्णानिरय
 पुष्टां करीषिणीम् ॥ ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये
 श्रियम् ॥ मनसः काममाकूतिं वाचः सत्यमशीमहि ॥
 पशूनां रूपमन्नस्यमपिश्रीः श्रयतां यशः ॥ २ ॥ कर्दमेन
 प्रजाभूतामपि संभवकर्दम ॥ श्रियं वासय मे कुले मातरं पद्म

मालिनीम् ॥ आपःस्रजंतुस्त्रिगुणानिचिह्नीतवस्समेगृहे ॥
निचदेवीमातरंश्रियंवासयमेकुले ॥ आर्द्राणुष्करिणीपुष्टिं
सुवर्णाहेममालिनीम् ॥ चन्द्रांगिरणमयीलक्ष्मीजातवेदोसु
आवह ॥ आर्द्रायःकरिणीपुष्टिसुवर्णाहेममालिनीम् ॥
सूर्यांगिरणमयीलक्ष्मीजातवेदोसुआवह ॥ तामुआवहजात
वेदोलक्ष्मीमनपणामिनीं ॥ यस्यंगिरणयंप्रभूतंगावोदास्यो
श्वान्विदेयंपुरुषानहम् ॥ ३ ॥

अ० ४ अ० ४ परि०

रुद्राध्यायः न श्रव मुद्रितः संवेपं परित्तित्वात् ।
तस्मात् नमस्कृत्यमकेति रुद्राध्यायः श्रव पठनीयः ॥
अथ वा नमः सोमाय० इं चमेति वर्गद्वयं पठेत् ।

एष वा देवावितिद्वयोर्वाग्मदेवाश्विनौ गायत्री ।

हरिः ॐ पुषर्वादेवावशिचनाकुमारःसाहदेव्यः ।
दीर्घायुरस्तुसोमकः ॥ तंयुवदेवावशिचनाकुमारंसाहदेव्यं ।
दीर्घायुषंकृणोतन ॥ १६ ॥

अ० ३ अ० ५ वर्ग १६

परवतो य इति सप्तदशार्चस्य सूक्तस्य गयो विश्वेदेवा जगत्पन्त्ये त्रिष्टुभ्यौ ।

हरिः ॐ परावतोयेदिधिषंतऽआप्यमनुप्रीतासोजनि
माविवस्वतः । ययातेयेनहुष्यस्यबर्हिषिदेवाऽआसंतेतेऽ
अधिब्रुवंतुतः ॥ विश्वाहिवोनमस्यानिवंधानामनिदेवाऽ
उतयुजियानिवः । येस्यजाताऽअदितेरज्यस्यरियेष्टुधिव्या

५ ७४ ५ वयोऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः ।

स्तेमऽइहश्रुताहवं ॥ येभ्योमातामधुमपिपन्वतेपर्यःपीयूषं
यौरदितिरद्विबर्हाः । उक्थशृण्वान्वृषभुरानस्वमसस्तीऽ
अदितर्योऽअनुमदास्वस्तये ॥ नृचक्षसोऽअतिमिषंतोऽ
अर्हणाबृहदेवासोऽअमृतत्वमानशुः । ज्योतीरथाऽअहि
मायाऽअनागसोदिवोवर्ष्माणंवसतेस्वस्तये ॥ सप्ताज्ये
सुवर्धोयज्ञमाययुरपरिहृतादधिरदिविषयं । तांऽआविवा
सनमसामुबुकिभिर्महोऽआदितर्योऽआदितिस्वस्तये ॥ ३ ॥

कोवस्तोमंराधतियजुर्जोषधविश्वेदेवासोमनुषोयतिष्ठन ।
कोवोध्वरंतुविजाताऽअरंकरथोनःपर्वदत्यंहःस्वस्तये ॥
येभ्योहोत्रांप्रथमामयुजेमनुःसमिद्धाग्निर्मनसासहो
तुभिः । तऽआदित्याऽअभयंशमीयच्छतसुगानःकर्तुसुपथा
स्वस्तये ॥ यऽईशिरेभुवनस्यप्रचेतसोविश्वस्यस्थानुर्ज
गतश्चमंतवः । तेनःकृतादकृतादेनसस्पर्धयादेवासःपिपृ
तास्वस्तये ॥ भरेष्विंद्रंमुहवंहवामहंहोमुचंसुकृतंदैव्यंजनं ।
अग्निमिज्रंवरुणंसातयेभगंधावापृथिवीमरुतःस्वस्तये ॥
सुत्रामाणंपृथिवीयामनेहसंसुशर्माणमादितिसुप्रणीतिं ।
दैर्वानावंस्वरित्रामनागसमस्ववंतीमारुहेमास्वस्तये ॥ ४ ॥
विश्वेयजत्राऽअधिबोचतोतयेत्रायध्वनोदुरेवायाऽ
अभिहुतः । सत्ययावोदेवहृत्याहुवेमशुपवतोदेवाऽअवसे
स्वस्तये ॥ अपामीवामपृथिव्यामनाहुतिमपारतिंदुर्विदत्रा

वयोऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः । ५ ७५ ५

मथायतः । आरेर्देवाद्द्वेषोऽअस्मद्युयोतनोरुणः शर्मयच्छता
स्वस्तये ॥ अरिष्टः समतोर्विश्वेऽएधते प्रपृजाभिर्जायते
धर्मणरपरि । यमादित्यासोनयथासुनीतिभिरतिविश्वानि
दुरितास्वस्तये ॥ यंदेवासोवश्ववाजसातौयशूरसातामरुतो
हितेधने । प्रातर्यावाणरथमिद्रसानसिमरिष्यंतुमाहहेमा
स्वस्तये ॥ स्वस्तिनः पृथ्यासुधन्वसुस्वस्त्यः प्सुबुजने
स्वर्वति । स्वस्तिनः पुत्रकृथेषुयोनिषुस्वस्तिरये मरुतो
दधातन ॥ स्वस्तिरिद्धिप्रपथश्रेष्ठारवणस्वस्त्यभियावा
ममेति । सानोऽअमासोऽअरणे निपातुस्वावेशाभवतुदेव
गोपा ॥ एवाहुतेः सूनु रवीवृधद्वोविश्वेऽआदित्याऽअदिते म
नीषी । ईशानासोनरोऽअमर्त्येनास्ताविजनीद्विष्यो
गयेत ॥ ५ ॥

अ० ८ अ० २ वर्ग ३-४-५

अ नो भद्रा इति दशार्चस्य सूक्तस्य गीतमो राहुगणो विश्वेदेवा जगती
यपुर्विवाद्-स्थाना अंत्यास्तित्वास्त्रिष्टुभः ।

हरिः ॐ आनीभद्राः कर्तव्यं तु विश्वतो दब्धासो अपरी
तास उद्भिदः ॥ देवानो यथासदमिद्वधे असन्नप्रायुवोरक्षि
तारो दिवो दिवे ॥ देवानां भद्रासुमतिर्ऋजूयता देवानां रातिर
भिनोति वर्ततां ॥ देवानां सख्यमुपसोदिमावयु देवानां आयुः
प्रतिरंतु जीवसे ॥ तान् पूर्वयानि विदाहूमहे वयं भर्गमिद
मदिति दक्षमस्त्रिधं । अर्यमणं वरुणं सोममश्विना सरस्व

अ ७६ अ वयोऽवस्थाभिध-शान्तिमुच्चयः ।

तीनः सुभगामयंस्करत् ॥ तन्नोवातीमयो भुवर्तु भेषुजं
तन्माता पृथिवी तपिता ध्यौः ॥ तद्वप्रावाणः सोमसुतो मयो
भुवस्तदश्विना शृणुतं धिषण्या युवं ॥ तमीशानं जगतस्तस्थु
पस्पतिं धियं जिन्वमवसेहूमहे वयं ॥ पूषानो यथावेदसाम
संहृषेरक्षिता पायुरदब्धः स्वस्तये ॥ १ ॥ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्ध
श्रवाः स्वस्तिनः पूषा विश्वेदेवाः ॥ स्वस्ति नस्तार्यो अरिष्ट
नेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥ पृषदश्वामरुतः पृश्नि
मातरः शुभं यावानो विदधे पुजगमयः ॥ अग्नि जिह्वामनवः
सूरचक्षसो विश्वे नो देवाऽअवसागमस्त्रिह ॥ भद्रं कर्णेभिः
शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षिभिर्यजत्राः ॥ स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवां
सस्तनूभिर्धर्मो रमद्देवहिं तं यदायुः ॥ शान्तिमिच्छा रदो अंति
देवाय नानश्चक्राजरसंतनूनां ॥ पुत्रासो यत्र पितरो भवन्ति
मानो मध्यारीरिषुतायुर्गताः ॥ अदिति द्यौरदिति रंत रिक्षम
दिति र्माता सपिता स पुत्रः ॥ विश्वे देवा अदितिः पंचजना
अदितिर्जातमदितिर्जनिर्वं ॥ २ ॥

अ० १ अ० ६ वर्ग १५-१६

इति वा इति त्रयो दशार्चस्य सूक्तस्य धेद्रो लव आत्मा स्मृतिर्गायत्री ।

हरिः ॐ इति वा इति मेमनोगामश्च सनुयामिति ॥
कुविरसो मस्यागामिति ॥ प्रवाता इव दोधत उन्मापीताऽ
अयंसत ॥ कुविरसो मस्यागामिति ॥ उन्मापीता अयंसत
रथमश्वा इवाशवः ॥ कुविरसो मस्यागामिति ॥ उपमा

वयोऽवस्थाभिध-शान्तिमुच्चयः । अ ७७ अ

मतिरस्थितवाश्रापुत्रमिवप्रियं ॥ कुवित्सोमस्यापामिति ॥
अहतष्टेववंधुरं पर्यचा मिह दामति ॥ कुवित्सोमस्यापा
मिति ॥ नहिमेऽअक्षिपच्चनाच्छान्तसुःपंचकृष्टयः ॥ कुवित्सो
मस्यापामिति ॥ १ ॥ नहिमेरोदसीउभेऽअन्यंपक्षंचनप्रति ॥
कुवित्सोमस्यापामिति ॥ अभियांमहिनाभुवमभीधुमां
पृथिवीमही ॥ कुवित्सोमस्यापामिति ॥ हंतुहंपृथिवी
मिमांनिदधानीहवेहवा ॥ कुवित्सोमस्यापामिति ॥ ओष
मितृपृथिवीमहंजंघनानीहवेहवा ॥ कुवित्सोमस्यापामिति ॥
दिविमेऽअन्यःपक्षोऽधोऽअन्यमंचीकृषं ॥ कुवित्सोमस्यापा
मिति ॥ अहमस्मिमहामहोभिन्नभ्यमुदीषितः ॥ कुवित्सो
मस्यापामिति ॥ गृहोयाम्यरंकृतोदेवेभ्योहव्युवाहनः ॥
कुवित्सोमस्यापामिति ॥ २ ॥

अ० ८ अ० ६ व० २६-२७

आयुष्यमिति स्तकस्य सनक-सनंदन-सनातनादयो ऋषयः हिरण्यं देवता
आद्याश्चतस्रोऽनुष्टुभः पंचमी त्रिष्टुप् पण्ड्यनुष्टुप् सप्तम्यतिशक्ती अपृमी-
नचम्यौ त्रिष्टुभौ दशम्यनुष्टुबेकादरी पंक्तिः । सर्वेषां पठणे श्रवणे विनियोगः ।

हरिः ॐ आयुष्यं वचस्वरायस्पोषमौद्भिदं ॥ इन्द्रं
हिरण्यं वचस्वजैत्रायाविशतादिमाम् ॥ उच्चैर्वाजीपुं त
नाषाट्सभासाहं धनञ्जयं ॥ सर्वाः समं प्राकृष्यो हिरण्ये
स्मिन्समाहिताः ॥ शुनमहं हिरण्यस्य पितुर्मानेव जग्रम ॥

अ ७८ अ वयोऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः ।

तेन मांसूर्यवचमकरं पुरुषप्रियं ॥ सम्राजं च विराजं च भि
ष्टिर्याचमेधुवा ॥ लक्ष्मीराट्टस्य यामुखेतयामाभिद्र
संसृज ॥ अग्नेः प्रजातं परियद्विरपयममृतं जुहो अधिमर्त्येषु ॥
यत्नद्वेदसइदं नमर्हति जरामृत्युर्भवतियोविभर्ति ॥ १ ॥
यदेदराजावरुणोयदुदेवीसरस्वती ॥ इन्द्रोयद्वज्रहावैदतन्मे
वर्चस आयुषे ॥ नतद्रक्षांसि न पिशाचाश्चरंति देवानामोजः
प्रथमजं ह्येदं बत ॥ योविभर्ति दाक्षायुणा हिरण्यं स देवेषु
कृणुते दीर्घमायुः समनुष्ये कृणुते दीर्घमायुः ॥ यदावक्षन्दा
क्षायुणा हिरण्यं शतानीकायसुमनस्यमाना ॥ तन्न आवक्षा
मिशतशारदाययुष्मान्जरदृष्टिर्यथासत् ॥ घृतादुर्लभं
मधुमत्सुवर्णधनञ्जयं धरुणं धारयिष्णु ॥ ऋणवत्सपत्नाद
धरांश्च कृणवदारोहमांमहते सौभगाय ॥ प्रियं माकुरु देवेषु
प्रियं राजसुमाकुरु ॥ प्रियं विभ्येषु गोत्रेषु मायिधेहि रुचारुचं ॥
अग्निर्येन विराजति सूर्यो येन विराजति ॥ विराज्येन विराजति
तेनास्मान् ब्रह्मणस्पते विराजसमिधं कुरु ॥

अ० ८ अ० ७ परि०

वयोऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः । अ ७९ अ

सहस्रशीर्षेतिषोडशार्चस्य सूक्तस्य नारायणः पौरुषमावुभुम् विभुमस्त्या ।

हरिः ॐ सहस्रशीर्षांपुरुषःसहस्राक्षःसहस्रपात् ॥
सभूमिर्विश्वतोवृत्त्वाऽत्यतिष्ठदशांगुलम् ॥ पुरुषपुवेदंसर्वं
यद्भूतंयच्चभव्यम् ॥ उतामृतवस्येशानोयदन्ननाति
रोहति ॥ एतावानस्यमहिमातोऽज्यायांश्चपुरुषः ॥ पादौस्य
विधाभूतानिजिपादस्यामृतंदिवि ॥ त्रिपादूर्ध्वउदैरुपुरुषः
पादौस्येहाभवरुतः ॥ ततोविष्वङ्मयकामत्साशनान
शनेअभि ॥ तस्माद्विराळजायतविराजोअधिपुरुषः ॥
सजातोअत्यरिञ्च्यतपश्चाद्भूमिमथोपुरः ॥ १ ॥ यत्पुरुषेणह
विषादेवायज्ञमतन्वत ॥ वसंतोअस्यासीदाज्यंग्नीष्मइध्मः
शरद्धविः ॥ तंयज्ञंवर्हिषिप्रोक्षन्पुरुषंजातमभ्रतः ॥ तेन
देवाअयजंतसाध्याऋषयश्च ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः
संभृतंपृषदाज्यम् ॥ पशून्तान्श्चक्रेवायव्यानारण्यान्
ग्राम्याश्च ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऋचःसामाग्निजहिरे ॥
छंदांसिजहिरेतस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥ तस्मादश्वा
अजायंतयेकैर्चोभयादतः ॥ गार्वाहजहिरेतस्मात्तस्माज्जा
ताअजावयः ॥ २ ॥ यत्पुरुषंव्यदधुःकतिधाव्यकल्पयन् ॥
मुखंकिमस्यकौवाहकाऊरुपादाउच्येते ॥ ब्राह्मणोस्य
मुखमासीद्वाहुराजन्यःकृतः ॥ ऊरुतदस्ययद्वैश्यःपद्भ्यां
शूद्रोअजायत ॥ चंद्रमामनसोजातश्चक्षुःसूर्योअजायत ॥

ॐ ८० ॐ वयोऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः ।

मुखादिद्रश्नाग्निश्चप्राणाद्वायुरजायत ॥ नाभ्याआसीदंत
रिक्षंशीर्ष्णोद्यौःसमवर्तत ॥ पद्भ्यांभूमिर्दिशःश्रोत्रान्तथा
लोकाँअकल्पयन् ॥ सप्तास्यासनपरिधयस्त्रिःसप्तसमिधः
कृताः ॥ देवाययज्ञंतंनवानाअबध्नन्पुरुषंपशुम् ॥ यज्ञेन
यज्ञमयजंतदेवास्तानिधर्माणिप्रथमान्यासन् ॥ तेहनाकं
महिमानःसचंतयन्नपूर्वैसाध्याःसंतिदेवाः ॥ ३ ॥

अ० ८ अ० ४ वर्ग १७

अग्निमीले इति वर्गद्वयस्य मधुच्छंदः अग्निर्गार्वाभी श्रवणे पठने विनियोगः ।

हरिः ॐ अग्निमीलेपुरोहितंयज्ञस्यदेवमृत्विजम् ॥
होतारंरत्नधातमम् ॥ अग्निःपूर्वाभिर्ऋषिभिराज्यो नूत
नैरुत ॥ सदेवाँऽएहवक्षति ॥ अग्निनारयिमश्वत्पोषमेव
दिवेर्दिवे ॥ यशसंवीरवत्तमम् ॥ अग्रेयंयज्ञमध्वरंविश्वतः
परिभूरसि ॥ सऽइदेवेषुगच्छति ॥ अग्निर्होताकृत्तिकतुः
स्तथाश्चित्रश्रवस्तमः ॥ देवोदेवोभिरागमत् ॥ १ ॥ यदंग
दाशुषेत्वमग्नेभद्रंकरिष्यसि ॥ तवेतत्सत्यमंगिरः ॥ उपत्वाक्षे
दिवेर्दिवेदोषावस्तर्धियावयम् ॥ नमोभरंतऽएमसि ॥
राजंतमध्वराणांगोपामृतस्यदीदिविम् ॥ वर्षमानंस्वेदमे ॥
सनःपितेवसूनवेऽग्रेसूपायनोभव ॥ सचखानःस्वस्तये ॥ २ ॥

अ० १ अ० १ वर्ग १-२

वयोऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः । ॐ ८१ ॐ

समुद्रज्येष्ठा इति चतसृणां वसिष्ठ आपत्तिश्चिदुप् । त्रायन्तामिति तिसृणां सप्तर्षय
आपोऽनुदुप् । इमा आप इति तिसृणामैतरेय अपोऽनुदुब्जगत्यनुदुम्भः ।

हरिः ॐ समुद्रज्येष्ठाःसलिलस्यमध्यात्पुनानायत्यनि
विशमानाः ॥ इन्द्रोयावज्जीवृषभोररादताआर्षोदेवीरिहमा
मवंतु ॥ याआर्षोदिव्याउतवाखवंतिखुनित्रिमाउतवायाः
स्वयंजाः ॥ समुद्रार्थायाःशुचंयःपावकास्ताआर्षोदेवी
रिहमामवंतु ॥ यासारजावरुणोयातिमर्धसत्यानुतेअव
पश्यंजनानां ॥ मधुश्चुतःशुचंयोयाःपावकास्ताआर्षोदेवी
रिहमामवंतु ॥ यासुराजावरुणोयासुसोमोविश्वेदेवाया
सूर्जमर्दति ॥ वैश्वानरोयास्वप्तिःप्रविष्टस्ताआर्षोदेवीरिहमा
मवंतु ॥ त्रार्थतामिहदेवाख्यायतांमरुतंगणः ॥ त्रार्थतां
विश्वामृतानियथायमरुपअसत् ॥ आपइन्द्राडभेषजीरापो
अमीवचातनीः ॥ आपःसर्वस्यभेषजीस्तास्तेकृपवंतु
भेषजं ॥ हस्ताभ्यांदशशाखाभ्यांजिह्वावाचःपुरोगवी ॥
अनामयितुभ्यांत्वाताभ्यांत्वोपस्पृशामसि ॥ इमाआर्षः
शिवर्तमाइमाःसर्वस्यभेषजीः ॥ इमारारुद्रस्यवर्धनीरिमा
रारुद्रभृतोमताः ॥ याभिरिद्रंमभ्यर्षिचत्प्रजापतिःसोमं
राजानंवरुणंयमुंमनुं ॥ ताभिरिद्रंमभिर्षिचामित्वामहं
राज्ञांत्वमधिराजोभवेह ॥ महान्तंत्वामहीनांसम्राजंचर्ष
णीनांदेवीजनित्रयजीजनद्भद्राजनित्रयजीजनत् ॥

अ० ५ अ० ४ वर्ग १६

अ ८२ अ वयोऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः ।

शं न इंद्राग्नी इति पंचदशर्वस्य सूक्तस्य वसिष्ठो विप्रश्चेद्देवास्त्रिदुप् ।

हरिः ॐ शंनंऽइंद्राग्नीभवतामवोभिःशंनंऽइंद्रावरुणा
रातहव्या । शर्मिद्रासोमासुवितायशंयोःशंनंऽइंद्रापूर्षणा
वाजसातौ ॥ शंनोभगःशमुनःशंसोऽअस्तुशंनःपुरंधिः
शमुसंतुरायः । शंनःसुत्यस्यसुयमस्यशंसुःशंनोऽअर्यमा
पुरुजातोऽअस्तु ॥ शंनोधाताशमुधर्तानोऽअस्तुशंनंऽ
उरुचीभवतुस्वधाभिः । शंरोदसीबृहतीशंनोऽअग्निः
शंनोदेवानांसुहवानिसंतु ॥ शंनोऽअग्निज्योतिरनीकोऽ
अस्तुशंनोमित्रावरुणावश्विनाशं । शंनःसुकृतांसुकृतानि
संतुशंनंऽइषिरोऽअभिवातुवातः ॥ शंनोयावापृथिवीपूर्व
हूताशमंतरिक्षंदशर्वेनोऽअस्तु । शंनंऽओषधीर्वनिनोभवंतु
शंनोरजसुस्पर्तिरस्तुजिष्णुः ॥ २८ ॥ शंनंऽइंद्रोवसुभि
र्देवोऽअस्तुशमादित्योभिर्वरुणःसुशंसः ॥ शंनोरुद्रोरुद्रे
भिर्जलाषुःशंनस्त्वष्टायाभिरिहशृणोतु ॥ शंनःसोमोभवतु
ब्रह्मशंनःशंनोप्रावाणःशमुसंतुयज्ञाः । शंनःस्वरुणां
मितयोभवंतुशंनःप्रखःशम्वस्तुवेदिः ॥ शंनःसूर्योऽउरु
चक्षुःशंनोऽउदंतुशंनश्चतस्रःप्रदिशोभवंतु । शंनःपर्वाताधुवयो
भवंतुशंनःसिंधवःशमुसंत्वापः ॥ शंनोऽअदितिर्भवतु
व्रतेभिःशंनोभवंतुमरुतःस्वर्कः । शंनोविष्णुःशमुपूषानोऽ
अस्तुशंनोभवित्रंशम्वस्तुवायुः ॥ शंनोदेवःसवितान्नाय

वयोऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः । अ ८३ अ

मंलोणंनिदधन्मोऽअहरिषं । एतांरथूणीपितरोधारयंतु
तेत्रायमःसादनातेमिनोतु ॥ प्रतीचीनेमामहनीष्वाःपुर्ण
मिवादधुः । प्रतीचीजप्रभावाचमश्चरशनयायथा ॥२८॥

अ० ७ अ० ६ वर्ग २६-२७-२८

एष वां देवाहति द्वे पठेत् ।

परावतो य इति सप्तदशार्चं पठेत् ।

स्वादिष्ठयेति दशार्चस्य सूक्तस्य मधुच्छन्दाः पवमानसोमः गायत्री ।

हरिः ॐ स्वादिष्ठयामदिष्ठयापवस्वसोमधारया ॥
इंद्रायपातवेसुतः ॥ रथोहाविश्वचर्षणिर्भियोनिसय्योहतं ॥
द्रुणासधस्थमासदत् ॥ वरिवोधातमोभवमंहिष्ठोवृत्र
हन्तमः ॥ पर्षिराधोमघोनां ॥ अभ्यर्षमहानां देवानां वीति
मंधसा ॥ अभिवाजमुतश्रवः ॥ त्वामच्छाचरामसितदि
दधीदिवेदिवे ॥ इंदोत्वेनऽआशसः ॥ १ ॥ पुनातितेपरिख
तंसोमंसूर्यस्यदुहिता ॥ वारोणशश्वतातना ॥ तमीमणवीः
समर्यऽआगभ्णतियोषणोदश ॥ स्वसारःपथीदिवि ॥
तमीहिन्वत्यग्रवोधमतिवाकुरदृतिं ॥ त्रिधातुवारणमधु ॥
अभीहममह्न्याऽउतश्रीणतियेनवःशिष्टुं ॥ सोममिद्राय
पातवे ॥ अस्येदिद्रोमदेवाविश्वानिजिघ्रते ॥
शूरोमयाचमंहते ॥ २ ॥

अ० ६ अ० ७ वर्ग १६

अ ८६ अ वयोऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः ।

अक्षिभ्यामिति षड्कचं काश्यपो विवृहा यक्षमग्नी अयुष्टुप् ॥ ६ ॥

हरिः ॐ अक्षीभ्यांतेनासिकाभ्यांकणीभ्यांछुबुक्का
दधि । यक्षमंशीर्षपयंमस्तिष्काजिह्वायाविवृहामिते ॥ प्रीवा
भ्यस्तऽउणिह्राभ्युःकीकसाभ्योऽअनूकयात् । यक्षमंदो
पुण्यंमंसाभ्यांबाहुभ्यांविवृहामिते ॥ आंत्रेभ्यस्तेगुदाभ्यो
वनिष्ठोर्हृदयादधि । यक्षमंमत्तस्वाभ्यांयुक्रःशुश्रिभ्यो
विवृहामिते ॥ ऊरुभ्यांतेऽअष्ट्रिवभ्यांपाणिभ्यांप्रपदाभ्यां ।
यक्षमंश्रोणिभ्यांभासदाद्भ्रंससोविवृहामिते ॥ मेहनाद्रनं
करणाह्योमभ्यस्तेनखेभ्यः । यक्षमंसर्वस्मादात्मनस्तमिदं
विवृहामिते ॥ अंगादंगाह्योम्रोलोम्रोजातंपर्वाणिपर्वाणि ।
यक्षमंसर्वस्मादात्मनस्तमिदंविवृहामिते ॥ २१ ॥

यज्जाग्रत इति पञ्चां शिवसंकल्पमंत्राणां प्रजापतिर्मनस्त्रिष्टुप् । सर्वेषां
अग्निषेके वितियोगः ।

हरिः ॐ यज्जाग्रतोदूरमुदैतुदैवतदुसुसस्यतथैवैति ॥
दुरंगमंज्योतिषांज्योतिरेकतन्मेमनःशिवसंकल्पमस्तु ॥
येनकर्माण्यपसौमनीषिणोयज्ञेकृण्वंतिविदथेषुधीराः ॥
यदपूर्वयक्षममंतःप्रजानांतन्मेमनःशिवसंकल्पमस्तु ॥
यत्प्रजानंमृतचेतोयतिश्चयज्जोतिरंतरमृतंप्रजासु ॥ यस्माद्वा
ऋतेकंचनकर्माक्रियतेतन्मेमनःशिवसंकल्पमस्तु ॥ येनेदं
भूतंभुवर्नंभविष्यत्परिगृहीतममृतेनसर्वं ॥ येनयज्ञरत्नायते

वयोऽवस्थाभिध-शान्तिसमुच्चयः । अ ८७ अ

॥ ५८ ॥ 'वयोऽवस्थाभिः-शान्तिसमुच्चयः ।